ئۈرۈمچى تارىخ ماتېرىياللىرى

3

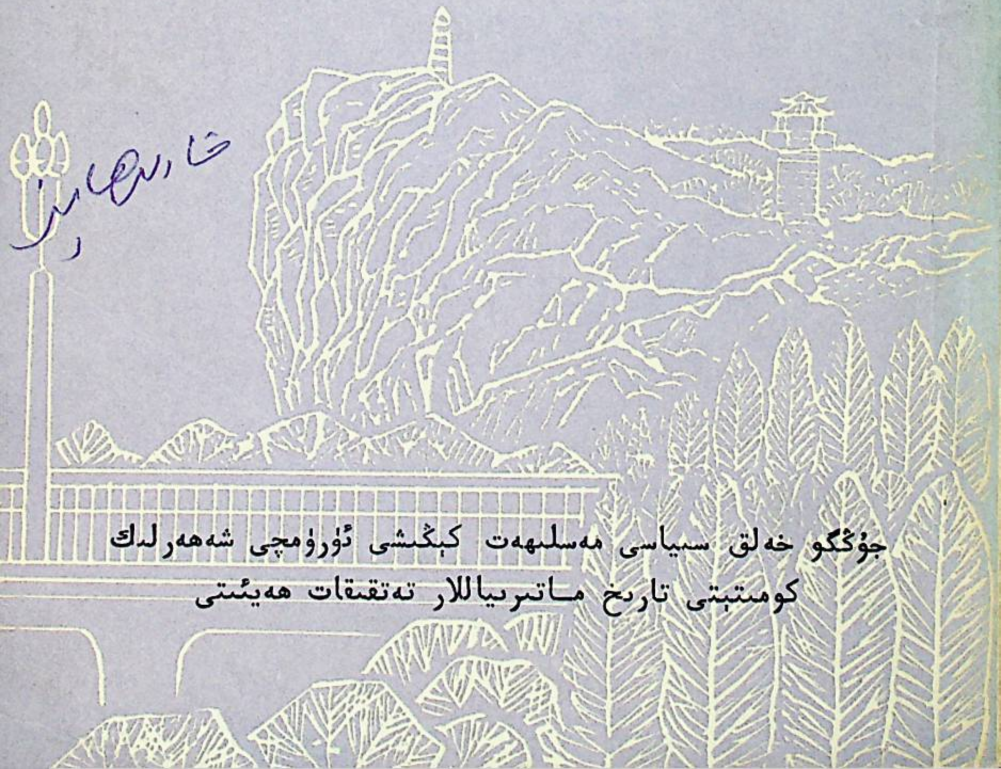

جۇڭگو خەلق سىياسى مەسلىھەت كېڭىشى ئۈرۈمچى شەھەرلىك
كومىتېتى تارىخ ماتېرىياللار تەتقىقات ھەيئىتى

www.uyghurkitap.com

ئۈرۈمچى تارىخ ماتېرىياللىرى

(3)

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ئۈرۈمچى
شەھەرلىك كومىتېتى تارىخىي ماتېرىياللار تەتقىقات ھەيئىتى

贈閱
請交換

1985 - يىل 8 - ئاي

مۇندەرىجە

يۈي شۇسۇڭنىڭ ئۈرۈمچىدىكى ئىنقىلاۋىي پائالىيەتلىرى ...... چەي جىسېن 1

شىنجاڭ هازىرقى زامان يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنىڭ پېشىۋاسى — پىروفېسسور تۇجىڭ ... چىڭ جىڭۋېي 29

ماجۇڭيىڭنىڭ ئۈرۈمچىگە قورشاپ هۇجۇم قىلىشىنىڭ ئالدى - كەينى ...... لىيۇ دېخې 73

ئۈرۈمچىدىن دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىغا ئەۋەتىلگەن كەسپىي خادىملار ...... چەي خىڭسېن 85

سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى تىببى ئۆگىنىشتىن ئەسلىمە ...... رېن گۈيفاڭ، جېن شۇفاڭ 107

ئۈرۈمچىدە يۈز بەرگەن چوڭ ۋەقەلەر يىلنامىسى 119

ئۇيغۇر كىتاب تورپىكتى www.uyghurkitap.com

يۈي شۇسۇ گىنىڭ ئۇرۇمچىدىكى ئىنقىلاۋىي پائالىيەتلىرى

چەي جىشىن

1. يۈي شۇسۇ گىنىڭ ئۇرۇمچىگە كېلىشتىن بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى قىسقىچە تەرجىمىھالى

يۈي شۇسۇڭ شىنجاڭدا خىزمەت قىلغان مەزگىلدە ئىسمىنى ۋاڭشۇچېڭ دەپ ئۆزگەرتكەن. ئۇ 1899 ـ يىلى جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ جۇجى ناھىيىسىدە دۇنياغا كەلگەن. باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، 1916 ـ يىلى جېجياڭ ئۆلكىلىك 1 ـ سىفەنگە ئىمتىھان بېرىپ كىرگەن. 1919 ـ يىلى «4 ـ ماي» ياشلار ھەركىتىگە قاتنىشىپ، ئىلغار ئىدىيىنى قوبۇل قىلغان ھەمدە خاڭجۇدىكى ئوقۇغۇچىلار ھەركىتىگە ئاكتىپ رەھبەرلىك قىلغان. «4 ـ ماي» ھەركىتىدىن كېيىن، «جېجياڭ يېڭى دولقۇنى» ژورنىلىنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن نەشر قىلىپ، جاھانگىرلىككە قارشى ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىدىيىنى تەشۋىق قىلغانلىقتىن شىمالىي مىلىتارىستلارنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان ھەمدە بېيجىڭغا بېرىپ، بىر تەرەپتىن ئىشلەپ، بىر تەرەپتىن ئوقۇش

هاياتىنى باشلىغان. كېيىن يەنە شاڭخەيگە بېرىپ ئىشچى-
لار ھەركىتى بىلەن شۇغۇللانغان ھەمدە چەتئەل تىلى ئىلمىي
جەمىيىتىدە كاتىپلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ روس تىلىنى
كۆڭۈل قويۇپ ئۆگەنگەن. 1920 - يىلى چېن ۋاڭداۋ قاتار-
لىق يولداشلار بىلەن بىرلىكتە جۇڭگو كوممۇنىستىك
پارتىيىسىنى تەشەببۇس قىلىش شاڭخەي گۇرۇپپىسىغا قات-
نىشىپ شۇ يىلى 8 - ئايدا شاڭخەي سوتسىيالىستىك ياش-
لار ئىتتىپاقىنىڭ شۇجىلىقىغا تەيىنلەنگەن. 1921 - يىلى
كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئونالنىڭ تەكلىۋىگە بىنائەن، ياش-
لار كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئونالنىڭ موسكۋادا چاقىرغان
2 - قېتىملىق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىپ، 1 - نۆۋەتلىك ئىت-
تىپاق مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئىجرائىيە ھەيئەتلىكىگە
سايلانغان. 1922 - يىلى 5 - ئايدا گۇاڭجۇدا ئېچىلغان
جۇڭگو سوتسىيالىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ مەملىكەتلىك
1 - قۇرۇلتىيىغا قاتناشقان ھەمدە شۇ يىلى 10 - ئايدا
سۇن جۇڭسەن ئەپەندى رەھبەرلىكىدىكى شىمالغا يۈرۈش
قىلىش ئارمىيىسىگە قاتنىشىپ، چېن جۇڭمىڭنىڭ ئاسىيلىقىغا
قارشى جازا يۈرۈشى قىلغان ھەمدە شەرقىي يول قاراقچى-
لارغا جازا يۈرۈشى قىلىش ئارمىيىسى باش قوماندانلىق
ئىشتابى مەسلىھەتچىلەر باشقارمىسىنىڭ 1 - دەرىجىلىك
شۇجىلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن. 1925 - يىلى 11 - ئايدا
موسكۋا جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئوقۇشقا بارغان. ئۇ
چاغدا بۇ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كۆپىنچىسى روسچىنى بىلمەيتتى. سوۋېت ئىتتىپاقى پارتىيە تەشكىلى تەرجىمانلىقتا ئىختىساسلىق خادىملارنى تەربىيىلەش ئۈچۈن، ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىن روس تىلىدا بىۋاستە دەرس ئاڭلىيالايدىغان يۈي شۇسۇڭ، روڭ يېشياڭ، ۋاڭ مىڭ قاتارلىق 10 نەچچىسىنى تاللاپ تېزپۇتتۇرۇش سىنىپى ئاچىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتى كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئونال شەرقىي بۆلۈمىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولۇپ، لېنىن بىۋاستە رەھبەرلىك قىلاتتى، لېنىن ۋاپات بولغاندىن كېيىن، دىمىتروۋ مەسئۇل بولغان، يۈي شۇسۇڭ ئوقۇشقا كىرىشتىن بۇرۇن، ۋاڭمىڭ شەرقىي بۆلۈمدىكى بىر كاتىپنىڭ تەرجىمانى ئىدى، مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن ۋاڭ مىڭ بەك كۆرەڭلەپ، ئەمەلىيەتتىن ئايرىلىپ قالغانلىقتىن ساۋاقداشلارنىڭ نارازىلىقىنى قوزغايدۇ. يۈي شۇسۇڭ ۋاڭ مىڭغا سەۋرچانلىق بىلەن ياردەم بېرىدۇ، بىراق ئەكسىچە ۋاڭ مىڭ ئۇنىڭغا نىسبەتەن كۆڭلىدە ئاداۋەت ساقلاپ، 1927 - يىلى يۈي شۇسۇڭ لېنىن ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئىمتىھان بېرىپ كىرگەندىن كېيىن، ۋاڭ مىڭ، يۈي شۇسۇڭغا جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقان مەزگىلدە «جىبجاڭلىق يۇرتداشلار جەمئىيىتى» نى تەشكىللەپ، پارتىيىگە، ئىنقىلابقا قارشى ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ بارغان دېگەن تۆھمەتنى چاپلايدۇ. 1928 - يىلى كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئونالىنىڭ تەپتىش كومىتېتى، سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ تەپتىش كومىتېتى ۋە جۇڭگو كوممۇنىستىك

پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ۋەكىللەرئۆمىكى بولۇپ،
3 تەرەپتىن تەشكىللەنگەن تەكشۈرۈش ھەيئىتى تەكشۈرۈش
ئارقىلىق بۇئىشنىڭ مەۋجۇت ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلاپ چىقىدۇ.
1931 - يىلى 1 - ئايداجۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ 6 -
نۆۋەتلىك 4 - ئومۇمىيغىنى ئېچىلغاندا يۈي شۇسۇڭ ۋاڭمىڭنىڭ
جۇڭگو ئىنقىلاۋىنىڭ ئەمەلىيىتىدىن ئايرىلغان سولچىل
جىخۇيىجۇيى لۇشيەنگە قارشى كەسكىن كۈرەش ئېلىپ بارىدۇ.
ۋاڭ مىڭ مەزھەپچىلىك گۇرۇھى «مەركىزىي كومىتېت
رەھبەرلىرىگە قارشى تۇردى» دېگەن جىنايەت بىلەن يۈي
شۇسۇڭغا «تىروتسكىچى» دېگەن قالپاقنى كىيگۈزۈپ،
1933 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يىراق شەرقتىكى
خاباروۋسكىغا خىزمەتكە ئەۋەتىدۇ. 1935 - يىلى 6 - ئايدا
سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي
كومىتېتى يۈي شۇسۇڭ قاتارلىق 25 نەپەر يولداشنى شىن-
جاڭغا ئەۋەتىدۇ. شىڭ شىسەي «سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇ-
نىستىك پارتىيىسىگە بولغان دوستلۇق»نى بىلدۈرۈش ئۈچۈن،
يۈي شۇسۇڭنى، شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىنىڭ يەنجاڭى، قوشۇمچە
ئۆلكىلىك ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ خەلقىنىڭ
جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىسىنىڭ باش
كاتىۋى قاتارلىق ۋەزىپىلەرگە تەيىنلەيدۇ. يۈي شۇسۇڭ
ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەندىن كېيىن، ئۇتتۇق سۆزلەش ۋە
گېزىت - ژورناللار ئارقىلىق ماركسىزم ئىدىيىسىنى
تارقىتىدۇ. پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىپ،

ئومۇمىيغىنىدىن پارتىيىنىڭ تەسىرىنى كېڭەيتىدۇ، ئەينى ۋاقىتتىكى شىنجاڭنىڭ سىياسىي ئىشلىرىنى يولغا قويۇش پىروگراممىسى «6 بۈيۈك سىياسەت»نىڭ شەكىللىنىشىدە ئاكتىپ رول ئوينايدۇ ھەمدە كېيىنكى ۋاقىتلاردا شىڭشىسەينىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بىلەن بىرلىكسەپ تۈزۈشى ئۈچۈن دەسلەپكى قەدەمدە ئاساس يارىتىدۇ. 1937 - يىلى شىڭشىسەي، سىڭلىسى شىڭشىتۇڭ بىلەن يۈي شۇسۇڭنىڭ تويى ئىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، بۇنىڭ بىلەن ئۇ، يۈيشۇسۇڭنىڭ ئىنقىلاۋىي ئىرادىسىنى بوشاشتۇرۇپ، ئۆزى ئۈچۈن سادىق خىزمەت قىلدۇرۇش غەرىزىدە بولىدۇ. بىراق يۈيشۇسۇڭنىڭ ئىنقىلاۋىي ئىرادىسى مۇستەھكەم بولغاچقا، ئۇنىڭ ياردىمى بىلەن شىڭشىتۇڭ ئىنقىلاب داۋلىلىرىنى تەدرىجى چۈشىنىپ، يۈيشۇسۇڭنىڭ خىزمەتلىرىگە پائال ياردەم بېرىدۇ ۋە قوللايدۇ. بۇ ھال شىڭشىسەينى تەشۋىشكە سالىدۇ ۋە ئۇنىڭ ھەسەتخورلىغى، ئۆچمەنلىكىنى قوزغايدۇ. شۇ يىلى 12 - ئايدا ۋاڭمىڭ بىلەن كاڭشىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن يەنئەنگە قايتىش يولىدا ئۈرۈمچىدىن ئۆتكەندە، يۈي شۇسۇڭنىڭ شىنجاڭدىكى ئىنقىلاۋىي پائالىيەتلىرىدىن خەۋەر تېپىپ، 2 - قېتىم ئۇنىڭغا «تىروتسكىچى» دەپ توھمەت چاپلايدۇ ھەمدە شۇئان شىڭشىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىدۇ. يۈيشۇسۇڭ قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن، شىڭشىتۇڭ ئۇنى يوقلاپ تۈرمىگە بارغاندا يۈي شۇسۇڭ ئۇنىڭغا: «ئىنقىلابچىلار ئۆز بېشىنىڭ كېتىشىدىن قورقمايدۇ،

ئىنقىلاپچىلارنى قىرىپ تۈگىتىش مۇمكىن ئەمەس، ئىنقىلاپ
يولىدا قۇربان بولۇش شەرەپلىك» دەيدۇ. 1938 - يىلى 6 -
ئايدا يۈي شۇسۇڭنى يالاپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېلىپ ماڭ-
غاندا ئايرۇدرۇمدا ئۇ ئايىلى بىلەن خوشلىشىۋېتىپ ئۇنىڭ-
غا: «سىز چىڭ تۇرۇڭ، ھەرگىز تىز پۈكمەڭ، پارتىيىگە،
بىزنىڭ ئىنقىلاۋىي ئىشلىرىمىزنىڭ ئاخىرى بىر كۈن چوقۇم
غەلىبە قىلىشىغا ئىشىنىڭ» دەپ نەسىھەت قىلىدۇ. كېيىن ئۇ
سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئېلىپ بېرىلغان ئەكسىلئىنقىلاپچى-
لارنى تازىلاش ھەرىكىتى كېڭەيتىۋېتىلگەنلىك تۈپەيلىدىن
زىيانكەشلىككە ئۇچرايدۇ. شۇ يىلى ئۇ 39 ياشلاردا ئىدى.
ئەينى ۋاقىتتا يۈي شۇسۇڭغا ئوخشاش جىنايەت نامى بىلەن
زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان دۇڭ يىشاڭنىڭ ئائىلە تەۋەلىرى
1959 - يىلىلا بۇ ھەقتە ئەرز تۇتقانلىقتىن،
«سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يىراق شەرقتىكى ھەربى
ئىشلار سودى ئۇلارنىڭ نامىنى ئەسلىگە كەلتۈر-
گەن. 1962 - يىلى پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى
يۈي شۇسۇڭنىڭ ئائىلە تەۋەسىگە «ئىنقىلاۋىي قۇربانلارنى
خاتىرىلەش شەرەپ گۇۋاھنامىسى»نى بەرگەن بولسىمۇ، بى-
راق كاڭ شىڭنىڭ توسقۇنلۇق قىلىشى تۈپەيلىدىن، جۇڭگو
كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە جۇڭگو سوتسىيالىستىك ياشلار
ئىتتىپاقىنىڭ دۇنياغا كېلىشىدە قالتىس تۆھپىلەر قوشقان بۇ
ئىنقىلاۋىي قۇرباننىڭ ئىش ئىزلىرى ۋە نامى يەنىلا ئۇچۇپ
كەتتى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمى-

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

يىغىنىدىن كېيىن، ھەقىقەتەنمۇ ئەمەلىيەتتىن ئىزلەشتىن ئىبارەت ئىسىل ئەنئەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئىنقىلاۋىي قۇربانلارنىڭ ئىش ئىزلىرى قايتىدىن تارىخ سەھىپىسىدىن ئورۇن ئالدى. خەلق ئۇلارنى مەڭگۈ ئەسلەيدۇ ۋە ئىززەت - ئېھتىرام بىلدۈرىدۇ. ئىنقىلاۋىي قۇربان يۈي شۇسۇڭنىڭ ئايىلى ئۆز ئىسمىنى خېلى بۇرۇنلا ئەن جىۈجى دەپ ئۆزگەرتكەن. ئۇلار توي قىلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا يۈي شۇسۇڭ تۇتقۇن قىلىنغانلىقتىن ئۇلارنىڭ پەرزەنتىمۇ بولمىغان. ئۇ، ئىنقىلاۋىي قۇربانىنى ئەسلەش يۈزىسىدىن يولداش يۈي شۇسۇڭنىڭ ئىنىسى يۈي شۇساڭغا ھەمرا بولۇپ كەلگەن. ھازىر شاڭخەيدە تۇرۇۋاتىدۇ.

2. يۈي شۇسۇڭنىڭ ئۈرۈمچىدىكى ئىنقىلاۋىي ئىش پائالىيەتلىرى

30 - يىللارنىڭ باشلىرى شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتى ناھايىتى قالايمىقانچىلىق ھالىتىدە تۇراتتى. 1933 - يىلى ئۆلكە مەركىزى دىخۇا (ئۈرۈمچى) دا «12 - ئاپرېل» سىياسىي ئۆزگىرىشى يۈز بېرىپ، جىن شۇرېن ئۆز بېشىنى ئېلىپ ئۈرۈمچىدىن چىقىپ كەتتى، سىياسىي ئۆزگىرىشنىڭ مۇۋەپپىقىيىتى شەرقىي يول قوماندانلىق ئىشتاۋىنىڭ باش قوماندانى شىڭ شىسەي ئىگىلىۋالدى. شىڭ شىسەي شىنجاڭنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي چوڭ ھوقۇقىنى ئۆز چاڭگىلىغا

ئېلىۋالغاندىن كېيىن، ۋەزىيەتنى تۇراقلاندۇرۇپ ھاكىمىيەت ئورنىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوستانە مۇناسىۋەتتە بولۇشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى ھەمدە سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنىڭ كۈچىدىن پايدىلىنىپ ماجۇڭيىڭ، جاڭ پېييۈەن قاتارلىقلارنى مەغلۇپ قىلىپ، شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈردى ھەمدە ئۇ، سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىونالدىن شىنجاڭدا خىزمەت ئىشلەش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلدى. يۈي شۇسۇڭ، مانا شۇنداق تارىخىي شارائىت ئاستىدا، شىنجاڭدا خىزمەت ئىشلەش ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن مۇھىم خادىملارنىڭ بىرسى. ئۇ 1935 - يىلى ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن كېيىن، شىنجاڭ دارىلفۇنۇنى، ئۆلكىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە جاھانگىرلىككە قارشى باش ئۇيۇشمىنىڭ خىزمەتلىرىگە رىياسەتچىلىك قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئاجايىپ ئىنقىلاۋىي جاسارىتى ۋە مول خىزمەت نەتىجىسىنى نامايەن قىلدى.

(1) ياش ئەۋلادلارنى تەربىيىلەش يولىدا تىرىشىپ ئەجىر سىڭدۈردى.

مىلادىنىڭ 1906 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 32 - يىلى) شىنجاڭ يەرلىك دائىرىلىرى چارروسىيە بىلەن بولغان تاشقى ئىشلارنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، ئۈرۈمچىدە روسچە مەكتەپ ئاچقان ھەمدە كېيىنچە ئۇنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

روسچه مەخسۇس سىياسىي ـ قانۇن مەكتىۋىگە ئۆزگەرتـ
كەن ئىدى. 1928 ـ يىلى ئۆرۈمچىدە «7 ـ ئىيول» ۋەقەسى
يۈز بېرىپ، ياڭ زېڭشىن ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدى. شىنجاڭغا
جىن شۇرېن خوجا بولۇپ، روسچه مەخسۇس سىياسىي ـ قا-
نۇن مەكتىۋىنى، روسچه سىياسىي ـ قانۇن دارىلفۇنۇنىغا
ئۆزگەرتىپ، ليۇگۇاڭخەننى يۈەنجاڭلىققا تەيىنلىدى. شىڭ
شىسەي 1933 ـ يىلى تەختكە چىقىپ 1935 ـ يىلىغا كەلگەندە
مەكتەپنىڭ نامىنى شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىغا ئۆزگەرتىپ، ئىلـ
گىرى ـ كېيىن بولۇپ ئىچكى ئۆلكىلەردىن دۆلەت ئىچى
ۋە چەتئەللەردە ئالىي مەكتەپ پۈتتۈرگەن ھەمدە بەلگىلىك
ئوقۇتۇش تەجرىبىسىگە ئىگە بىر تۈركۈم ئوقۇتقۇچىلارنى
تەكلىپ قىلىپ ئېلىپ كەلگەن، خې يۈيجۇنى شىنجاڭ دارىلـ
فۇنۇنىنىڭ يۈەنجاڭى، قوشۇمچە ئۆلكىلىك ئوتتۇرا مەكتەپـ
نىڭ مۇدىرى ۋە جاھانگىرلىككە قارشى باش ئۇيۇشما دائىـ
مىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ ۋىيىۈەنجاڭلىقىغا تەيىنلىگەن ئىـ
دى. يۈي شۇسۇڭ شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن، خې يۈيـ
جۇنى مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرلىقىغا، ئۇزۇن
ئۆتمەيلا تارباغاتاي رايونى مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقـ
لىقىغا يۆتكەپ، يۈي شۇسۇڭنى شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىنىڭ
يۈەنجاڭى، قوشۇمچە ئۆلكىلىك ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇدىر-
لىقىغا تەيىنلىدى؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا جاھانگىر-
لىككە قارشى باش ئۇيۇشمىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەپ، دا-
ئىمىي ئىشلار كومىتېت ۋىيىۈەنجاڭلىق تەشكىلىي تۈزۈلمىسـ

نى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇيۇشما باشلىقلىغىنى شىلك شىسەي ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ، يۇي شۇسۇگنى باش كاتىپلىققا تەيىنـ لىدى. يۇي شۇسۇك ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەندىن كېيىن، مەكـ تەپ باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، كەسپىي پاكولتېت، بۆلۈمـ لەرنى تەڭشەپ، ئوقۇتۇش مېتودىنى ياخشىلىدى. ئۇ چاغدا مەكتەپتە ئاساسلىق ۋەزىپە ئۆتەۋاتقانلاردىن: كاتىپ ۋۇيىـ مىن، ئىلمىي بۆلۈم مۇدىرى ليۇفۇۋۇ، ئوقۇغۇچىلار بـۆلۈمى مۇدىرى لى خەنيەن، خوجۇلۇق مـۇدىرى جـاڭ لياڭلار بار ئىدى. ئەسلىدە سىياسى ـ ئىقتىسات پاكولتېتتىن ئىبارەت بىرلا كەسىپ بولۇپ، كېيىن مائارىپ ۋە تىل ـ ئەدەبىيات پاكـولتېتى كـۆپـەيتىلـدى. ئىلـگىرى ـ كـېيىن بولـۇپ، چىن پېيشىڭنى سىياسىشۇناسلىق، ليۇفۇۋۇنى ئىقـتىساتشۇـ ناسلىق، فۇشىرۇنى جـەمىيەتشۇناسلـىق، بيەن شىڭچـىڭنى جەمىيەت تەدرىجى تەرەققىيات تارىخـى، ۋەن شەنتىڭنـى خەلقارا ئىقتىم مەسىلىلىرى، لىن شۆرۇنى جۇڭگو ئەدەبىيات تارىخى، لى ۋېيفاڭنى پىداگوگىكا، پسىخولوگىيـە، گـوەن چىڭچەن، زۇنەيجۇ، لى رۇتۇڭلارنى روسچە، سۇن چىڭجاۋنى ماتېماتىكا، ۋاڭ لىشىنى فىزىكا، يۇي جۇشياڭنـى خىمىيە دەرسىنى ئۆتۈشكە تەكلىپ قىلدى. يۇي شۇسۇگنىڭ ئۆزى سىـ ياسى ئىقتىم مەسىلىلىرى ۋە مىللـى مەسىلە نەزىرىيىسـى دەرسىنى ئۆتتى. تەبىئى پەننى سىنىپتا ئۆتۈش، ئىجتىمائى پەنلەردە كۆپرەك چوك دەرس ئۆتۈش، ئوقۇغۇچىلار كونسـ پېك يېزىپ، گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ مۇھاكىمە قىلىش شەـ

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

كىلىلىرىنى قوللاندى. بەزىدە ئالدى بىلەن ئوقۇغۇچىلار سوئال سوراپ، ئوقۇتقۇچىلار بىر تەرەپتىن ئاڭلاپ، بىر تەرەپتىن ئومۇملاشتۇرۇپ جاۋاپ بېرىش ئۇسۇلىنى قوللاندى. بۇ خىل يېڭىچە ئوقۇتۇش مېتودى، بۇرۇنقى ئۆدەك بورداشقا ئوخشاش ئوقۇتۇش شەكلىنى ئۆزگەرتىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مۇستەقىل پىكىر قىلىشىنى يېتىشتۈرۈش، تەپەككۇر دائىرىسىنى كېڭەيتىش، مەسىلىلەرنى تونۇش ۋە چۈشىنىش جەھەتلەردە زور رول ئوينىدى. مەكتەپ كۆلىمىنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، مەكتەپتە ئەسلىدە بار بولغان ياتاقلار ئېھتىياجىنى قاندۇرالمىغانلىقتىن، يۈي شۇسۇڭ مەكتەپنىڭ غەربىي تەرىپىگە يېڭىدىن 5 كورپۇس ئۆينى لايىھىلەپ سالدۇرۇپ، ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياتاق قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلدى. ئۆلكىلىك ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئىشلىرىنى ئىلمىي مۇدىر گوفۇدىڭ، تەرتىپ مۇدىرى تۇڭ گۇاڭيۈەن، خوجىلىق مۇدىرى جەن جارۇلار باشقۇردى. يېڭى ئوقۇشقا كىرگەن ئوقۇغۇچىلارغا ئۆتكۈزۈلىدىغان 1 - سائەتلىك دەرس «ئىنقىلاۋىي كىشىلىك دۇنيا قاراشنى تىكلەش» مەسىلىسى بولۇپ، ئۇنى مەكتەپ مۇدىرى يۈي شۇسۇڭ شەخسەن ئۆزى ئۆتەتتى ھەمدە ئىنقىلاپنى 1 - ئورۇنغا قويۇش ھەققىدە ئوقۇغۇچىلارغا سەمىمىي تەلىم بېرەتتى. ئۇ يەنە، ئەپيۇن ئۇرۇشىدا جۇڭگونىڭ مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكە جەمئىيەتكە ئايلىنىپ قالغانلىقىدىن تارتىپ، جاھانگىرلارنىڭ تاجاۋۇزى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنىڭ زەئىپلىشىشى،

شىنخەي ئىنقىلاۋىنىڭ ئۇزۇل ـ كېسىل بولمىغانلىقى، مەمـ
لىكەت ئىچىدىكى مىلىتارىستلارنىڭ قالايمىـقان ئۇرۇشـى،
جىياڭ جيېشى جۇڭگونىڭ ھاكىمىيەت ھوقۇقىنى ئۆز چاڭگىـ
لىغا كىرگۈزۈۋالغانـدىـن كېيـىن تەتۈر يولغا ماڭغانلىقىغا
قەدەر بولغان ئەھۋاللارنى سۆزلەپ ئۆتەتتى. ئۇ، ئۆكتەبىر ئىنقىلا-
ۋىي غەلىبىسىنىڭ جۇڭگو ئىنقىلاۋىغا كۆرسەتكەن تەسىرىنى، ياش
ئەۋلادلار ئۆز زېمىنىمىزگە ئالغان جاھانگىرلىككە، فېئودا-
لىزىمغا قارشى تۇرۇپ، يېڭى جوڭگو قۇرۇشتـەك جاپـا ـ
مۇشەققەتلىك ۋەزىپىگە بىرلەشتۈرۈپ بايان قىلىپ مۇنداق
دېگەن ئىدى: بـۇ ۋەزىپىنى ئەمەلـگە ئاشـۇرۇش ئۈچـۈن
بىرىنچىدىن، ھەر بىر ياش ئالدى بىلەن ئىنقىلاپنى چوقۇم
1 ـ ئورۇنغا قـويۇشى، «بـايلىق ۋە مەرتىۋە ئالدىدا يولـ
دىن ئازمايدىغان، ھەرقانداق كۈچ ئالدىدا تىزپۈكمەيدىغان،
يوقسۇزلۇق ئالدىدا تەۋرەنمەيدىغان» ئىنقىلاۋىي ئىرادىگە
ئىگە بولۇشى لازىم. ئىككىنچىدىن، ئۇلۇغۋار غايىگە ئىـگە
بولۇش لازىم. ئۇلۇغۋار غايىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچـۈن
بىـلىمنى پۇختا ئىگەللەش، ئىنقىلاپ قىلىش قابىلىيىتىنـى
ئىگەللەشكە توغرا كېلىدۇ. مۇھەببەت، تۇرمۇشلۇق بولـۇش
3 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ. توغرا مۇھەببەت كۆز قارىشى بولۇش،
ئوبېكتى تاللاشتا ئىدىيە، ئەخلاقىي پەزىلەتنى ئاسـاسـي
ئورۇنغا قويۇپ ئىنقىلاۋىي ئائىلە قۇرۇش لازىم. توي قىلىشـ
تىكى مەقسەت تېخىمۇ ياخشى ئۆگىنىش، خىزمەت قىلـىش،
ئىنقىلاپ قىلىش ۋە ئەۋلات قالـدۇرۇش ئـۈچۈنـدۇر. ئـۇ،

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئىنقىلاپ، ئۆگىنىش ۋە ئىنقىلاۋىي ئائىلە قۇرۇشنى كىشىلىك ھاياتىدىكى ئۈچ چوڭ خوشاللىق دەپ قارايتتى. ئۇنىڭ، دۇنيادىن باشقا مەسىلەن: «شىنخەي ئىنقىلاۋىنىڭ مەغلۇبىيىتى ۋە ساۋاقلىرى»، «جۇڭگو ئىنقىلاۋىنىڭ ئىستىقبالى»، «ياشلارنىڭ ياپونغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى مۇنقەرزلىكتىن قۇتقۇزۇش ھەركىتىدە زىممىسىگە ئالغان ۋەزىپىسى» قاتارلىق مەخسۇس تېمىلار ھەققىدىكى چۈشەنچىسى مۇكەممەل، كۆز قاراشلىرى توغرا بولۇپ ئاساسىي مەزمۇننى چۆرىدىگەن ھالدا تېپىزلىكتىن بارغانچە چوڭقۇرلاپ مول دەلىل - ئىسپاتلار بىلەن بايان قىلاتتى. گەرچە ئۇنىڭ جىجيالىك تەلەپپۇزى نىسبەتەن ئېغىر بولسىمۇ بىراق دەرس ئۆتۈش سەنئىتى ئىنتايىن يۇقۇرى، دەرسى مەزمۇنغا باي بولغانلىقتىن ئوقۇغۇچىلار زوق - ئىشتىياق بىلەن تىڭشايتتى، ساۋاقداشلار، قىزىقىنىپ ئۆگىنىپ ئالغا ئىنتىلىش ئىجتىھات بىلەن ئىزلىنىشنى ئادەتكە ئايلاندۇرغان ئىدى.

يۈيشۇسۇك ياش ئوقۇغۇچىلارغا قاتتىق تەلەپ قوياتتى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىدىيىۋى ئەمىلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ ۋاقتىدا تەربىيە ئېلىپ باراتتى. مەسىلەن: ئۇچاغلاردا بارلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياتاق، تامىقى مەكتەپتە ئىدى. 2 ئوقۇغۇچى بىر ياتاقتا ياتاتتى. قىشتا ياتاقلارغا مەش قويۇپ كۈنىگە بىر زەمبىلدىن كۆمۈر تارقىتىپ بېرەتتى. بىر كۈنى 11 - سىنىپنىڭ ئايرىم ئوقۇغۇچىلىرى ئاۋام ھەيئىتىنىڭ قوشۇلۇشىدىن ئۆتكۈزمەيلا بىر زەمبىل كۆمۈر ئالىدۇ. يۈشۇسۇك

بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ، 2-كۈنى دەرس ۋاقتىدا ئوقۇغۇچىلاردىن كىمنىڭ ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ كۆمۈر ئالغانلىقىنى بىر مۇ-بىر سۈرۈشتۈرىدۇ. بىر نەچچە ئوقۇغۇچى ئارقا ـ ئارقىدىن «بىز ئالمىدۇق» دەپ جاۋاپ بەرگەندىن كېيىن يەنە بىر ئوقۇغۇچىدىن سورىغاندا، ئۇ: «مەن ئوقۇغۇچىلار ئۆيىۈش-مىسىنىڭ خوجۇلۇق بۆلۈم باشلىقى تۇرسام بۇنىڭغا قانداق-مۇ جۇرئەت قىلاي» دەپ جاۋاپ بېرىدۇ. مۇدىر يىۋي شۇ-سۇڭ ئۇنىڭغا: «ياخشىغۇ، بۇندىن كېيىن مۇشۇنىڭغا ئوخ-شىغان ئىشلارنىڭ سادىر بولۇشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، بۇ ئىشنى سىېنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىڭغا تاپشۇرىمەن، سەن بۇ ئىشنى سۈرۈشتۈرۈپ ئېنىقلاپ چىقىسەن» دەيدۇ. بۇنىڭدىن يىۋي شۇسۇڭنىڭ ھەرقانداق كىچىككىنە ئىشلارنىمۇ ئۆتكۈزۈ-ۋەتمەي ئوقۇغۇچىلارغا ئىدىيە، ئىنتىزام تەربىيىسى ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

يىۋي شۇسۇڭ تۇرمۇشتا ئاددى ـ ساددا، ئىستىلدا ياخ-شى ئىدى. مەسىلىلەرنى دەل ۋاقتىدا ھەل قىلاتتى. ئۇ ئۈچىسىغا دائىم بىرقۇر كەرشىناۋاي كاستيوم ـ بۇرۇلكا كىيىپ يۈرەتتى. توي قىلغان چاغدا ئۇ، مەكتەپنىڭ غەر-بىدىكى كورپۇس ئۆيىدىن بىر ئېغىزنى تۇتۇپ ئولتۇردى. ئۆي سەرەمجانلىرىمۇ ناھايىتى ئاددى ئىدى. ئۇنىڭ ئۆيى تار، ئۈستەل، ئورۇندۇقلىرى ھەم كەمچىل بولغاچقا، ئوقۇ-غۇچىلار ئۇنىڭ توينى تەبرىكلەپ كەلگەندە، كۆپچىلىك ئۆيگە كىرىپ بىر قۇر تەبرىكلىشىپ قايتىپ كېتىشتى. ئۇ

ئۇيغۇر كىتاب تورى ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى www.uyghurkitap.com

بەدەن چىنىقتۇرۇشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرەتتى، ھەركۈنى ئەتىگەنلىكى ئوقۇغۇچىلار ئورنىدىن تۇرۇپ يۈز يۇيۇشقا سۇ ئالغىلى ماڭغاندا ئۇنىڭمەيداندا چىنىقىۋاتقانلىقىنى چىلىقـ تۇراتتى. 1936 ـ يىلى ئوقۇغۇچىلار تەنھەركەت يىغىنىغا قاتنىشىش ۋاقتىدا، دەرستىن سىرت كوللېكتىپ مەشىق ئېلىپ بارغاچقا، جىسمانى كۈچ كۆپ سەرپ قىلىنىپ قوشۇمچە ئوزۇقلۇق بېرىشكە توغرا كەلدى. ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ۋەكىلى بۇ ئەھۋالنى مۇدىرغا ئىنكاس قىلـ غاندىن كېيىن، ئۇ دەرھال، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تامىقىنى ياخشىلاپ، سۈت، تۇخۇمنى كۆپەيتىش ھەققىدە خوجىلۇق بۆلۈمىگە يوليورۇق بېرىپ، تەنھەركەتچىلەرنىڭ سالامەتلىـ كىنى كاپالەتكە ئىگە قىلدى. يۈي شۇسۇڭ جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىسىنىڭ باش كاتىپلىقىنى قوشۇمچە ئۆتىگەنـ لىكتىن، ئۇ ئۆزىنىڭ ئاساسىي زېھنى كۈچىنى ئۇيۇشمىنىڭ خىزمەتلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشقا قارىتاتتى، مۇھىم يىغىنـ لىرىغا قاتنىشاتتى. بۇندىن تاشقىرى ئۇ يەنە ساقچى ئوفىتـ سېرلار مەكتىۋى ۋە ئاۋىئاتسىيە مەكتىۋىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىـ غا دەرس بەرگەنلىكتىن دائىم سىرتقا چىقىشقا توغرا كېـ لىپ، ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئۇچرىشىش پۇرسىتى نىسبەتەن ئاز بولسىمۇ بىراق ئۇ ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا ئىنتايىن كۆڭـ ئۈل بۆلۈپ تۇراتتى، مۇئامىلىدە مۇلايىم ۋە چىقىشقاق ئىـ دى. ئەتىگەنلىكى ۋە كەچقۇرۇنلىرى ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭغا يولۇقۇپ قالغاندا ئۇلار ئىنتايىن سەمىمى ھالدا «ياخشى

تۇرۇپسىزمۇ مۇدىر!»، «مۇدىر ياخشىمۇسىز!» دەپ ئەھۋال سورىشاتتى.

(2) شىنجاڭدا بىرىنچى بولۇپ ماركسىزىم ئىدىيىسىنى سىستىملىق تەشۋىق قىلدى.

1933 - يىلى، شىڭ شىسەي شىنجاڭنىڭ ھەربى، مەمۇرى ھوقۇقىنى ئىگەللىۋالغاندىن كېيىن، «سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇپ، كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن بىرلىشىش» نى خالايدىغانلىغىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، 1934 - يىلى 8 - ئايغا كەلگەندە شىنجاڭ خەلقلىرىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىسىنى قۇرۇپ، ئەزا قوبۇل قىلىشقا باشلىدى، بۇنىڭغا ھەر قايسى ئالى، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلىرى، ئوقۇغۇچىلىرى، ھەرقايسى ئورگانلارنىڭ خىزمەتچى خادىملىرى قاتنىشىشقا بولاتتى، شۇنىڭدەك جەدۋەل تولدۇرۇش رەسمىيىتىنى ئۆتەپ كوللىكتىپ قاتنىشىشقا ھەم بولاتتى. ھەر قايسى مەكتەپ ۋە ئىدارىلاردا رايونلۇق ئۇيۇشما ۋە تارماقلىرى، ئادەم سانى ئاز ئورۇنلاردا بىۋاستە قاراشلىق گۇرۇپپىلار قۇرۇلدى. شىنجاڭ ئۈستى - ئۈستىلەپ ئۇرۇش قالايمىقانچىلىغىغا ئۇچراپ، ئاھالىلەر چېچىلىپ كەتكەن، تىرىلغۇيەرلەر قاقاسلىققا ئايلانغانلىغى ئۈچۈن، شىنجاڭ بىرلىككە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن خاراپ بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى قايتىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈشنى كۈتمەكتە ئىدى. جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشما قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەر-

www.uyghurkitap.com

قايسى ئالى، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن ئەتىيازلىق تېرىلغۇ تەشۋىقات ئەترەتلىرىنى تەشكىللەپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا سانجى، مىچۈەن، چىتەي، جىمسار، مورى، قۇتۇبى، پۇكاڭ، ماناس قاتارلىق جايلارغا بېرىپ ئەتىيازلىق تېرىلغۇ تەشۋىقاتىنى ئېلىپ باردى. يۈيشۇسۇڭ باش كاتىپلىقتا تەيىنلەنگەندىن كېيىن، ئەمەلىي خىزمەتلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇ باشقۇردى. جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشما ھۆكۈمەتنىڭ سىياسى پىروگراممىلىرىنى تەشۋىق قىلىپ ئىزچىللاشتۇرىدىغان بىر سىياسى تەشكىلات ئىدى. ھۆكۈمەت دەسلەپتە ئوتتۇرىغا قويغان ئۈچ چوڭ ۋەزىپە — جاھانگىرلىككە، بولۇپمۇ ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش؛ پۈتۈن مەملىكەتنى ئازات قىلىش؛ يېڭى شىنجاڭ قۇرۇشتىن ئىبارەت ئىدى. 8 ماددىلىق خىتاپنامە: مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇش؛ دىن ئەركىنلىكىنى ساقلاش؛ يېزا - قىشلاقلارغا ياردەم بېرىش؛ مالىيەنى تەرتىپكە سېلىش؛ مەمۇرىيەت ئىشلىرىنى ساغلام يۈرگۈزۈش؛ مائارىپنى كېڭەيتىش؛ مۇختارىيەتنى يولغا قويۇش؛ ئەدلىيەنى ياخشىلاشنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. 3 بۈيۈك ۋەزىپە، 8 ماددىلىق خىتاپنامىدىن مۇكەممەل «6 بۈيۈك سىياسەت»كە قەدەر 3 باسقۇچنى بېشىدىن ئۆتكۈزدى. دەسلەپكى 3 چوڭ سىياسەت — جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش؛ شورالار ئىتتىپاقى (سوۋېت ئىتتىپاقى) بىلەن دوست بولۇش؛ ھەممە مىللەت ھوقۇقتا باراۋەر بولۇشتىن 5 بۈيۈك سىياسەت — جاھانگىرلىككە

قارشى تۇرۇش؛ شورالار ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش؛
ھەممە مىللەت ھوقۇقتا باراۋەر بولۇش؛ خىيانەتچىلىككە
قارشى تۇرۇش؛ تېچلىقنى ساقلاشقىچە، ئۇنىڭدىن تاكى 6
بۈيۈك سىياسەت ـــ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش؛ شورالار
ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش؛ ھەممە مىللەت ھوقۇقتا با-
راۋەر بولۇش؛ خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش؛ تېچلىقنى
ساقلاش؛ شىنجاڭنى ئىسلاھ قىلىش ئەمىلىيەتتە كوممۇنىست-
لارنىڭ ياردىمى ئاستىدا شەكىللەندى. يۈيشۈسۈڭ تۇرلۇك
يىغىلىشلاردا 6 بۈيۈك سىياسەتنى قانداق قىلىپ كونكرىت
ئىزچىللاشتۇرۇش ھەققىدە سىستېمىلىق توختىلىپ ئۆتەتتى.
ئۇ، ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن كېيىن جاھانگىرلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ
ھەربى كۈچىنىڭ ئۈستۈنلىكىگە تايىنىپ ۋە تەڭسىز شەرتنا-
مىلاردىن پايدىلىنىپ، سىياسى، ئىقتىسادى، مەدىنىيەتجە-
ھەتلەردە جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلغانلىقى، بولۇپمۇ ياپون جا-
ھانگىرلىكى «18 ـ سىنتەبىر» ۋەقەسىدىن باشلاپ شەرقىي
شىمالدىكى 3 ئۆلكىنى بېسىۋېلىپ، شىمالىي جۇڭگودا قور-
چاق ھاكىمىيەت قۇرۇپ، پۈتۈن جۇڭگونى ئۆزىنىڭ ئىبلىس
چاڭگىلىغا كىرگۈزىۋېلىش سۇيىقەستىدە بولۇۋاتقانلىقى
ھەققىدە توختىلىپ كېلىپ مۇنداق دىگەن ئىدى: «ھەر بىر
جۇڭگو گىراژدانى جاھانگىرلىكنىڭ زوراۋانلىقىغا قارشى
باتۇرانە كۈرەش قىلىشى، جاھانگىرلىكنى يوقىتىـ
شى لازىم. بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن، بىزگە نىسبەتەن
باراۋەرلىك ئاساسىدا مۇئامىلە قىلغان دۆلەتلەر بىلەن چو-

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

قۇم ئىتتىپاقلىشىشىمىز كېرەك. سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆكتەبىر ئىنقىلاۋىدىن كېيىن چاررۇسىيە ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ سوۋېت ھاكىمىيىتىنى قۇردى ھەمدە چاررۇسىيە بىلەن چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن تەڭسىز شەرتنامىلار ۋە چاررۇسىيىنىڭ جۇڭگودىكى پەۋقۇلئاددە ھوقۇقلىرىنى بىكار قىلىپ، جۇڭگونىڭ دېموكراتىك ئىنقىلاۋىغا غايەت زور ياردەملەرنى بەردى. بىزنىڭ شىنجاڭمۇ يېقىن خوشنىمىز سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمى ئاستىدا شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، خەلق تۇرمۇشى خاتىرجەملىككە ئېرىشىشكە باشلىدى، ئىشلەپچىقىرىش بىر قەدەر ئەسلىگە كەلدى، شۇڭا بىز ماركسىزىم نەزەرىيىسىنى ئوبدان ئۆگىنىپ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئىبارەت بۇ سوتسىيالىستىك دۆلەتنىڭ خاراكتېرىنى ئېنىق ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشىمىز لازىم». ئۇ يەنە مۇنداق دېگەن ئىدى: «شىنجاڭدا 14 مىللەت، 4 مىليون نوپۇس بار. بۇ مىللەتلەرنىڭ ھەممىسى ئۇزۇن يىللىق مەدەنىيەت تارىخىغا ئىگە، بىراق ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان، فېئودال ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشى، ئېزىشكە ئۇچرىغانلىقتىن، مەيلى ئىقتىسادى ياكى مەدەنىيەت جەھەتلەردە بولمىسۇن نىسبەتەن قالاق ھالەتتە تۇرۇپ كەلمەكتە. بىز جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇشتىن ئىبارەت بۈيۈك ئىشلارنى ئورۇنلاش ئۈچۈن، مىللەت ئايرىماي، نوپۇسنىڭ ئاز - كۆپلىكىگە قارىماي مىللەتلەرنىڭ بىردەك

باراۋەرلىگىنى يولغا قويۇشىمىز، سىياسى جەھەتتە ھەممە بىردەك باراۋەر بولۇپ، بىردەك ئىتتىپاقلىشىشىمىز لازىم. بۇ نۇقتىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن چوقۇم خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش سىياستىنى يۈرگۈزۈش كېرەك. كونا جۇڭگودا چوڭ ئەمەلدارلاردىن تارتىپ كىچىك باۋجاڭ، جياجاڭلارغىچە خىيانەتچىلىكنى كەسپ قىلىۋالغان، ئۇلار خەلقنىڭ قان - تەرىنى شوراشنى ھەرگىزمۇ شەرمەندىلىك ھېس قىلمايدۇ. بىزنىڭ خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇشنى تەكىتلىگىنىمىز، خەلقنىڭ يېپ - يىڭنىسىنىمۇ ئالماسلىق، ھۆكۈمەتنىڭ بىر پۇڭ، بىر لىسىنىمۇ ئالماسلىق كېرەك دېگەنلىكتۇر. ئۆتمۈشتە كىشىلەر دائىم: «شىنجاڭدا توپىلاڭ كۆپ بولىدۇ، 10 يىلدا بىر قېتىم چوڭ توپىلاڭ، 5 يىلدا بىر كىچىك توپىلاڭ بولۇپ تۇرىدۇ» دېيىشەتتى. بۇنىڭ ھەممىسىنى فېئودال ھۆكۈمران سىنىپلار كەلتۈرۈپ چىقارغان. ھازىر شىنجاڭ بىرلىككە كەلدى، بىز كۈچنى مەركەزلەشتۈرۈپ شىنجاڭنى گۈللەندۈرىمىز، توختاپ قالغان ئىشلەپچىقىرىشنى ئەسلىگە كەلتۈرىمىز دەيدىكەنمىز، تىنچ، خاتىرجەم بىر ۋەزىيەتنى ساقلاپ قېلىشىمىز لازىم، شۇنداق قىلغاندىلا ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئىقتىسات، مەدەنىيەت ئىشلىرىنى تەرەققى قىلدۇرۇشنى كاپالەتكە ئىگە قىلالايمىز». بەزىدە ئۇ، ئوقۇغۇچىلارغا مۇنداق تەلىم بېرەتتى: «ھەر بىر ياش جاھانگىرلىككە قارشى كۈرەشنىڭ مۇنەۋۋەر بىر جەڭچىسى بولۇشنى قولغا كەلتۈرۈشى، كەلگۈسىدە تې

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

خىمۇ ئۇلۇغ تارىخىي ۋەزىپىلەرنى زىممىسىگە ئېلىشقا تەييارلىنىشى كېرەك». بىراق، شىڭ شىسەيى قوۋلۇق - شۇملۇقتا ئۇچىغا چىققان سىياسەتۋاز، نەيرەڭۋاز، تۇتۇرۇقسىز فېئودال مىلىتارىست ئىدى. ئۇنىڭ ھەقىقىي مەقسىدى مۇستەبىت ھاكىم مۇتلەقلىقىنى تىكلەپ، بىر تەرەپكە مۇستەقىل خوجا بولۇشتىن ئىبارەت ئىدى. ئۇنىڭ تەرەققىپەرۋەرلىك تونىغا ئورۇنۇۋېلىشى ھەمدە ئۆزىنى «ماركسىزىمچى» دەپ كۆرسىتىشى، قانات، قۇيرۇغى تېخى تولۇق يېتىلمىگەن ۋاقىتتا ئويناتقان نەيرەڭدىن ئىبارەت - خالاس.

كېيىنكى تارىخىي ئەملىيەتلەر شىڭ شىسەيىنىڭ «6 بۈيۈك سىياسەت»نىڭ خائىنى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

(3) شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشتا ئۇلۇغ تۆھپىلەر قوشتى.

1884 - يىلى شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن تارتىپ تاكى گۇاڭشۈيىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىغىچە، يەرلىك ھۆكۈمەت يېڭى سىياسەتلەرنى يولغا قويۇش ئۈچۈن، ئۈرۈمچى، بارىكۆل، ئىلى، تۇرپان قاتارلىق شەھەرلەردە ھەر خىل مەكتەپلەرنى تەسىس قىلىشقا باشلىغان ئىدى، ياڭ زىڭشىن، جىن شۇرېن دەۋرىدىن كېيىن ھەر قايسى ناھىيىلەردە ئاران بىر نەچچىلا تولۇقسىز باشلانغۇچ ۋە تولۇق باشلانغۇچ مەكتەپلەرلا قالدى. ھەر يىلى ھەر قايسى ناھىيىلەردىكى تولۇق باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئۆلكىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ

ياكى سفەن مەكتۇپگە ئىمتىھان بېرىپ ئوقۇشقا كىرەتتى.
ئۇ چاغلاردا ئۈرۈمچىدە پەقەت بىر روس تىلىدىكى سى-
ياسى - قانۇن دارىلفۇنۇنى، بىر ئۆلكىلىك ئوتتۇرا مەك-
تەپ، بىر دارىلمۇئەللىمىن، بىر موڭغۇل - قازاق مەكتۇپى بار
بولۇپ، كۆپلىگەن ناھىيىلەردە مەكتەپ يوق دېيەرلىك ئى-
دى. 1935 - يىلى جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشما ئۆزگەر-
تىپ تەشكىل قىلىنىشى بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىلگىرى - كېيىن
بولۇپ ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنى ئاقارتىش ئۇيۇش-
مىلىرى قۇرۇلدى. جاھانگىرلىككە قارشى باش ئۇيۇشما
ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرىغا
يېتەكچىلىك قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى. ئۈ-
رۈمچىدە خەنزۇ مەدەنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، ئۇيغۇر مە-
دەنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، خۇيزۇ مەدەنى ئاقارتىش
ئۇيۇشمىسى، قازاق - قىرغىز مەدەنى ئاقارتىش ئۇيۇشمى-
سى، شىۋە - داغۇر مەدەنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، مانجۇ
مەدەنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، ئۆزبېك مەدەنى ئاقارتىش
ئۇيۇشمىسى، تاتار مەدەنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، گۇيخوا
(روس) مەدەنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى قۇرۇلدى. بۇ مەدەنى
ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرىنىڭ ئاساسى ۋەزىپىسى — ھۆكۈ-
مەتنىڭ سىياسى پروگراممىسى «6 بۈيۈك سىياسەت»نى
تەشۋىق قىلىش ۋە يولغا قويۇش، ئۆز خەلقى بىلەن ئىتتى-
پاقلىشىپ، مىللىتىنىڭ مەدەنىيەت، مائارىپ ئىشلىرىنى
تەرەققى قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدە خەن-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

زۇ مەدىنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى بۇرۇنقى ئۇيۇشمىلارنىڭ
(مەسىلەن خۇنەن، خۇبېي ئۇيۇشمىسى، شەنشى ئۇيۇشمىسى،
جېنجياڭ ئۇيۇشمىسى) مال - مۈلكىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ئۆز مىل-
لىتى نوپۇسىدىكى ئۆلگەندىن كېيىن قالغان مىراسىغا ئې-
گە بولىدىغان ئادىمى يوقلارنىڭ قېپقالغان مىراسىنى (مە-
سىلەن: يەر، قورا - جاي، چارۋا - مال قاتارلىقلار) باشقۇر-
دى، تايانچىسىز قېرى - چۆرىلەرنىڭ ئۆلۈم - يىتىم ئىشلىرىنى
بىر تەرەپ قىلدى. ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان مىل-
لەتلەرنىڭ مەدىنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى «ھۆشۈر»، «زا-
كات» قاتارلىق دىنىي خىراجەتلەرنىمۇ باشقۇرۇپ، بۇنى ما-
ئارىپ ئىشلىرىنى تەرەققى قىلدۇرۇش مەبلىغى قىلدى.
شۇندىن ئېتىۋارەن ھەر قايسى ناھىيەلەرنىڭ يېزا - قىش-
لاقلىرىدا ئۇيۇشما باشقۇرغان باشلانغۇچ مەكتەپلەر قۇرۇ-
لۇشقا باشلاپ، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەكتەت يېشىغا
توشقان باللىرى ئوقۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى. مەدىنى-
مائارىپ ئىشلىرىنى تەرەققى قىلدۇرۇشتا يولداش يۈي شۇ-
سۇڭ «مىللەتنى شەكىل، 6 بۈيۈك سىياسەتنى مەزمۇن» قىل-
غان مائارىپ فاكچېنىنى ئوتتۇرىغا قويغان ئىدى. شىڭ شى-
سەي بىلەن ئۆتكۈر كۆرەش ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق بۇنى
رەسمىي ئېلان قىلىپ يولغا قويدى. يۈي شۇسۇڭ تۈرلۈك
شەكىللەردىن پايدىلىنىپ «6 بۈيۈك سىياسەت» نى تەشۋىق قىل-
دى ۋە ماركسىزم ئىدىيىسىنى تارقاتتى. شىڭ شىسەي ئۆ-
زىنىڭ ئادەمى كۈچى زورايغاندىن كېيىن، 1939 - يىلى

ئويلىمىغان يەردىن «6 بۈيۈك سىياسەت، يا سوتسىيالىزم تۈزۈلمىسىگە مەنسۇپ ئەمەس، ياكى سەنمىنجۈيى تۈزۈلمىسىگە مەنسۇپ ئەمەس، بەلكى مۇستەقىل بىر سىياسى گۇرۇھتۇر» دەپ جاكالاپ تەلۋىلەرچە ھۇجۇم قىلدى. ئۇنىڭ قارا نىيىتى شۇندىن ئېتىۋارەن ئاشكارىلىنىشقا باشلىدى. 1942 - يىلغا كەلگەندە ئۇ ئۆزىنى ئوچۇقتىن - ئوچۇق گومىنداڭ جياڭ جيېشىنىڭ قوينىغا ئاتقان ۋاقىتتا يەنە شەرمەندىلەرچە «6 بۈيۈك سىياسەت، سەنمىنجۈيىنىڭ شىنجاڭدا كونكىرىت يولغا قويۇلۇشى» دەپ جاكالىدى.

مەدىنى - مائارىپ ئىشلىرىنى تەرەققى قىلدۇرۇشتا 1934 - يىلى 11 - ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تاشكەنت ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سىياسى - ئىقتىسات پاكولتېتىغا ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەن 98 نەپەر ئوقۇغۇچىدىن تاشقىرى، 1935 - يىلى 10 - ئايدا تىببى كەسپىنى ئۆگىنىشكە 12 ئوقۇغۇچى، چارۋىچىلىق، دىخانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇ ئىشلىرى قاتارلىق كەسپلەرنى ئۆگىنىشكە 12 ئوقۇغۇچى ئەۋەتىلدى. سىياسى - ئىقتىسات پاكولتېتىغا يەنە، 1935 - يىلى 12 - ئايدا 98 نەپەر ئوقۇغۇچى، 1937 - يىلى 10 - ئايدا 80 ئوقۇغۇچى ئەۋەتىلىپ، ئومۇمى سانى تەخمىنەن 300 ئادەمگە يەتتى. بۇندىن تاشقىرى ئۈرۈمچى، ئىلى قاتارلىق جايلاردىن ئۆز خىراجىتى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇشقا چىققان يەنە بىر تۈركۈم ئوقۇغۇچىلارمۇ يولداش يۈي شۇسۇڭنىڭ زور كۈچ بىلەن ياردەم بېرىشىگە ئېرىشتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

«18 - سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن، جياڭ جيېشى
تاشقى دۈشمەنىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارىتا قارشى تۇرماسـ
لىق پوزىتسىيىسىنى تۇتتى. شەرقىي - شىمالدىكى گۈزەل
تاغ - دەريالار دۈشمەنىنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتتى. ئۇچاغدا،
ياپونغا قارشى ئۇرۇشقا ئاتلانغان شەرقىي - شىمال پىداـ
يىلار ئارمىيىسىنىڭ بىر قىسمى ئوق - دورا تۈگەپ ياردەم
ئۈزۈلۈپ قالغان ئەھۋال ئاستىدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا چېـ
كىنىپ، 1933 - يىلى شىنجاڭغا يېتىپ كېلىپ، تارباغاتاي،
ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىدى. شىڭ
شىسەي تەختكە چىققاندىن كېيىن، بۇ ئادەملەرنىڭ بەزىـ
لىرى قوشۇنلارغا قوشۇۋېتىلگەن، بەزىلىرى ئورگانلارغا خىزـ
مەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلغان، يەنە بەزىلىرى مەكتەپلەرگە ئوـ
قۇشقا تەقسىم قىلىنغان ئىدى. 1934 - يىلىجاھانگىرلىككە
قارشى ئۇيۇشمىنىڭ رەھبەرلىكىدە ياپونغا قارشىتەشۋىقات
قاناتيايدۇرۇلغان ۋاقىتتا، ئۇلار ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن
ئەملىي كەچۈرمىشلىرى ئارقىلىق ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ
ۋەھشىيانە جىنايى قىلمىشلىرىنى پاش قىلدى. 1935 -يىلى
جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشما قايتىدىن تەشكىللەنـ
گەندىن كېيىن، ئۇيۇشمىنىڭ تەشۋىقات مەزمۇنىنى يەـ
نىمۇ كېڭەيتتى، ئۈرۈمچىدە ھەر قايسى تارماق ئۇيۇشما ئەـ
زالىرىدىن ئادەم ئاجرىتىپ ئوتتۇرا ۋە تولۇقسىز دەرىجىـ
لىك قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش كۇرسلىرىنى ئاچتى.
يۇي شۇسۇڭنىڭ ئۆزى ئوتتۇرا دەرىجىلىك سىنىپقا

دەرس بەردى.

جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشما يەنە كىتاپ، ماتېرىياللار قۇرۇلۇشىغىمۇ ئەھمىيەت بېرىپ كۇتۇپخانىلارنى تەسىس قىلدى. بۇنىڭدا ئاساسەن ماركسىزىم - لېنىنىزىملىق كىلاسسىك ئەسەرلەر ۋە باشقا ئىلغار كىتاپلار ساقلاندى. مەسىلەن: «25 مىڭ يوللۇق ئۇزۇن سەپەر»، «قارلىق تاغ، ياپلاقلاردىكى ھەربى يۈرۈش خاتىرىسى» شۇنىڭدەك ئىلغار ئەدىبىي كىتاپلاردىن «كۆك يىنجى»، «چۇقان»، «تون يېرى» قاتارلىق مىڭدىن ئارتۇق كىتاپلار ساقلىناتتى. يولداش يۈي شۇسۇڭ كۇتۇپخانىنى باشقۇرغۇچى خادىملارغا كىتاپخانىلارنىڭ ئېسىملىكىنى قەرەللىك تىزىپ ئۆزىگە دوكلات قىلىپ تۇرۇشنى تاپشۇرغان ھەمدە شۇ ۋاقىتتىكى كاتىۋات مۇدىرى گاۋ بۇيۈي قاتارلىق ئادەملەردىن كىتاپ ئوقۇشتىن ئالغان تەسىراتلىرىنى يېزىپ تۇرۇشنى تەلەپ قىلغان ئىدى.

جاھانگىرلىككە قارشى باش ئۇيۇشما يەنە، «جاھانگىرلىككە قارشى سەپ» ژورنىلىنى تۈزۈپ باستۇردى، بۇنىڭدا ئاساسەن «6 بۈيۈك سىياسەت» تونۇشتۇرۇلاتتى، ياپونغا قارشي كۆرەش تەشۋىق قىلىناتتى ھەمدە ئىقىمەسىلىلىرى ھەققىدە ئوبزور ئېلان قىلىنىپ تۇراتتى. ھەرسانى 10 مىڭ نۇسخا بېسىلىپ، پۈتۈن شىنجاڭغا تارقىتىلاتتى. يولداش يۈي شۇسۇڭنىڭ «شىنجاڭنىڭ ئىنقىلاۋىنىڭ مەغلۇبىيىتى ۋە ساۋاقلىرى» دىگەن مۇھىم ماقالىسى دەل مۇشۇ

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ژورنالدا ئېلان قىلىنغان. ئۇلار يەنە ئاز بولمىغان كىچىك
كىتابچىلارنى تۈزۈپ باستۇرغان ئىدى، ئەپسۇسلىنارلىقى بۇ
قىممەتلىك ماتېرىياللار ھازىرغىچە ساقلانمىغان. يۆي شۇ-
سۇگىنىڭ ئىنقىلاۋىي ئىش ئىزلىرى ھەققىدە «خەلق گېزىتى»
1983 - يىلى 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى، يولداش لىو جېڭ-
جىگىنىڭ ماقالىسىنى ئېلان قىلدى. 8 - ئاينىڭ 16 - كۈنى
«جۇڭگو ياشلىرى» گېزىتى بۇ ھەقتە نىسبەتەن ياخشى يې-
زىلغان بىر پارچە ماقالا ئېلان قىلدى. يېقىندا جۇڭگو ئىج-
تىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ياش - ئۆسمۈرلەر تەتقى-
قات ئورنىدىن يولداش لو جېگجىڭ، يۆي شۇسۇگىنىڭ شىنى-
جاڭدا خىزمەت ئىشلەپ تۇرغان مەزگىلىدىكى ئىنقىلاۋىي پا-
ئالىيەتلىرىنى ئىگەللەش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە كېلىپ، ئاتاق-
لىق زات ۋاڭ شۇچېڭ يازغان بىر كىتابچىنى تاپتى. ئەس-
لىدە ئاپتور 1936 - يىلى شىنجاڭ دارىلفۇنۇنى، پىداگوگىكا
پاكولتېتىنىڭ مۇدىرى سۇڭ يىگرۇڭ ئەپەندىنى قارشى ئې-
لىش ۋاقتىدا بارلىق ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار بىرلىكتە
چۈشكەن 12 سۇگلۇق سۈرەتنى ساقلاپ كەلگەن ئىكەن. مەك-
تەپ مۇدىرى يۆي شۇسۇڭ سۈرەتتە ئوتتۇرىدىن ئورۇن ئال-
غان، ئەپسۇسلىنارلىقى بۇ سۈرەت 10 يىللىق قالايمىقانچى-
لىقتا يوقىلىپ كېتىپتۇ.

يۆي شۇسۇگىنىڭ ئۈرۈمچىدىن ئايرىلغىنىغا 45 يىل
ۋاقىت بولدى، بۇ يېرىم ئەسىرگە يېقىن ۋاقىتتىن بۇيان،
ئۇنىڭ ئەينى ۋاقىتتا سۆزلىگەن نۇتۇقلىرىنىڭ مۇھىم مەز-

مۇنى ۋە ئىنقىلاۋىي پائالىيەتلىرى خەلقىنىڭ قەلبىدىن چوڭـ
قۇر ئورۇن ئېلىپ كەلمەكتە. شۇ يىللاردا ئۇنىڭدىن بىۋاسـ
تە تەلىم ئالغان كۆپلىگەن ساۋاقداشلار، ئۆتكەن ئىشلارنى
تۇنۇگۇنكىدەك ئەسلەشمەكتە. ئۇلار ئىنقىلاۋىي قۇربان يۈي
شۇسۇڭنىڭ مەرىپەت تەلىم ـ تەربىيىسىنى ئالغان. ئۇلارـ
نىڭ بەزىلىرى تاكى بۈگۈنگە قەدەر ھەر قايسى سەپلەردە
4نى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىپ خىزمەت قىلماقتا.
بۇلاردىن ھازىر ئۈرۈمچىدە: چېن شىخۇا، يۈي جەنلىن، شۈي
زۇڭدا، يۇۋلى (ۋاڭ خۇەيپىڭ)، زەي يۈيلىن، ۋاڭ بىڭۋۇ،
تۇچىچۈن، سۈي جىڭفۇ، دۇڭ شاۋتاڭ، جۇ بىڭجاۋ، سەي
چىمىن، جۇنەيمىن، ۋۇرىنۋۇ، ۋۇ دىنشەن، خەن جۇنشىن،
خۇ جېڭشەن، جۇزىدې، خاۋ يۇڭچاڭ، فېن جاۋكۇن، يۈي
داشىن، شاۋ رۇچيەن، خالىق ساقى، ۋاڭ ياۋ قاتارلىق
نەچچە ئونلىغان يولداشلار بار. ئىنقىلاۋىي قۇربانلارنى
ئەسلىگىنىمىزدە خىيالىمىز بىردىنلا قانات قېقىپ، تەپەككۇر
ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلىدۇ. ئىنقىلاۋىي قۇربان ۋاپات بولۇپ
10 يىلدىن كېيىن، جۇڭگو خەلقى جۇڭگو كوممۇنىستىك
پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئىنقىلاپنىڭ غەلىبىسىنى قولغا
كەلتۈرۈپ، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنى باشلىۋەتتى، كومـ
مۇنىزىمنىڭ داغدام يولىغا قاراپ مەردانە قەدەم تاشلىدى.
كوممۇنىزىم ئىدىيىسىنىڭ تەرغىباتچىسى، شىنجاڭ ھەرمىللەت
خەلقى ئۈچۈن زور تۆھپىلەر قوشقان ئىنقىلاۋىي قۇربان يۈي
شۇسۇڭ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ياشايدۇ.

شىنجاڭ ھازىرقى زامان يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنىڭ پېشىۋاسى — پروفېسسور تۇجىڭ

چىڭ جىڭۋېي

پروفېسسور تۇجىڭنىڭ تەخەللۇسى سې سەن بولۇپ، خۇبېي ئۆلكىسىنىڭ خۇاڭبېي ناھىيىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ دۆلىتىمىزنىڭ ئاتاقلىق ھازىرقى زامان يېزا ئىگىلىك ئالىمى، شۇنداقلا پۇرولېتارىيات ئىنقىلاۋىنىڭ سادىق جەڭچىسى، ئۇ بارلىق زېھنى كۈچىنى ۋەتەن ۋە شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن سەرپ قىلىپ، «پۈتۈن ھاياتى ۋە كۈچ - قۇۋۋىتىنى ئاخىرقى نەپىسىگىچە بېغىشلاش» نى ئەمەلگە ئاشۇردى. گەرچە ئۇنىڭ ۋاپاتىغا 8 يىل بولغان بولسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ روھلۇق ئاۋازى ۋە خۇشخۇي چىرايى، باشقىلارنى ئىزچىل تۈردە ئالغا ئىتەكلەشتەك ئۈگىتىش روھى، ھارماي - تالماي تىرىشىپ ئىشلەش خىزمەت ئىستىلى قەلبىمىزدە ئىزچىل ياشناپ كەلمەكتە.

يولداش تۇجىڭ، 1903 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 29 - يىلى) 8 - ئاينىڭ 20 - كۈنى خۇبېي، خۇاڭبېي ناھىيىسىنىڭ دۇڭشياڭ يېزىسىدىكى تۇجاۋەن دېگەن

جايدا ئۇقۇمۇشلۇق ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. بوۋىسى تۇداۋيۇك چىڭ سۇلالىسى ۋاقتىدىكى زىيالىلاردىن بولۇپ، خۇسۇسى مەكتەپ ئېچىشنى ئۆزىگە كەسىپ قىلغان، «غەرپ ئىلمى»نى تەشەببۇس قىلغۇچىلاردىن ئىدى. ئۇ ئۆز ناھىيىسىدىكى مۆلەن قىزلار باشلانغۇچ مەكتىۋىنىڭ مۇدىرى بولغان، دادىسى توخېڭفۇ سودا ئىشى بىلەن شۇغۇللانغان بولۇپ، بىر سودا فىرمىسىنىڭ ھىساۋات ئىشلىرىنى باشقۇرغان. بىر نەۋرە ئاكا ـ ئۇكىلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇقۇمۇشلۇق ئادەملەر ئىدى. تۇجىڭ بالىلىق چېغىدىن تارتىپلا كىتاپنى ئەڭ ياخشى كۆرەتتى، ئۇ ئادەتتە كەم سۆز ئىدى، باشقىلار بىلەن ئانچە ئارىلاشمايتتى، دائىم ئۇنىڭ قولىدىن كىتاپ چۈشمەيتتى، بوش بولسىلا كىتاپ كۆرەتتى. كىتاپ ئېنگلىز تىلىدا «پوك» دېيىلگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇئۆزىگە پوك (波克) دىگەن تەخەللۇسنى قوللانغان. بىراق كېيىن، ئەكسىيەتچىلەر تەرىپىدىن «پوك» بولشېۋىك سۆزىنىڭ قىسقارتىپ ئاتىلىشى، ئۇ كوممۇنىستلار بىلەن ئالاقىسى بار «قىزىل شەپكە»لىك ئۇنسۇر دەپ قارىلىپ زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى.

تۇجىڭ 7 يېشىدا باشلانغۇچقا كىرگەن بولۇپ، ئۆگىنىشتە ئىنتايىن تىرىشچان ئىدى. بوران ـ چاپقۇن، يامغۇرلۇق كۈنلەردىمۇ ھەرگىز دەرستىن قالمايتتى، ئۆگىنىشتە ئەلا، ئەڭ ئالدىنقى قاتاردىكى ئوقۇغۇچىلاردىن ئىدى. 1916 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئۇ ئەمدىلا 13 ياشقا تولغان ۋاق-

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى
www.uyghurkitap.com

تىدا، ئۆز ناھىيىسىدىكى تولۇق باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئەلا نەتىجە بىلەن بېيجىڭ چىڭخۇا مەكتىۋىگە ئىمتىھان بېرىپ يېرىم ھۆكۈمەت راسخودى بىلەن ئوقۇشقا كىرىدۇ ھەمدە ئاتا - ئانا، يۇرتىدىن ئايرىلىپ مەكتەپتە يېتىپ ئوقۇشقا باشلايدۇ. چىڭخۇا ئەينى ۋاقىتتا، ئامېرىكىغا چىقىپ ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەييارلىق مەكتىۋى بولغاچقا، ئامېرىكا بۇرژۇئازىيە مائارىپىنىڭ چوڭقۇر تەسىرىگە ئۇچرىغان ئىدى. مەكتەپ رەھبەرلىكى خۇشنىڭ «مەسىلىگە ئاز سۆزلەپ، مەسىلىلەرنى كۆپرەك تەتقىق قىلىش» سەپسەتىسىنى جېنىنىڭ بېرىچە كۆككە كۆتىرىپ، ئۆلۈك ھالدا كىتاب ئوقۇش، ئۆلۈك كىتاپلارنى ئوقۇشنى تەشەببۇس قىلىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋەتەنپەرۋەر سىياسى پائالىيەتلەرگە قاتنىشىشىغا قارشى تۇراتتى. تۇجىڭ ۋەتەننى قىيىنچىلىقتىن قۇتقۇزۇشنى مەقسەت قىلىپ، ئىلىم - پەننى ياخشى ئۆگەندى. 1919 - يىلى 5 - ئايدا دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن «4 - ماي» ھەركىتى پارتلاپ، جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاۋىنىڭ سەھىپىسى ئېچىلدى. بۇ چاغدا تۇجىڭ تولۇپ - تاشقان ۋەتەنپەرۋەرلىك قىزغىنلىقى بىلەن مەكتەپ دائىرىلىرىنىڭ توسىشىغا قارىماي، مەكتەپتىن بۆسۈپ چىقىپ نامايىشقا قاتناشتى. بۇنى گەرچە ئۆزى «لەپىلدىگەن بايراقلارغا ئەگىشىپ چۇقان سالدىم» دېگەن بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە بىر قېتىملىق ئۇلۇغ ھەركەتنىڭ سىنىقىغا يولۇقتى.

1924 ـ يىلى 6 ـ ئايدا تۇجىڭ چىڭخۇا مەكتىۋىنى
پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ، ساۋاقدىشى
چۇپېييۇەن قاتارلىقلار بىلەن بىرگە ھۆكۈمەت خىراجىتى
بىلەن ئامېرىكىغا بېرىپ ئوقۇدى. ئۇمىننېسوتا ئۇنىۋېرسى ـ
تېتىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىنىستىتۇتى ۋە ئىلمىي تەتقىقات
مەھكىمىسىدە ئۆسۈملۈك كېسەللىكلىرى ئىلمى ۋە ئۆسۈملۈك
ئۇرۇقچىلىقى بىلىمىنى ئۆگىنىپ دوكتورلۇق ئۇنۋانىغا ئېرىش ـ
تى. 1929 ـ يىلى ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن گۇاڭ ـ
جۇ لىڭنەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ قوشۇم ـ
چە ئۆسۈملۈك كېسەللىكلىرى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللاندى.
ئۇ ئۆگەنگەنلىرىنىڭ بارلىقىنى ۋەتەنگە بېغىشلاش ئۈچۈن
پۈتۈن زېھنىنى ئوقۇتۇش ۋە تەتقىقات ئىشىغا قاراتتى.

1931 ـ يىلى يازلىق تەتىلدە ئۇ، تۇققان يوقلاش
ئۈچۈن ئائىلىسىگە قايتقىنىدا، چاڭجياڭ ئېقىمىدىكى چوڭ
كەلكۈن ئەھۋالى، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ ھالىدىن
خەۋەر ئالىدىغان ئادەم يوق ھەر يەردە سەرگەردان بولۇپ
تىلەمچىلىك قىلىپ يۈرگەنلىكى، يېزا ئىقتىسادىنىڭ خا ـ
راپلاشقانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندىن كېيىن، بو ـ
لۇپمۇ ياپون ئالۋاستىلىرى «18 ـ سېنتەبىر» ۋەقەسىنى قوز ـ
غىغاندىن كېيىن، مىللى مۇنقەرزلىكنىڭ نەقەدەر ئېغىرلى ـ
غىنى چوڭقۇر ھېس قىلىپ، «ئامېرىكىچە مەكتەپتە ئوقۇت ـ
قۇچىلىق قىلغان، ئىشكىنى تاقىۋېلىپ مەكتەپ ئېچىپ،
تەجرىبىخانىغا بېكىنىۋېلىپ تەتقىقات قىلغانىنىڭ دىخانلار ـ

ئۇيغۇر كىتاب تورى بىكىتى
www.uyghurkitap.com

غا ھېچقانداق ياردىمى يوق، دۆلەت ئۈچۈن ھېچقانداق پايدىسى يوق» (ئۆزىنىڭ سۆزى) دەپ ئويلايدۇ ھەمدە لىگنەن ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئوقۇتقۇچىلىق ۋەزىپىسىدىن ئىستىپا بېرىپ، تەكلىپكە بىنائەن كەيفىڭدىكى خېنەن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىدا پروفېسسور، قوشۇمچە يۆنجاڭلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتىگە كۆپرەك چۆكۈش ئۈچۈن دائىم يېزىلارغا بېرىپ تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىدۇ ھەمدە دېخانلارنىڭ سورتلۇق ئۇرۇقلۇق تاللاش، يەرگە تۈجۈپىلەپ ئىشلەش، زىيانداش ھاشارەتلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىپ مول ھوسۇل ئېلىشىغا يېتەكچىلىك قىلىدۇ.

1934 - يىلىنىڭ باشلىرىدا، تۇجېڭ ئۇخەن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تەكلىۋىگە بىنائەن، يۇرتىغا قايتىپ يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنى قۇرۇشنىڭ تەييارلىق ئىشلىرىغا ياردەملىشىدۇ ھەمدە قوشۇمچە پاختىكارلىق ئىشلىرى تەجرىبە مەيدانىنى ئاچىدۇ. بۇ مەزگىلدە ئۇ، دۆلەت ئىشلىرىدىكى ناھەقچىلىقنى؛ يېزا ئىقتىسادىنىڭ بارغانچە خانىۋەيران بولۇۋاتقانلىقىغى؛ گومىنداڭ سىياسى ئېقىمدىكىلەرنىڭ كاتتىۋېشى، خۇبېي ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى جاڭ چۈننىڭ ياپونغا ئوچۇق - ئاشكارا خوشامەت قىلىۋاتقانلىقى؛ۋۇخەن ئۇنىۋېرسىتېتىنى، بىر تۈركۈم مۇشتىمى زورلار ئۆز چاڭگىلىغا ئېلىۋېلىپ، ئۆز ئارا پۇت تېپىشىپ، بىر بىرىگە ئورا كولاۋاتقانلىقى؛ پاختىچىلىق ئىشلىرى تەجرىبە مەيدانى كاپىتالىستلارنىڭ كونتۇ-

رول قىلىشىغا ئۇچراپ، تەجرىبە خىزمىتى چوقۇم كاپىتالىستلار-
نىڭ مەنپەئەتىگە بويسۇنۇش كېرەكلىكىنى كۆرىدۇ. بۇ ئەھ-
ۋاللار ئۇنى چوڭقۇر قايغۇغا سالىدۇ، ئۇ چاغدىكى رەزىل
كۈچلەر بىلەن بىر ئېقىمدا بولغىنىنى خالىمايدۇ. شۇنىڭ
بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئې-
لان قىلغان «پۈتۈن مەملىكەتتىكى قېرىنداشلارغا ياپون باس-
قۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش ھەققىدە
مۇراجەتنامە» نى كۆرۈپ چوڭقۇر تەسىرلىنىدۇ. شۇنىڭ بى-
لەن ئۇ يۇرتىدىن ئايرىلىشقا ئىرادە باغلاپ، كېلەر يىلى-
نىڭ ئاخىرىدا قەتئىي قارارغا كېلىپ، ۋەتىنىمىزنىڭ چوڭ
غەربىي-شىمالىغا كېلىپ شەنشى ۋۇگۇڭ غەربىي-شىمال دې-
خانچىلىق-ئورمانچىلىق تېخنىكومىنىڭ پىروفېسسورى ۋە
ئىلمىي مۇدىرلىقىغا تەيىنلىنىدۇ. بۇ يەر بىلەن يەنئەننىڭ
ئارىلىقى يېقىن بولغانلىقتىن، ئۇ بىر قىسىم ماركسىزىم-
لېنىنىزىم ۋە ماۋجۇشى ئەسەرلىرىنى ئوقۇش پۇرسىتىگە ئې-
گە بولىدۇ. بۇنىڭ بىلەن كوممۇنىزىم ۋە كوممۇنىستىك پار-
تىيىنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا چۈشىنىپ، ئۆزى چىڭ
تۇرۇپ كەلگەن «ئىلىم-پەن بىلەن دۆلەتنى قۇتقۇزۇش»
ئىدىيىسىنىڭ خاتالىقىنى، پەقەت كوممۇنىستىك پارتىيىلا
پۈتۈن مەملىكەت خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ ئازاتلىقنى
قولغا كەلتۈرەلەيدىغانلىقىنى، پەقەت سوتسىيالىزىملا جۇڭگونى
قۇتقۇزالايدىغانلىقى توغرىسىدىكى ھەقىقەتنى چۈشىنىپ
يېتىپ، ئەمەلىي كۈرەشكە ئاتلىنىپ، بارلىقىنى ئىنقىلاۋىي

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئىشلارغا بېغىشلايدۇ.

پىروفېسسور تۇجىژ، غەربىي - شىمال دېخانچىلىق - ئورمانچىلىق تېخنىكومىدا تۇرۇۋاتقان مەزگىلدە، خېنەن ئۇنىۋېرسىتېتى يېزا ئىگىلىك ئىنستىتوتىدىكى خىزمەتدىشى، كومپارتىيە ئەزاسى يولداش لى تيەنىيۈينى يولۇقتۇرىدۇ. ئۇمۇ شەنشىدىكى ھەر قايسى ئورمانچىلىق مەيدانلىرى ۋە يېزائىگىلىك مەكتەپلىرىدە پارتىيىنىڭ يەر ئاستى خىزمىتىنى ئىشلەۋاتقان ئىكەن. ئۇلار قويۇق ئالاقىدا بولۇپ، دائىم ئۇچرىشىپ سۆھبەتلىشىپ تۇرىدۇ. لى تيەنيۈي يەنئەنگە بارغاندا كۆرگەن، ئاڭلىغان خەۋەرلىرىنى تۇجىژغا سۆزلەپ بېرىدۇ، تۇجىژ بۇنىڭدىن چوڭقۇر ئىلھاملىنىدۇ. ئۇلار يەنە يەنئەنگە بىللە بېرىشقا مەسلىھەتلىشىدۇ. «7 - ئىيۇل» ۋەقەسى پارتلىغاندىن كېيىن، ئۇ تېخنىكومدىكى ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى مۇنەققەرزلىكتىن قۇتقۇزۇش ھەركىتىگە قاتنىشىشقا پائال تەشكىللەيدۇ. نۇتۇق سۆزلەپ تەشۋىقات ئېلىپ بارىدۇ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ يەر ئاستى پارتىيە ئەزاسى يولداش لىداۋشۇەننىڭ ئىنقىلاۋىي پائالىيەتلىرىنى قىزغىن قوللايدۇ، ئىلغار ئوقۇغۇچىلارنى يەنئەنگە بېرىپ كوممۇنىستىك پارتىيىنى ئىزلەپ تېپىشقا رىغبەتلەندۈرىدۇ. يەنئەنگە بارماقچى بولغان بەزى ئوقۇغۇچىلارغا ئۇ پاختىلىق كىيىملەرنى سوغا قىلىپ، ئۆزى يولغا سېلىپ قويىدۇ،

ئۇنىڭ ياتىقى يەنئەنگە بارماقچى بولغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ
مېھمانخانىسىغا ئايلىنىپ قالىدۇ. مەكتەپنىڭ ئەكسىيەتچى
دائىرىلىرى ئۇنىڭ بۇ خىل ئىنقىلاۋىي پائالىيەتلىرىگە
قارىتا قورقۇش ھەم ئۆچمەنلىك بىلەن قارىغانلىقتىن،
ئۇنىڭ ئىلمىي مۇدىرلىق ۋەزىپىسىنى ئېلىپ تاشلايدۇ.

1938 - يىلى 1 - ئايدا، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى
يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى بىلەن غەربىي-شىمال دېخانچى-
لىق - ئورمانچىلىق تېخنىكومى بىرلەشتۈرۈلۈپ، غەربىي -
شىمال يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىغا ئۆزگەرتىلىدۇ. گومىنداڭ-
نىڭ بىر ئوچۇم ئەكسىيەتچىل ئۇنسۇرلىرى بۇ پۇرسەتتىن
پايدىلىنىپ مەكتەپكە سۇقۇنۇپ كىرىۋالىدۇ. مەكتەپنىڭ
ۋەزىيىتى ئىنتايىن قالايمىقان ھالەتكە چۈشۈپ قېلىپ،
ئوقۇتۇش ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىشقا ئامالسىز قالىدۇ،
پروفېسسور تۇجىڭ بۇ ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلار بىلەن سۇ بىلەن
ئوتتەك چىقىشالمىغانلىقتىن، ئۇ غەزەپلەنگەن ھالدا يېزا
ئىگىلىك پاكولتېتىنىڭ مۇدىرلىق ۋەزىپىسىدىن ئىستىپا
بېرىپ، پەقەت دېخانچىلىق تەجرىبە مەيدانىنىڭ مۇدىرلى-
غىنى ئۆتەيدۇ ھەمدە مەيدانغا كۆچۈپ بېرىپ، پۈتۈن زېھنى
بىلەن ماركسىزم - لېنىنىزىم ئەسەرلىرىنى ئوقۇيدۇ.
ئۆزلۈكىدىن روس تىلىدىن بىلىم ئاشۇرىدۇ ۋە سوۋېت
ئىتتىپاقى تونۇشتۇرۇلغان بىر قىسىم ماقالىلارنى تەرجىمە
قىلىدۇ ھەمدە يەنئەنگە بېرىشقا تەييارلىق كۆرىدۇ. دەل
شۇ مەزگىلدە، ۋەتەننى قۇتقۇزۇش جەمئىيىتىنىڭ مەسئۇلى-

رىدىن بىرى ئاتاقلىق ۋەتەنپەرۋەر، شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىنىڭ يېقىندىن تەيىنلەنگەن يەنجاڭى دۇجۇڭيۈەن ئەپەندى، مۇتەخەسسىس، ئالىملارنى شىنجاڭغا بېرىپ ئىشلەشكە تەكلىپ قىلىش ئۈچۈن ئىچكىرىگە باردۇ. دۇجۇڭيۈەن ئەپەندى تۇجېن بىلەن كۆرۈشۈپ ئۇنىڭغا، شىنجاڭ گومىنداڭنىڭ تەۋەلىكىدە بولمىغان، جۇشقۇن ھاياتى كۈچكە ئىگە ئۆلكە ئىكەنلىكى، بىلىم ئىگىلىرىنىڭ ئۆز ئىقتىدارىنى جارى قىلدۇرىدىغان كەڭ زېمىن ئىكەنلىكى ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوستانە مۇناسىۋەتتە بولغاچقا، زور تۈركۈمدىكى سوۋېت مۇتەخەسسىلىرىنىڭ شىنجاڭدا بىلىم ئۆگىتىۋاتقانلىقى ۋە دېخانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇشىغا يېتەكچىلىك قىلىۋاتقانلىقىنى ئېيتىدۇ ھەمدە تۇجېننى شىنجاڭغا بېرىپ، كەلگۈسىدە شىنجاڭ دارىلفۇنۇننى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى قىلىپ كېڭەيتىپ قۇرۇش ئىشلىرىغا ياردەملىشىش ۋە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى يېزا ئىگىلىك ئىنستىتوتىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈشكە تەكلىپ قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا تۇجېن، دۇجۇڭيۈەن يازغان «تىيانشاندىن 3 قېتىم ئۆتۈش»، «شىڭ شىسەي ۋە يېڭى شىنجاڭ» قاتارلىق كىتابلارنى ئوقۇغاندىن كېيىن ئۇنىڭدا شىنجاڭغا نىسبەتەن زور قىزىقىش ۋە چەكسىز ئىنتىلىش بارلىققا كېلىدۇ، ئۇ دۇجۇڭيۈەننىڭ تەكلىۋىنى خوشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىپ، شۇ يىلى 10 ـ ئايدا غەربىي-شىمال يېزا ئىگىلىك ئىنستىتوتىدىن ئايرىلىپ شىنجاڭغا

بىرىشقا ھازىرلىق كۆرىدۇ.

1939 - يىلى ئەتىيازدا پىروفېسسور تۇجىڭ، ئۆزى بىلەن ئامېرىكىدا بىللە ئوقۇغان، چارۋىچىلىق مۇتەخەسسىسى جۇيۇنشاۋ ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسى بىلەن بىرگە لەنجۇدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەربى ئەشيالارنى توشۇۋاتقان ئاپتوموبىلىغا ئولتۇرۇپ ئۈرۈمچىگە كېلىپ، دۇجۇڭيۈەننىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولىدۇ. بۇ ئىشتىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ سىياسى ۋەزىيىتىدە ئۆزگىرىش بولۇپ، بۇرۇنقى شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىنى كېڭەيتىپ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى قىلىپ قۇرۇش پىلانى ئەمەلدىن قېلىپ، شىنجاڭ قۇرۇلۇش نازارىتى تولۇق يېزا ئىگىلىك تېخنىكومىنى ئاچتى. تۇجىڭ بۇنىڭغا ئىلمىي مۇدىر بولۇپ تەيىنلەندى. 1941 - يىلى 1 - ئايغا كەلگەندە تولۇق يېزا ئىگىلىك تېخنىكومى شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىغا قوشۇۋېتىلىپ، يېزا ئىگىلىك پاكولتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. تۇجىڭ ئىلمى مۇدىر، قوشۇمچە پاكولتېت مۇدىرلىقىغا تەيىنلەندى. ئۇ چاغلاردا شىنجاڭ دارىلفۇنۇنى شىنجاڭدىكى بىردىن - بىر ئالى مەكتەپ بولۇپ، بۇرۇنقى مەكتەپ ئىستىلى بىر قەدەر ناچار ئىدى. 1938 - يىلى كومپارتىيە ئەزاسى يولداش لىنجىلۇ ئىلمىي مۇدىر بولغاندىن كېيىن، مەكتەپ ئىستىلىنى تەرتىپكە سېلىپ «ئوقۇش بىلەن ئىشلىتىشنى بىرلەشتۈرۈش، نەزىرىيىنى ئەمەلىيەت بىلەن بىرلەشتۈرۈش» ئوقۇتۇش فاڭجېنىنى ئوتتۇرىغا قويغاندىن كېيىن، مەكتەپنىڭ قىياپىتى يېڭى تۈسكە

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كىرىپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ياشلىرى تەلپۈنىدىغان ئىنقىلاپ بۆشۈكىگە ئايلانغان ئىدى. تۇجىڭ شىنجاڭ ئىنىستىتوتىغا كەلگەندىن كېيىن، ماۋزېمىن قاتارلىق پار-تىيىمىزنىڭ رەھبىرىي يولداشلىرى بىلەن يېقىنلىشىش، ماركسىزم - لېنىنىزىم ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش ۋە ئەمەلىي كۈرەشكە قاتنىشىش ئارقىلىق ئۇنىڭ سىياسىي نۇقتىئىنەزىرى ۋە مائارىپ كۆز قارىشىدا زور ئىلگىرىلەش بولدى.

يۇقۇرىدا تۇجىڭنىڭ كىتاپ ئوقۇشىنى ئەڭ ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى بايان قىلغان ئىدۇق، ئۇ كىتاپ سېتىۋېلىش ۋە ساقلاشنىمۇ ئىنتايىن ياخشى كۆرەتتى. ئۇ ئىچكىرىدىن شىنجاڭغا كەلگەندە ئالغاچ كەلگەن يۈك - تاقىسىنىڭ تايىنى يوق، 7 چوڭ ياغاچ يەشىككە كىتاپ قا-چىلاپ كەلگەن ئىدى. ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن كېيىن، شىنجاڭدارىلفۇنۇنىغا ئانچە يىراق بولمىغان جايدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ خەلقارا كىتاپخانىسى بارلىقىنى كۆرۈپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا بۇ كىتاپخانىنىڭ دائىملىق خېرىدارى بو-لۇپ قالدى. بۇ يەردىن ماركس، ئېنگېلسنىڭ ئەسەرلىرى ۋە تۈرلۈك ئىلغار كىتاپ - ژورناللارنى سېتىۋالغىلى بولاتتى، ئۇ ھەر قېتىم بارغاندا نۇرغۇن كىتاپلارنى سېتىۋا-لاتتى، ئۇنىڭ ياتىقى شىنجاڭ دارىلفۇنۇن قىزىل بىنانىڭ 2 - قەۋىتىدىكى بىر ئېغىز ئۆي ئىدى، ياتاق، كارۋات ۋە يېزىق ئۈستىلىدىن باشقا پۈتۈنلەي كىتاپ جازىسى بىلەن تولغان بولۇپ، ھەتتا ئۈستەل ۋە كارۋاتقىمۇ كىتاپلار دۈۋە-

ئەزالىرى بىلەن قويۇق دوستلۇق ئورنىتىپلا قالماي، بەلكى
ماركسىزىم ـ لېنىنىزىم ئەسەرلىرى ۋە ئىنقىلاۋىي كىتاپلار-
نى ئۈگىنىش ئارقىلىق ئۇنىڭ كوممۇنىستىك پارتىيىگە بول-
غان تونۇشى يەنىمۇ يۇقۇرى كۆتىرىلدى. ئۇ كەڭ ئوقۇتقۇچى ـ
ئوقۇغۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئارىسىدا، يۇقۇرى
ئىززەت ـ ئابرويغا ئىگە. چۈنكى ئۇ بىلىملىك، تونۇلغان
ئالىم بولۇپلا قالماي، بەلكى ئىدىيىدە ئىلغار، ئىنقىلاۋىي
ئىرادىگە ئىگە پىروفېسسور ئىدى. يولداش گوجېنشيەن ئۆز
ئەسلىمىسىدە مۇنداق يازغان ئىدى: «يولداش تۇجىڭغا ئىنتا-
يىن قايىلمەن، ئۇ بىلىم دائىرىسى كەڭ، رىياللىقتا سادىق،
كەم سۆز ئىدى. بىلىملىكلىكتە قارىماي باشقىلار ئالدىدا
ئۆزىنى ناھايىتى كەمتەر تۇتاتتى». تۇجىڭنىڭ چەت تىلىنى
ئۈگىنىش روھمۇ كىشىنى ئىنتايىن قايىل قىلاتتى. ئۇ دائىم كېچى-
لىك ۋاقتىنى پايدىلىنىپ چەت تىلى ئۈگىنەتتى. گېزىتنىڭ چەت
چۆرىسى ئۇ خاتىرىلىۋېلىش ئۈچۈن يازغان خام خەتلەر
بىلەن تولۇپ كېتەتتى. ئۇ ئىنگلىزچە بىلەن روسچىنى
پىششىق بىلەتتى، گېرمان ۋە فرانسۇزچە كەسپىي كىتاپلارنى
كۆرەلەيتتى. ئازاتلىقتىن كېيىن ئۇ، چەت تىلىدا چىقىدى-
غان مەملىكەت خاراكتىرلىق بىر نەچچە خىل ژورناللار-
نىڭ تەھرىر ئەزاسى ۋە مەسلىھەتچىلىكىگە تەيىنلەنگەن
ھەمدە چەت تىلدىن يېزا ئىگىلىك ئىلمىگە ئائىت نەچچە
ئون مىڭ خەتلىك ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلغان. بۇلار ئىر-
سىيەت، سورتلۇق ئۇرۇق يېتىشتۈرۈش، تېرىقچىلىق، ئۆ-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

لىنىپ كەتكەچكە، خۇددى «كىتاپخانىغا» ئوخشايتتى. شۇ چاغدىكى ئوقۇغۇچىلار ئۇنى ئەسلەپ: «ئوپىروفېسسورنىڭ كەسپىي كىتاپلىرى مەكتەپ كۇتۇپخانىسىدىكىدىنمۇ كۆپ ئىدى، كۇتۇپخانىدىن ئىزلەپ تاپالمىغان كىتاپلارنى ئۇنىڭدىن تاپقىلى بولاتتى.» دېيىشەتتى. 60 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىدا شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلىرى پونكىتى كۇچار تەجرىبە پونكىتىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈۋاتقاندا، ئۇ بۇ پونكىتقا مىڭ پارچىغا يېقىن يېزا ئىگىلىكىگە ئائىت كىتاپلارنى تەقدىم قىلغان ئىدى.

پىروفېسسور تۇجىڭ ماركسىزىم ـ لېنىنىزىم ئەسەرلىرىنىمۇ جاپالىق، قېتىقىنىپ تەتقىق قىلغان، ئۇ روس يېزىقىدا نەشر قىلىنغان ماركس، ئېنگېلس، لېنىن ئەسەرلىرىنى كەڭ كۆلەمدە ئوقۇشتىن تاشقىرى يەنە كوممۇنىستلاردىن كەمتەرلىك بىلەن ئۆگىنەتتى. يولداش لىن جىلۇدىن كېيىن، شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىنىڭ ئىلمىي مۇدىرلىقىغا تەيىنلەنگەن يولداش گوجېنشيەن، يەنئەندە نەشر قىلىنغان «دۇنيا ئىنقىلاۋىي تارىخى»دىن دەرس بېرەتتى. پىروفېسسور تۇجىڭ ئۇنىڭ ھەر قېتىملىق دەرسىگە سىرتتىن قاتنىشىپ، ئەستايىدىل خاتىرە قالدۇراتتى. يولداش گوجېنشيەن، تەشكىلدىن تارقىتىپ بەرگەن بىر پارچە «سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ تارىخى»دىگەن كىتاپچىنى ئاللاھەدە تۇجىڭغا بېرىپ، ئۇنىڭ ئىنقىلاپ نەزىرىيىلىرىنى ئۆگىنىشىگە ياردەم بەردى. بۇ چاغدا تۇجىڭ بىر قىسىم كومپارتىيە

بىرلەشتۈرۈش، نەزىرىيىنى ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈش پى-
رىنسىپى بويىچە ئەستايىدىل دەرس تەييارلاپ دەرس ئۆ-
تۈشتىن تاشقىرى ئوقۇغۇچىلارنى ماشىنىسازلىق رېمونت زا-
ۋۇتلىرى ۋە دېخانچىلىق مەيدانلىرىغا باشلاپ بىرىپ پى-
راكتىكا قىلدۇراتتى. ئۇنىڭ ئىتىزدا تىراكتور ھەيدەشنى
ئۆگەتكەن ۋە قوش ھەيدىگىنىدەك تەسىرلىك مەنزىرىنى
ساۋاقداشلار ھىلىمۇ ئۇنتۇپ قالغىنى يوق.

تۇجىڭنىڭ شىنجاڭدىكى ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كۆپىنچى-
سى ئاز سانلىق مىللەت ياشلىرى ئىدى.
ئۇ، ئۇلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە چەكسىز غەمخورلۇق
قىلغان ئىدى. ئۇ گەرچە تەنھا بولسىمۇ تۇرمۇشتا ئىنتايىن
ئاددى - ساددا ئىدى. ئۇچىسىغا دائىم توق كۆلرەڭ تې-
رىكىدىن تىكىلگەن جۇڭسەن فورمىسىدا كىيىم كىيىپ يۈ-
رەتتى. شىمىدا خىمىيىۋى سۇيۇقلۇق دورىلىرى چاچراپ
تېشىلگەن بىرنەچچە تۆشۈكلەرمۇ بار ئىدى. ئوقۇغۇچىلىرى
بىلەن بىرلىكتە چوڭ ئاشخانىدا تاماقلىناتتى، ئۇ مائاشىنىڭ
تاماق ۋە كىتاب سېتىۋېلىشقا ئىشلىتىپ قالغىنىنى ھەرمىل-
لەت قىيىنچىلىقى بار ئوقۇغۇچىلارغا ياردەم قىلاتتى.
شىنجاڭ تولۇق يېزا ئىگىلىك مەكتىۋىدىكى ئوقۇغۇ-
چىلار ھۆكۈمەت تەمىناتىدىن بەھرىمەن بولاتتى. تېخىنكوم
شىنجاڭ دارىلفۇنۇنى بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلگەندىن كېيىن،
ىڭشىسەي «مالىيە قىيىنچىلىقى»نى بانا قىلىپ ھۆكۈمەت
تەمىناتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، يېرىم يىلدا بىر ئىمتىھان

ئېلىپ 1 ـ دىن 3 ـ لىككىچە ئېرىشكەنلەرگە پۈتۈن تەمىنات، 4 ـ لىكتىن 6 ـ لىككە ئېرىشكەنلەرگە يېرىم تەمىنات بېرىش، 6 ـ لىكتىن كېيىنكىلەر ئۆز خىراجىتى بىلەن ئوقۇشنى بەلگىلىدى. شۇڭلاشقا ئائىلىسى نامرات ئوقۇغۇچىلار تاماق راسخودىنى تاپشۇرالمىغانلىقتىن ئىلتىماس يېزىپ مەكتەپتىن چېكىنىشكە ياكى تۇجىڭدىن ياردەم سوراشقا مەجبۇر بولدى. تۇجىڭ بىرنەچچە ئوقۇغۇچىنىڭ تاماق راسخودىنى ئۆزىنىڭ مائاشىدىن تۆلەشنى خوجۇلۇق بۆلۈمىگە ئۇقتۇرۇپ قويدى. تۇجىڭنىڭ ياردىمىگە ئېرىشكەنلەر ئىچىدە قېرىنداش مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. خۇيزۇ ئوقۇغۇچى گاۋنىشياڭ كان ئىشچىسىنىڭ ئوغلى بولۇپ، دادىسى ئاغرىق تۈپەيلىدىن ۋاپات بولۇپ كەتكەندىن كېيىن ئۇ ئىنتايىن قايغۇلۇق هالدا تۇجىڭغا: «پىروفېسسور، مېنىڭ ئوقۇش راسخودىنى تاپشۇرۇشقا پۇلۇم يوق، مەكتەپتىن چېكىنىپ ئىشلىسەم» دېگەندە تۇجىڭ ئۇنىڭغا ئىنتايىن ھېسداشلىق بىلدۈرۈپ: «كۆڭلۈڭنى بۇزما، سېنىڭ ئوقۇش راسخودىڭنى مەن تاپشۇرۇۋېتىمەن، سەن داۋاملىق ياخشى ئوقۇۋەرگىن» دەيدۇ. تەسىرلەنگەن گاۋنىشياڭ كۆزىگە لىق ياش ئالىدۇ، تېخىمۇ تىرىشىپ ئۆگىنىدۇ. پىروفېسسور تۇجىڭ يەنە كەچقۇرۇنقى ۋاقىتلاردىن پايدىلىنىپ، ھەرقايسى پەنلەرنى ئۇنىڭغا ئەستايىدىل تولۇقلاپ ئۆگەتكەنلىكتىن، ئۇنىڭ ئۆگىنىش نەتىجىسى تېز سۈرئەتتە يۇقىرى كۆتىرىلىپ، ئۇدا 3 ئوقۇش

مەۋسۇمدە سىنىپ بويىچە 1 ـ ياكى 2 ـ لىككە ئېرىشىپ ھۆكۈمەت تەمىناتىدىن بەھرىمەن بولىدۇ، گاۋنىشياڭ ئەسلەپ مۇنداق دىدى:

«پارتىيىنىڭ تەربىيىسى، پىروفېسسور تۇجىڭنىڭ غەمخورلۇغى بولمىغان بولسا مېنىڭ بۈگۈنكى كۈنۈمۈ بولمىغان بولاتتى، پىروفېسسور تۇجىڭنىڭ بىز ئاز سانلىق مىللەت ياشلىرىنى تەربىيىلىگەنلىكىنى مەڭگۈ ئۇنتۇمايمىز، ئۇنى ئۆزىمىزگە ئۈلگە قىلىپ، شىنجاڭنىڭ 4نى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ئۆز ھەسسىمىزنى قوشىمىز.»

1942 ـ يىلى، شىنجاڭ خەلقى تەرىپىدىن جاللات دەپ نام ئالغان شىڭشىسەي، ئىقاپلىنىۋالغان «ئىلغارلىق» تونىنى ئېلىپ تاشلاپ، ئوچۇق ـ ئاشكارا ھالدا ئۆزىنى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ قوينىغا ئېتىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كوممۇنىستىك پارتىيىگە غالجىرلارچە ھۇجۇم قىلدى. شىنجاڭدا خىزمەت ئىشلەۋاتقان كومپارتىيە ئەزالىرى، ۋەتەنپەرۋەر ياشلارغا رەھىمسىزلەرچە زىيانكەشلىك قىلدى. ئاتالمىش «سۈيىقەستلىك توپىلاڭ كۆتىرىش ئەنزىسى»نى ئويدۇرۇپ چىقىپ، تۇجىڭ «شىنجاڭ گېزىتى»دە «قۇتراتقۇلۇق» مەزمۇنىدىكى ماقالا ئېلان قىلغان، ئۇنىڭ قوللانغان تەخەللۇسى «پوك» (波克) «بولشېۋىك» دىگەن سۆزنىڭ قىسقارتىلمىسى دىگەننى بانا قىلىپ تۇجىڭنى قەستەن بۇ ئەنزىدىكى غوللۇق ئادەم دەپ تۇرۇۋالدى. شۇنىڭ

بىلەن 1944 - يىلى 4 - مايدا تۇجىژ تۈرمىگە سولاندى. ئىش-
پىيون ۋە چوماقچىلار ئۇنى قاتتىق قىيىن - قىستاقا ئېلىپ،
كوممۇنىستىك پارتىيە پىلانلىغان «سۇيىقەستلىك تو-
پىلاڭ كۆتىرىش ئەنزىسى»نى ئاساسلىق پىلانلىغۇچىلاردىن
بىرى ئىكەنلىگىنى ئىقرار قىلىشقا، چىن تەنچيۇ، ماۋزېمىن-
لار بىلەن بولغان ئالاقىسىنى تاپشۇرۇشقا قىستىدى. تۇجىژ
تۈرمىدە ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىققان ھەر خىل
جازالارغا، قاتتىق قىيىن - قىستاق قىيناشلارغا بەرداشلىق
بېرىپ، ئاخىرغىچە قەتئىي باش ئەگمىدى. ئۇ ئازاپلاشتىن
كۆپ قېتىم ھۇشىدىن كەتكەن بولسىمۇ، بىراق دۈشمەن
ھەر قېتىم سوراق قىلغاندا ئۇ ھامان بېشىنى مەردانىلارچە
ئېگىز كۆتىرىپ، چىشىنى غۇچۇرلىتىپ، ئۇلارغا غەزەپ بى-
لەن تاقابىل تۇردى. تۈرمىداشلىرى ئۇنى پولاتتەك ئەزىمەت
دەپ ماختىشاتتى. شىڭشىسەي تەختتىن چۈشكەندىن كې-
يىن، گومىنداڭ كىشىلەر قەلبىنى ئۆزىگە مايىل قىلىش ئۈچۈن
بىر نەچچە ئالىم، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ھۆددىسىگە ئېلىشى
بىلەن تۇجىژنى تۈرمىدىن بوشىتىشقا مەجبۇر بولدى.
1945 - يىلى 3 - ئايدا تۇجىژ تۈرمىدىن چىققان كۈنى
جۇيۈنشاۋنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر تۈرمە ئالدىغا بېرىپ ئۇنى
كۈتۈۋالغاندا، تۇجىژنىڭ چاچلىرى پاخپايغان، ئورۇۋقلاپ
ياغاچتەك بولۇپ قالغان، جۇل - جۇل كىيىملىرى بەدىنىنى
ياپالماي قالغان، ئىككى پۇتى كۆپتەك ئىششىپ كەتكەن،
ئىككى يوتىسىدىكى ئالقاندەك يارا يىرىڭداپ گۆشى تىتى-

لىپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن. پۇت قىسمى ئېغىر زەخىملەنـ
گەچكە شۇندىن باشلاپ ئۇ يول يۈرگەندە تولىمۇ
قىينىلاتتى.

پىروفېسسور تۇجىڭ تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىن،
شىنجاڭ قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ تېخنىكا مەسلىھەتچىسى،
قوشۇمچە قان زەرداۋى ئىشلەش زاۋۇدىنىڭ مۇئاۋىن باشـ
لىقلىقىغا تەيىنلەندى. شۇ چاغدىكى قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ
نازىرى، تۇجىڭنى گومىنداڭغا كىرىشكە دەۋەت قىلىدۇ،
تۇجىڭ بۇنى قەتئىي رەت قىلغاچقا گومىنداڭ دائىرىلىرى
ئۇنىڭغا يەنە زىيانكەشلىك قىلىدۇ. پارتىيە تەشكىلاتىمىز
بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ دەرھال سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇـ
نىستىك پارتىيىسى بىلەن ئالاقىلىشىدۇ. سوۋېت ئىتتىپاـ
قى ھۆكۈمىتى 1945 ـ يىلى 12 ـ ئايدا تۇجىڭنى تاشكەنتكە
بېرىپ، ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىك ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرۇلـ
غانلىقىنىڭ 25 يىللىقىنى خاتىرىلەش يىغىنىغا قاتنىشىش
ۋە ئىلمىي دوكلات بېرىشكە تەكلىپ قىلىدۇ، گومىنداڭنىڭ
خارجى ئىشلار پەۋقۇلئاددە خادىملار مەھكىمىسى ئېنگلىزچە
بىلەن روسچىنى پىششىق بىلىدىغان بىر خادىمىنى
ئۇنىڭغا «ھەمرا» قىلىپ، سوۋېتكە ئەۋەتىدۇ ھەمدە
تۇجىڭنىڭ پەقەتلا ئېنگلىزچە سۆزلىشىنى بەلگىـ
لەپ، روسچە سۆزلىشىشنى مەنئى قىلىدۇ. 1946 ـ يىلى
ـ ئايدا تۇجىڭ شىنجاڭغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن،
شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا تەيىنلىنىدۇ.

www.uyghurkitap.com

ماركسىزىم ـ لېنىنىزىمنى ئۆگەنگەن ۋە تۈرمىدىكى ئېغىر سىناقلارنى بېشىدىن كەچۈرگەن تۆجىرنىڭ كوممۇنىزىمغا بولغان ئېتىقادى تېخىمۇ ئاشقان ئىدى. ئۇزۇن ئۆتمەستىن ئۇ يەر ئاستى ئىلغار تەشكىلات«كۈرەش تەشكىلاتى»نىڭ پائالىيەتلىرىگە قاتنىشىدۇ. ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىسى يۈيجەنلىن (ھازىر، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى) «كۈرەش تەشكىلاتى»نىڭ مەسئۇللىرىدىن بىرسى ئىدى. ئۇلار دائىم گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى كۈرەشنى قانداق قاناتياندۇرۇش توغرىسىدا مەخپىي مەسلىھەتلىشەتتى. ئۇ چاغدا تۆجىر نەنلياگدىكى خىلۋەت بىر ئارقا كوچىدىكى كىچىك بىر قورادا تۇراتتى. ھەركۈنى كەچلىك تاماقنى يەپ بولۇپ، ئازراق دەم ئېلىۋالغاندىن كېيىن، ئىشىك-دەرىزىلەرنى چىڭ يېپىپ، دەرىزە پەردىلىرىنى چۈشۈرۈپ كونىراپ كەتكەن رادىيو ئارقىلىق دائىم تۈن يېرىمىغىچە يەنئەن شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ خەۋەرلىرىنى خاتىرىلەيتتى. ھەر كۈنى سەھەردە خاتىرىلىۋالغان خەۋەرلەرنى «كۈرەش تەشكىلاتى»گە تاپشۇرۇپ بېرىپ، ئېلان قىلاتتى ياكى تەشۋىقات ۋارىقى قىلىپ بېسىپ تارقىتاتتى. بەزى مۇھىم خەۋەرلەر مەسىلەن: لەنجۇنىڭ ئازات قىلىنغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەر تەشۋىق ۋارىقى قىلىپ بېسىپ تارقىتىلغاندىن كېيىن پۈتۈن ئۈرۈمچى شەھرىنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتكەن ئىدى.

تۇجىڭ، پارتىيىمىزنىڭ فاڭجېن، سىياسەتلىرى ۋە ماۋجۇشى ئەسەرلىرىنى ئاكتىپ تەشۋىق قىلغان ئىدى. 1949 - يىلى 1 - ئايدا شىنخۇا ئاگېنتلىقى «جۇڭگو كومـمۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى ۋە ماۋزېدۇڭنىڭ ۋەزىيەت توغرىسىدىكى باياناتى»نى ئاڭلاتقاندا، شۇ يىلى 4 - ئايدا «جۇڭگو خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ ئېلانى» (يەنى، 8 ماددىلىق ئاساسىي قانۇن)نى ئاڭلاتقاندا، ئۇ پۈتۈن تېكىستىنى كۆچۈرۈۋېلىپ «كۈرەش تەشكىلاتى»گە تاپشۇرۇپ، مىڭ نۇسخىدىن ئارتۇق بېسىپ تارقىتىپ جەمىيەتتە زور تەسىر قوزغىغان ئىدى. 1949 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ماۋجۇشىنىڭ «خەلق دېموكراتىيە دىكتاتۇرىسى» دىگەن شانلىق ئەسەرى ئېلان قىلىنغاندا، پۈتۈن تېكىستى بويىچە توغرا كۆچۈرۈۋېلىپ، «كۈرەش» ھەپتىلىك ژورنىلىغا بېسىشقا بەردى. «كۈرەش تەشكىلاتى»نىڭ بىر مەسئۇلى ئەينى ۋاقىتتىكى ئەھۋاللارنى ئەسلەپ مۇنداق دەيدۇ: «ئۇ، 1946 - يىلىدىن 1949 - يىلىغىچە بولغان تۆت 365 كۈننىڭ ئىچىدە، ھەر كۈنى دىگۈدەك يەنئەن شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ رادىيو خەۋەرلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلاپ، قىلچە بىخەستەلىك قىلماي كۆچۈرۈۋالغان ئىدى». يولداش تۇجىڭ ئاتاقلىق بىر ئالىم بولۇش سۈپىتىبىلەن جاپا - مۇشەققەتلەرگە قارىماي، ھاردىم - تالدىم دىمەي بۇ شەرەپلىك ۋەزىپىنى ئۆز زىممىسىگە ئالغان. بۇنى ھەقىقەتەن قەدىرلەش-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

كە ئــەرزىيدۇ. پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تارقىتىلغان نەچچە ئون مىڭ پارچە«كۆرەش» ھەپتىلىك ژورنىلى — شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلـقىنى ئازاتلىق ئۇرۇشىنىڭ غەلىبە خەۋەرلىرىدىن خەۋەرلەندۈرۈش،پارتىيىمىزنىڭ فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى ئۆگىنىش، ماۋزېدۇڭ ئىدىيەسىنى تەشۋىق قىلىش،گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى سەپلىرىنى پاراكەندە قىلىش، دۈشمەن قوشۇنىنى پارچىلاش، ھەربىلەرۋە ھۆكۈمەتنىڭ ھەقىقەتكەقايتىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش، شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازات قىلىش جەھەتلەردە بەلگىلىك رول ئوينىدى. لېكىن ئۇ خىزمەت كۆرسەتتىم دەپ زادىلا ئۆزىنى ماختىمايتتى، مەغرۇرلانمايتتى. ئۇ بىر ئىنقىلاپچىغا خاس ئىسىل پەزىلەتنى ساقلاپ كەلگەن ئىدى.

1949 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىغا كەلگەندە، قۇدرەتلىك جۇڭگو خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى جۇڭگونىڭ يېرىمىدىن كۆپرەگىنى ئازاپ قىلدى. يولداش پىڭ دېخۇەي قوماندانلىقىدىكى، يولداش ۋاڭ جېن يېتەكچىلىك قىلغان 1 - بىگىتۇەن شىنجاڭغا قاراپ ئىلگىرىلىدى. بۇ ۋاقىتتا يولداش تۇجىر ئالىم ۋە شىنجاڭ ئىنىستىتوتىنىڭ رەھبىرى بولۇش سالاھىيىتى بىلەن تۈرلۈك شەكىللەر ئارقىلىق بىر تەرەپتىن گومىنداڭنىڭ ھەربىي، مەمۇرى ئەمەلدارلىرى ۋە ھەر مىللەت يۇقۇرى قاتلام زاتلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇلارغا پارتىيىمىزنىڭ فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىپ، ۋەزىيەت تەرەققىياتىنىڭ يۈزلىنىشىنى ئېنىق كۆرسە-

تىپ بېرىپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازات بولۇشىنى ئىلگىرى سۈردى. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇ پىداكارانە ئىنقىلاۋىي روھى ۋە زىرەكلىك بىلەن ئەنگلىيە، ئامېرىكا كونسۇلىنىڭ جاسۇسلۇق ھەركەتلىرىنى كۆزىتىپ ئۇلار ۋە بىر ئوچۇم مىللىي مۇناپىقلارنىڭ ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاش جىنايى سۇيىقەستلىرىنى پاش قىلىپ، ۋەتەننىڭ تېررىتورىيە پۈتۈنلۈكىنى قوغداش يولىدا ناھايىتى زور كۈچ چىقاردى. 1949 - يىلى 9 - ئايدا تۇجىر، ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان ۋەكىل سۈپىتىدە، مەملىكەتلىك 1 - نۆۋەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭەش يىغىنىغا قاتناشتى. پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى ۋە ياردىمى ئارقىسىدا، تۈن كېچىدە «شىڭلى» قىلىپ ئۈرۈمچىدىن مەخپىي يۆتكەپ چىقىرىلغان تۇجىر ئايروپىلان بىلەن غۇلجىغا كەلدى. غۇلجىدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئالاقىچىسى يولداش دېڭ لىچۈن بىلەن كۆرۈشۈپ ئۈرۈمچىنىڭ ئەھۋالىنى تونۇشتۇردى ھەمدە شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازات قىلىشقا دائىر زور مەسىلىلەر توغرىسىدا مەسلىھەتلەشتى، ئاندىن 2 نەپەر ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىلى بىلەن بىرلىكتە بېيجىڭغا ئۇچۇپ بېرىپ، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋە ھەر ساھە ۋەكىللىرىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى. سىياسىي كېڭەشنىڭ يىغىن مەزگىلىدە، ئۇلۇغ داھىيمىز ماۋجۇشىنىڭ مۇھىم سۆزىنى ئۆز قۇلىقى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

بىلەن ئاڭلىدى. ماۋجۇشى، ليۇشاۋچى، جۇئېنلەي، جۇدې قاتارلىق مەركىزىي كومىتېتتىكى رەھبىرىي يولداشلارنىڭ قوبۇل قىلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. ماۋجۇشى تۇجىڭدىن شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جەھەتلەردىكى ئەھۋالىنى سوراپ ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت خەلقى بىلەن بولغان ئىتتىپاقى ۋە ھەمكارلىقىنى ماختىدى ھەمدە ئۇنى شىنجاڭ ھەرمىللەت خەلقى بىلەن تېخىمۇ ياخشى ئىتتىپاقلىشىپ، سوتسىيالىستىك يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش ئۈچۈن تۆھپە قوشۇشقا رىغبەتلەندۈردى. يىغىن ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، سۆيۈملۈك جۇئېنلەي زۇڭلى شەخسەن ئۆزى شىنجاڭ ۋەكىللىرىنى ئۈزىتىش ئۈچۈن ئايرودرومغا كەلدى ھەمدە ئايرودرومنىڭ كۈتۈش ئۆيىدە تۇجىڭ بىلەن سەمىمى سۆھبەتلەشتى. بۇ ئۇنتۇلغۇسىز مەنزىرە شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ مۇخبىرى تەرىپىدىن سۈرەتكە ئېلىنغان ئىدى. تۇجىڭ بۇ سۈرەتنى باشتىن - ئاخىر يېنىدا چىڭ ساقلاپ ئۆزىنىڭ ئەۋلاتلىرىغا قالدۇرۇپ، ئۇلارغا قەتئىي تەۋرەنمەستىن پارتىيىگە ئەگىشىپ مېڭىش،شىنجاڭنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلاپ ۋە قۇرۇلۇشى ئۈچۈن تىرىشىپ خىزمەت قىلىش ھەققىدە تەربىيە بەردى. ئۇ بېيجىڭدىن شىنجاڭغا قايتىش سەپىرىدە گەنسۇنىڭ جۇچۇەن دىگەن يېرىدىن ئۆتكەندە يولداش پىڭدېخۇەي تۇجىڭنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭغا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ تارىخىنى تونۇشتۇردى ھەمدە ئۇنى پارتىيىگە تېزرەك كىرىشكە رىغبەتلەندۈردى.

1949 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى گومىنداڭـ
نىڭ شىنجاڭدىكى ھەربى، مەمۇرى باشلىقلىرى
ھەقىقەتكە قايتقانلىقىنى ئېلان قىلدى. جۇڭگو خەلق ئاـ
زاتلىق ئارمىيىسى تېز سۈرئەتتە شىنجاڭغا كىردى. شىنجاڭ
يېڭى ھاياتقا ئېرىشتى، ھەر مىللەت خەلقى ئازاتلىققا چىقـ
تى. تۈجىڭ تولۇپ تاشقان ئىنقىلاۋىي ئىپتىخار بىلەن ئۇـ
رۇمچىگە قايتىپ كەلگەندە، قوماندان ۋاڭ جېن ئۇنى قوـ
بۇل قىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى
ھەمدە گومىنداڭنىڭ يۇقۇرى دەرىجىلىك ھەربى ئەمەلدارـ
لىرىدىن غەنىمەت ئېلىنغان بىر پەلتۇنى ئۇنىڭ ئۇچىسىـ
غا كىيگۈزۈپ قويدى. ئۇزۇن ئۆتمەستىن، تۈجىڭ شەرەپ
بىلەن غەربىي ـ شىمال دالا ئارمىيىسى تەقدىم قىلغان ماۋـ
زېدۇڭ ئوردېنى ۋە غەربىي شىمال ئازاتلىق خاتىرە ئېزنىـ
كىگە ئېرىشتى. شۇ يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك
خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ، تۈجىڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈـ
مىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، قوشۇمچە دېخانچىلىق، ئورمانچىـ
لىق نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا تەيىنلەندى. 1950 ـ يىلى
1 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى يولداش تۈجىڭ شەرەپ بىلەن
جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرىپ، پرولېتارىياتـ
نىڭ ئاۋانگارت قوشۇنىنىڭ سادىق جەڭچىسى سۈپىتىدە،
تولۇپ تاشقان كۈرەش قىزغىنلىقى بىلەن شىنجاڭنىڭ
سوتسىيالىستىك ئىنقىلاپ ۋەسوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشتىن
ئىبارەت ئۇلۇغ قايىنىمىغا ئاتلاندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، يولداش تۆ پارتىيە رەھبەرلىكىدە، شىنجاڭنىڭ دېخانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى ۋە پەن - تېخنىكا، مائارىپ ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش يولىدا كۆپلىگەن خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. يولداش ۋاڭ جېن، تۆجىڭنىڭ ئىقتىدارى، ئەقلىي پەزىلىتىگە ئىنتايىن ئېتىۋار بىلەن قارايتتى ۋە قەدىرلەيتتى، تۆجىڭ، يولداش ۋاڭ جېننىڭ كۆچلۈك مەسلىھەتچىسى ۋە يېقىن ياردەمچىسى بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇ دېخانچىلىق، ئورمانچىلىق نازارىتىنىڭ نازىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن داۋاملىق يولداش ۋاڭ جېنغا ھەمرا بولۇپ جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە بېرىپ، قوشۇنلارنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ چېگرا رايونىنى قوغداش ۋە ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتىكى پىلان، تەدبىرلىرىنى ئورتاق كېڭىشىپ تۈزۈپ چىقاتتى. ئۇ، دېخانچىلىققا دائىر ئىلغار پەن - تېخنىكىلارنى كېڭەيتىش ئۈچۈن، ئاكتىپ تۈردە پۈتۈن شىنجاڭدىكى 80 نەچچە ناھىيىدە دېخانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتلىرىنى تېزدىن قۇرۇپ چىقتى. قوشۇن بوز يەر ئېچىش ئىشلەپچىقىرىشىدا يېزا ئىگىلىكىگە دائىر پەن - تېخنىكا بىلىملىرىگە مۇھتاج ئىدى، شۇڭا ئۇ، دېخانچىلىق، ئورمانچىلىق نازارىتىنىڭ پەن - تېخنىكا كادىرلىرىدىن تەركىب تاپقان بىرنەچچە خىزمەت ئەترىتىنى تەشكىللەپ، قوشۇننىڭ چوڭ ئىشلەپچىقىرىش ھەركىتىگە

ياردەم بەردى. ئۇ، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئاچقان يېزا ئىگىلىك كۇرسىغا ئوقۇتقۇچى سەپلەپ بەردى ھەمدە شەخسەن ئۆزى ئوقۇتۇش خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلدى. قوشۇننىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش تەجرىبىلىرى كەمچىل بولغانلىقتىن، ئۇ چەتنىڭ يېزا ئىگىلىك كارخانىلىرىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇشقا ئائىت ماتېرىياللار ۋە يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىغا ئائىت تۈرلۈك كىتابچىلارنى تەرجىمە قىلىپ، قوشۇننىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن بەردى. قوشۇن ۋە يەرلىك ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشتا كۆپلىگەن يېزا ئىگىلىك تېخنىك كادىرلىرىغا مۇھتاج بولغانلىقتىن، يولداش ۋاڭ جېن، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋە ماۋجۇشىغا دوكلات يازغان ئىدى، ماۋجۇشى شەخسەن ئۆزى شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ «1 - ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى»نى قۇرۇشنى تەستىقلىغان ھەمدە تۆجېڭنى مۇدىرلىققا تەيىنلىگەن. ئوقۇتقۇچى تاللاش ئۈچۈن تۆجېڭ ھەرتەرەپكە باردى. ئۇ، يولداش ۋاڭ جېن بىلەن بىرگە بېيجىڭ قاتارلىق جايلارغا بېرىپ، مۇناسىۋەتلىك تارماقلاردىن كۆپلىگەن مۇتەخەسسىس، پىروفېسسورلارنى تەكلىپ قىلىپ كەلدى. بەزى پېشقەدەم مۇتەخەسسىسلەر تۆجېڭنىڭ چوڭدەك قەلبىدىن تەسىرلەنگەنلىكتىن، تۇنجى كۈنى مەسلىھەتنى پۈشۈرۈپ، ئەتىسىلا ئۇنىڭ بىلەن شىنجاڭغا قاراپ يولغا چىققان. تۆجېڭ «1 - ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى» پارتكومىدىكى يولداشلار بىلەن بىرگە ئىنستىتۇتتىكى بارلىق

www.uyghurkitap.com

ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، «نەزىرىيىنى ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈش، ئوقۇتۇش بىلەن ئىشلەپچىقىرىشنى بىرلەشتۈرۈش» پىرىنسىپىغا بىنائەن، ① كاڭدا روھى بويىچە مەكتەپ باشقۇرۇپ، پارتىيىمىز ۋە ئارمىيەمىزنىڭ شەرەپلىك ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇپ كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشتى. ئۇچاغدا، پۈتۈن مەكتەپتىكى بارلىق ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش ـ ئوقۇتۇشتىن باشقا، دائىم ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ قوشۇن، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرىغا چوڭقۇر چۆكۈپ، كەڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش كوماندىرى، جەڭچىلىرى بىلەن بىرلىكتە ئىلغار تېرىقچىلىق تېخنىكىلىرىنى كېڭەيتىپ، زور كۆلەمدە ئاشلىق، پاختىدىن مول ھوسۇل ئېلىش تەجرىبىلىرىنى ياراتتى. ئۇ يازلىق كانىكول ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ پىروفېسسور، دوتسېنت، لېكتور، ئاسسېنت ۋە يۇقۇرى يىللىقنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنى، ئىشلەپچىقىرىش بىڭتۈەنىنىڭ ھەرقايىسى دېۋىزىيە، پولك، باتالىيون، روتىلىرىغا ئەۋەتىپ، ئايرىم ھالدا دېخانچىلىق ھەيئىتى، ئۇگەتكۈچى، يېتەكچى ۋە تېخنىك قاتارلىق ۋەزىپىلەرگە تەيىنلەپ، ئۇلارنى ۋەزىپىسىبار ھەم ھوقۇقلۇق قىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىغىمۇ يېتەكچىلىك قىلدۇردى ھەم ئۆگىنىش، بىراكتىكا قىلىش ئىشلىرىنىمۇ قاناتيايدۇردى؛ شۇنىڭ بىلەن ئىرگە قوشۇنلار-

① كاڭدا: ياپونغا قارشى ھەربى، سىياسى ئۇنىۋېرسىتېتى

نىڭ دېخانچىلىق ئېتىزلىرىنى لايىھىلەش، سۇ ئىنشائاتلىرى قۇرۇلۇشلىرىنى پىلانلاش، چارۋا، ئۆي قۇشلىرى بېقىشنى تەرەققى قىلدۇرۇش، شامالدىن مۇداپىئە كۆرۈش، ئورمان ئەھيا قىلىش قاتارلىق ئىشلىرىغا ياردەم بەردى. بۇ خىل پائالىيەتلەر ئارقىلىق، قوشۇنلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، زور كۆلەمدىكى ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مەيدانلىرىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئاساس يارىتىلدى. ئوقۇتۇش مەزمۇنىمۇ بېيىتىپ، نەزىرىيىنى ئەمەلىيەت بىلەن بىرلەشتۈرەلەيدىغان زور بىر تۈركۈم تېخنىك كادىرلار يېتىشتۈرۈلدى. بۇ خىل مەكتەپ باشقۇرۇش ئۇسۇلى مەركىزىي كومىتېتنىڭ مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. پۈتۈن مەملىكەتتىكى 20 نەچچە يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى شىنجاڭغا كېلىپ ئېكسكۇرسىيە قىلىش ۋە «1 - ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىدا بىلىم ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتتى. كەلگەن يولداشلار يولداش تۇجىڭنىڭ تەجرىبىسىنى كۆرۈپ ماختاشتى. ئىنستىتۇتتىكى بارلىق ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرمۇ يولداش تۇجىڭغا ئوخشاش مۇشۇنداق بىر مۇدىرنىڭ بولغانلىقىدىن پەخىرلىنەتتى.

يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققى قىلدۇرۇشتا، چوقۇم يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىغا تايىنىش لازىم. يولداش تۇجىڭنىڭ تەشەببۇس ۋە پىلانلىشى بىلەن 1953 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە تۇرپان، سانجى، غۇلجا، تارباغاتاي،

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

قەشقەر، يەركەن قاتارلىق نۇقتىلىق ئىشلەپچىقىرىش رايونلى-
رىدا ئارقا - ئارقىدىن بىر تۈركۈم يېزا ئىگىلىك تەجرىبە
مەيدانلىرى (پونكىتلىرى) قۇرۇلدى. ھەربىر بوز يەر ئۆزلەش-
تۈرۈش رايونلىرىدىمۇ بىر قىسىم كەسپىي تەجرىبە پونكىت-
لىرى (نۇقتىلىرى) قۇرۇلدى. 1955 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 -
كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلۇش بىلەن بىر
ۋاقىتتا، شىنجاڭ دېخانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق،
پەن تەتقىقاتى ئورنىمۇ قۇرۇلۇپ، تۇجىز تەتقىقات ئورنىنىڭ
باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى قوشۇمچە ئۆتىدى. 50 - يىللارنىڭ ئا-
خىرقى مەزگىللىرىدە شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى ۋىلايەت(ئوب-
لاست)لىرىدا يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى
ئومۇمىيۈزلۈك قۇرۇلدى؛ پۈتۈن شىنجاڭدىكى يېزا -
ئىگىلىك پەن تەتقىقات خىزمەتلىرىنى بىر تۇتاش ئورۇنلاش-
تۇرۇش ئۈچۈن، 1965 - يىلى 10 - ئايغا كەلگەندە، ئىل-
گىرىكى دېخانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق پەن تەت-
قىقات ئورنىنىڭ ئاساسىدا شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر
ئاكادېمىيىسى قۇرۇلۇپ، تۇجىز ئاكادېمىيىنىڭ باشلىقلىقىغا
تەيىنلەندى. دۆلىتىمىزدە بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش مىنىستىرلىكى
قۇرۇلغاندا، مىنىستىر ۋاڭ جېننىڭ كۆرسىتىشى ۋە جۇئېنلەي
زۇڭلىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن تۇجىزنى بېيجىڭغا بېرىپ بوز يەر
ئۆزلەشتۈرۈش مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرلىك ۋەزىپە-
سىنى ئۆتەشكە يۆتكىمەكچى بولىدۇ. ئەمما، ئاپتونوم رايونلۇق
پارتكومدىكى مەسئۇل يولداشلار مەركىزىي كومىتېتتىن يول-

داش تۇجىرنى داۋاملىق شىنجاڭدا قىلىپ پەن ـ تېخنىكا.
مائارىپ ساھەسىنىڭ خىزمەتلىرىگە رەھبەرلىك قىلىسكەن.
دەپ تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالىدۇ. بۇمەزگىل ئىچىدە ئۇ يەنە
ئىلگىر ـ كېيىن بولۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ
ھەيئىتى، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى،
مەملىكەتلىك سىياسى كېڭەشنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو پەن-
لەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئاكادېمىگى، مەملىكەتلىك پەن ـ تېخ-
نىكا جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو يېزا ئىگىلىك پەنلەر
ئاكادېمىيىسى ئىلمىي مۇھاكىمە ھەيئىتىنىڭ ئەزالىقىغا ساي-
لىنىدۇ. بۇندىن باشقا يەنە ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ
تېخنىكا كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، جۇڭگو پەنلەر ئاكا-
دېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم
رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى قاتارلىق
20 نەچچە ۋەزىپىنى ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ. يولداش تۇجىرقۇ-
شۇمچە ئۆتىگەن ۋەزىپىلەر كۆپ، خىزمىتى ئىنتايىن ئالدىراش
بولسىمۇ، ئۇ تۈرلۈك خىزمەتلەرنى ئەستايىدىل، مەسئۇلىيەت-
چانلىق بىلەن باش چۆكۈرۈپ قېتىقىنىپ ئىشلەيدۇ. خىزمەت-
تە قىلچە بىخەستەلىك قىلمايدۇ. ئۇنىڭ ۋاقتىنىڭ يېرىمىدىن
كۆپرەكى تۈرلۈك يىغىنلار بىلەن ئالدىراش بولسىمۇ
لېكىن ئۇئەزەلدىن كېچىكىپ قالمايدۇ. مەيلى ئۇ ۋەزىپە ئۆ-
تەۋاتقان قايسى ئورۇنغا بارمىسۇن، چۈشتە ئۆيىگە
دەم ئېلىشقا ناھايىتى ئاز قايتىدۇ، دائىم چۈشلۈك تامىقىنى
ئېلىپ كېلىپ، بىرياقتىن يىگەچ ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بىر تەرەپ قىلىدۇ. ئۇ ماتېرىيال كۆرگەن، ھۆججەتلەرگە تەستىق سالغان ھەمدە «شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئىلمىي ژورنىلى» (ئۇ، ژورنال تەھرىر ھەيئىتىنىڭ مۇدىرى ئىدى) ئۈچۈن ماقالا تەھرىرلىگەن چاغلىرىدا ئىنتايىن ئىنچىكىلىك ۋە ئەستايىدىللىق بىلەن ھەتتا تىنىش بەلگىلىرىنىمۇ بىرمۇ - بىر تۈزىتىدۇ. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە مەكتەپ پارتكومى، يولداش تۇجىژىنى چۈۋالچاق ئىشلار تۈپەيلىدىن چارچاتماسلىق ئۈچۈن، مۇناسىۋەتلىك تارماقلارغا ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ بەلگىلىمىلەر تۈزگەن بولسىمۇ، بىراق قىيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىشقا ئۇنىڭدىن ياردەم سورىغۇچىلار ياكى ئۇنىڭ تەھرىرلەپ بېرىشى ئۈچۈن ماقالا ئېلىپ كەلگۈچىلەر يەنىلا ئايىغى ئۈزۈلمەي كېلىپ تۇرىدۇ. بىر كۈنى ئۇنىڭ كونا ساۋاقدىشى دىخانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق پەن تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى پروفېسسور خۇاڭيىشىڭ ئىنتايىن ھاياجانلانغان ھالدا تۇجىژىغا چوڭقۇر مەنىدە: — «قوشۇمچە ۋەزىپىلىرىڭ شۇنچە كۆپ، چارچاپ كەتسەڭ، يەنە قانداق قىلىپ خەلق ئۈچۈن ئىشلىيەلەيسەن» دېگەندە، ئۇ ئىنتايىن بىغەم ھالدا:

— «مەن پارتىيە ئەزاسى، پارتىيەنىمە قىل دېسە، شۇنى قىلىمەن. ناۋادا راستىنلا چارچاپ ئۆلسەم، بۇمۇ ئىنقىلاپ ئۈچۈن ئاخىرقىچە كۈرەش قىلغانلىق ھېساپلانمامدۇ» دەپ جاۋاپ قايتۇرىدۇ.

يولداش تۇجىڭ، ئوقۇ - ئوقۇتۇش، پەن تەتقىقاتى، ئىشلەپچىقىرىشنى ئۆز - ئارا بىرلەشتۈرۈشكە ئىنچىل ئەھمىيەت بەردى. ئۇنىڭ تەشەببۇسى ۋە رىياسەتچىلىكىدە يېزا ئىگىلىك ئىنستىتوتىدىن دېخانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق تەتقىقات ئورنىنىڭ ئىشخانا مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۆتەشكە ئوقۇتقۇچى ئەۋەتىلدى؛ يېزا ئىگىلىك ئىنستىتوتىنىڭ پاكولتېت مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۆتەشكە تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە تەتقىقاتچى خادىملىرىدىن ئەۋەتىلدى؛ يېزا ئىگىلىك ئىنستىتوتىنى پۈتتۈرگەن مۇنەۋۋەر ئوقۇغۇچىلارنى تاللاپ تەتقىقات ئورنىنىڭ كۈچى تولۇقلاندى؛ تەتقىقات ئورنىدىكى ياش پەن - تېخنىكا خادىملاردىن يېزا ئىگىلىك ئىنستىتوتىدا بىلىم ئاشۇرۇشقا ئەۋەتىلدى. مۇھىم تەتقىقات تېمىلىرىنى ئىككى تەرەپنىڭ پەن - تېخنىكا كۈچىنى تەشكىللەپ بىرلىكتە تەتقىق قىلىپ، ھەمكارلىشىپ ئۆتكەلگە ھۇجۇم قىلدى؛ ئىككى ئورۇننىڭ كىتاپ، ماتېرىيال ۋە ئۈسكۈنىلىرىنى ئۆز ئارا ئارىيەت بېرىپ ئورتاق پايدىلىنىش تەشەببۇس قىلىندى. بۇ ئارقىلىق ئىككى ئورۇننىڭ ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ساقلاپ قېلىندى. ئۇ يەنە پەن - تېخنىكا جەمىيىتىنىڭ رەئىسلىك ئامىدىن ئىككى ئورۇننىڭ ئالاقىدار پەن-تېخنىكا خادىملىرىنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ 1 - سېپىگە بېرىپ، پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇپ، كۆزىتىشنى قا-

www.uyghurkitap.com

ناتيايدۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى ھەممە شۇ جايدا پەن تېخنىكا بىلىملىرىنى ئۆگىتىشنى سەييارە ئېلىپ بېرىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. ئىلىم ـ پەن تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىش، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزلەش، ئىلمىي قانۇنىيەت بويىچە ئىش كۆرۈش ــ تۇجېڭنىڭ گەۋدىلىك ئالاھىدىلىكى ۋە ئىستىلى. ئىلمىي مۇھاكىمە مەسىلىسىدە، ئۇ پارتىيىنىڭ «بارچە گۈللەر تەڭ ئېچىلسۇن، ھەممە بەس ـ بەستە سايرىسۇن» فاڭجېنىدا ئىزچىل چىڭ تۇرۇپ، ئىلمىي مۇھاكىمىدە دېموكراتىيە بولۇشنى جارى قىلدى. ئۇ بىر قېتىملىق ئىلمىي دوكلادىدا، ئېرسىيەت ئىلمىدىكى 2 ئېقىمنىڭ بەس ـ مۇنازىرىسى ئۈستىدە توختىلىپ:

ــ «ئىلمىي مۇھاكىمە مەسىلىسىدىكى بەس ـ مۇنازىرىلەرنى بۇيرۇقۋازلىق ئۇسۇلى بىلەن ھەل قىلىشقا بولمايدۇ، باشقىلارنى ئۆزىنىڭ ئىلمىي كۆز قارىشىدىن ۋاز كېچىشكە مەجبۇرلاشقا بولمايدۇ، پاكىت قويۇش، داۋلى سۆزلەش ئارقىلىق باشقىلارنى دەلىل ـ ئىسپاتلار بىلەن قايىل قىلىش كېرەك. مېندېلىپ ـ مورگان ئېقىمىدىكىلەرنى بېسىشقا، پىپەن قىلىشقا، قالايمىقان قالپاق كىيگۈزۈشكە بولمايدۇ. بەزىبىر كىشىلەر باشقىلارنىڭ تەجرىبە تەشتەكلىرىنى چېقىپ، تەجرىبە ئېتىزلىرىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدى، بۇ ئۇلارنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاپ بېرەلمەيدۇ. بۇ خىل قوپال ھەركەتلەرگە چىداپ تۇرغىلى بولمايدۇ. قەتئىي

چەكلەش لازىم.»دەپ ئۇنلۇك مۇراجەت قىلغان ئىدى. ئۇ يەنە،جىجياڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىدىن شىن شۇ-سەننى شىنجاڭغا كېلىپ موركانىنىڭ پېرسىيەت ئىلمى ھەققىدە لېكسىيە سۆزلەشكە ئەتەي تەكلىپ قىلىپ، كۆپچى-لىكنىڭ قارشى ئېلىشىغا سازاۋەر بولغان ئىدى.

«يۈرىكىڭ قاپتەك بولسا، يەردىن ئالسەن تاغدەك ھوسۇل»، مو بېشىغا 10 مىڭ جىڭ بۇغداي ئېلىشتىن ئىبارەت «سۇنئى ھەمرا» نى قويۇپ بېرەيلى! دىگەندەك بۇ ئىنتايىن «سول» مۇبالىغىچىلىك شامىلى شىنجاڭغا كىرگەن-دىن كېيىن، يېزا ئىگىلىك ئىنىستىتوتى ۋە يېزا ئىگى-لىك پەن تەتقىقاتى ئورنىدىكى تەجرىبە ئېتىزلىرىدى-مۇ، يەرنى بىر يېرىم مېتىر ئاغدۇرۇپ، نەچچە ئون ھارۋا ئوغۇت تۆكۈپ، نەچچە يۈز جىڭ ئوغۇت چېچىلغان «سۇنئى ھەمرا ئېتىزى» بىلەن شۇغۇللىنىش ئەۋج ئال-دى. يولداش تۇجىڭ بۇنى كۆرگەندىن كېيىن ناھايىتى ئاچچىقلىنىپ، بۇ قارغۇلارچە ئىش قىلغانلىق دەپ تەن-قىت قىلغان ئىدى. بەزى يولداشلار بۇنى ۋاقتىنچە ئىندى-يەسسىدىن ئۆتكۈزەلمەي، ئۇنى مۇتەئەسسىپلىق قىلدى دەپ قاراپ چوڭ خەتلىك گېزىت يازدۇ. بۇنىڭغا قارىتا ئۇ، بىر تەرەپتىن سەۋرچانلىق بىلەن تەكرار تەربىيە بېرىپ: «ھەممىڭلار ئىلىم - پەن بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئالىملار، يەرنى مۇنچىلا چوڭقۇر ئاغدۇرۇپ، مۇنچىۋالا كۆپ ئوغۇت تۆكۈپ، بۇنچىلىك كۆپ ئۇرۇقسالساڭلار پەن ھسابلىنامدۇ؟

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

مۇنداق قىلىش مۇۋاپىقمۇ؟ بۇنداق قىلغاندا بۇغداي ياخشى ئۆسەلەمدۇ؟ دېگەنلەرنى سوراپ كۆپچىلىكنى ئىخىز ئاچالماس قىلىپ قويىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، «سۈنئىي ھەمرا ئىچتىزى» دىن ئانچە يىراق بولمىغان يەرگە ئايرىم بىر پارچە مول ھوسۇل ئىچتىزى بەرپا قىلىپ سىنىلىشتۇرۇپ، ئەمىلىيەت ئارقىلىق يولداشلارنى قايىل قىلىدۇ. كۆپچىلىك بۇنىڭغا چىن دىلىدىن قايىل بولىدۇ. بۇ ئىش ئۆتۈپ 20 نەچچە يىلدىن كېيىنكى بىر قېتىملىق يىغىندا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى يولداش ئىسمايىل ياسىنوپ:

— ئەينى چاغدا پەقەت يولداش تۆجىزلا ئىلمىي ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇپ، تەتۇر شاماللارغا تاقابىل تۇرالىغان، بىز ئۇنداق قىلالمىدۇق! دېگەن ئىدى.

يولداش تۆجىز يەن – تېخنىكا جەھەتتىكى زور مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتا ناھايىتى ئېھتىياتچان بولىسىمۇ. بىراق يېڭى شەيئىلەرنى ھامان قىزغىن قوللاپ، ئىلغار تېخنىكىلارنى يولغا قويۇشتا شۇ يەرنىڭ ئەمىلىي ئەھۋالىغا قاراپ ئىش كۆرەتتى. مەسىلەن: ئۇ ئاتوم ئېنېرگىيىسىدىن پايدىلىنىدىغان تەتقىقات ئاپاراتى قۇرۇشنى، يادرو نۇرى تارقىتىش ئارقىلىق يېڭى سورتلارنى يېتىشتۈرۈشنى پائال قوللىغان؛ ئۇ، ھەم شالغۇتلاشتۇرۇپ سۈپەتلىك ئۇرۇق يېتىشتۈرۈش، ھەم يەككە ھۆجەيرىلىك سورتلارنى يېتىشتۈرۈشنى تەشەببۇس قىلغان؛ شىنجاڭنىڭ قۇرغاق، سۇ كەمچىللىكى

نى نەزەردە تۇتۇپ، پۈركۈپ سۇغۇرۇش،تېمىتىپ سۇغۇرۇش
تەجرىبىسى ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان؛ شىمالىي شىنـ
جاڭنىڭ قىروسىز مەزگىلى قىسقا بولـغاچقا، ئۇ، سولياۋ
يوپۇقچىدا شال مايسىسى يېتىشتۈرۈشنـى كېڭەيتىشكە چاقىـ
رىـق قىـلـغـان؛ شـىـنـجـاڭـنىڭ يـېـرى كـەڭ، ئـاـ
دىـمـى شالاڭلىغىنى نـەزەردە تۇتۇپ ئىزچىل تـۈردە يېزا
ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش، ھەتتا كىچىك تەجرىبە رايونـ
لىرىدىمۇ قول بىلەن مەشغۇلات ئېلىپ بېرىش ئۇسۇلىنى
ئۆزگـەرتىشنى تەشەببۇس قىلغان؛ ئۇ يېزا ئىگىلىك تـەتـ
قىقات خىزمىتىدە تەجرىبە ئېلىپ بېرىش،ئۈلگە كۆرسىتىش،
كېڭەيتىشنى ئۆز ئارا بىرلەشتۈرۈش، تەجرىبىخانا، تەجرىبە
مـەيدانى ۋە يېزا ئـاساسي نـۇقتىلاردىكى تەتقىقات خىزـ
مىتىنى ئۆز ئارا بىرلەشتۈرۈشنى قايتا ـ قايتا تەكىتلىگەن؛
ئۇ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبـەرلىرىگـە،
شىنجاڭ دېخانچىلىق، ئـورمانچىلىق، چارۋىچىلىقنى ئـۆز
ئارا بىرلەشتۈرگەن سوتسىيالىستىك چوڭ يېـزا ئىگىلـىك
يولىدامېڭىشتا چىڭ تۇرۇش توغرىسىدا تەكلىپ بەرگەن.
يولداش تۇجىژنىڭ پەن ـ تېخنىكا تـالانـتلىرىغـا
كۆڭۈل بۆلۈش ۋە ئۇلارنـى ئاسرىشى تېخىمۇ ئـۇنتۇلغۇسىز.
ئۇ پارتىيىنىڭ زىيالىلار سىياسىتىنى قەتئىي تەۋرەنمەستىن
ئىزچىل ئىجرا قىلىدۇ، ئومۇمەن ۋەتەننى قىزغىن سۆيىدىـ
غان، بىرەر ئارتۇقچىلىقى ئىگە بولغان ئادەملا بولىدىكەن
مەيلى ئۇ پىشقەدەم مۇتەخەسسىس، پىروفېسسور ياكى ياش تېخـ

ىنكلار بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر ھەممىسىنىلا ئاسراي-
شۋېتسارىيىدە ئوقۇپ كەلگەن گېئولوگىيە ئالىمى ۋاڭ خېڭ-
شېڭ، ئازاتلىقتىن كېيىن غەربىي شىمال گېئولوگىيە
ئىدارىسىدا باش ئىنژېنېر بولغان، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى
بېسىقتۇرۇش ھەرىكىتىدە، تارىخىي مەسىلىلەر تۈپەيلىدىن
قاماققا ھۆكۈم قىلىنغان ئىدى. تۇجېرنىڭ ھېچنېمىدىن قورق-
ماي خالىس مەيداندا تۇرۇپ تەلەپ قىلىشى بىلەن قوماند-
دان ۋاڭ جېن، جۇئېنلەي زۇڭلىدىن يوليورۇق سوراپ، قا-
ماق جازاسىنى بىكار قىلىپ، ماشىنا ئەۋەتىپ ئۇنى تۈرمىدىن
ئېلىپ چىقىپ ئىشلەتكەن. ھازىر داۋاملىق قېزىلىۋاتقان
ئۈرۈمچى ليۇداۋان ئۈستى ئوچۇق كۆمۈركانىنى دەل ۋاڭ
خېڭشېڭ ئەينى يىللاردا قوماندان ۋاڭ جېن بىلەن بىللە
تەكشۈرۈپ ئېچىشنى قارار قىلغان. بىر قېتىملىق يىغىلىشتا
يولداش ۋاڭ جېن:

— يەر ئۈستىدە تۇرۇپ، يەر ئاستىدا بىر چوڭ كۆ-
مۈركانىنىڭ بارلىقىنى بېكىتىش، مانا بۇ ئالىمنىڭ ماھا-
رىتى. ۋاڭ خېڭشېڭنى بوشىتىپ چىقىپ توغرا قىلدۇق، زۇڭ-
لىنىڭ ماختىشىغا مۇيەسسەر بولدۇق، بۇ يولداش تۇجېر-
نىڭ تۆھپىسى — دېگەن ئىدى.

مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى باشلانغاندىن كېيىن، يول-
داش تۇجېر لىن بياۋ، «4 كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ ۋەھشىيانە
زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ ئەركىنلىكىدىن مەھرۇم بولدى،
ئۇ مەنىۋى ۋە جىسمانىي جەھەتتىن ئىنتايىن ئېغىر زىيانكەش-

لىككه ئۇچراپلا قالماستىن ھەتتا ئۇنىڭ ئۆمۈر بويى توپلىغان نۇرغۇن كىتاپ-ژورنال ماقالىلىرى-مۇ شۇ 10 يىللىق بۇلاڭ-تالاڭچىلىقتا پۈتۈنلەي يوقىلىپ كېتىدۇ. 1973-يىلغا كەلگەندە جۇئېنلەي زۇڭلىنىڭ كۆڭۈل بۆلۈپ سۈرۈشتە قىلىشى بىلەن ئۇنىڭ ئەركىنلىكى ئاندىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلىدۇ. زۇڭلىنىڭ غەمخورلىغى بىلەن ئۇنىڭ ياشلىق باھارى قايتىدىن ئۇرغۇيدۇ. ئۇ:

— پارتىيە ماڭا 2-قېتىم سىياسى ھايات بەردى، مەن پارتىيىگە يەنە 10 يىل ئىشلەپ بېرىمەن، — دەيدۇ. بەزى يولداشلار ئۇنىڭغا:

ئېنگلىزچە، روسچىنى ئوبدان بىلىدىكەنسىز، يېشىڭىزمۇ بىر يەرگە بېرىپ قاپتۇ، مەمۇرى ئىشلار بىلەنلا بەنت بولۇپ كەتمەي بىيجىڭغا بېرىپ تەرجىمە خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانسىڭىز بولارمىكىن، — دەپ نەسىھەت بەرگەندە، ئۇ:

— بۇ پارتىيىنىڭ قارارىغا باغلىق، پارتىيە نەگە بار دىسە مەن شۇ يەرگە بارىمەن دەپ جاۋاپ بېرىدۇ. كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئۇنى يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى، ئاكادېمىيە ئىنقىلاۋىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىغىنى ئۆتەشكە ئورۇنلاشتۇرىدۇ ھەمدە يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسىگە: «يولداش تۇجېڭ ياشىنىپ قالدى، سالامەتلىكى دىگەنەك ياخشى ئەمەس. ئىشقا چۈشكەندىن كېيىن يېرىم كۈن خىزمەت قىلىپ، يېرىم كۈن دەم ئالسۇن» دەپ ئۇقتۇرۇش

قىلىدۇ. لېكىن ئۇ يېڭى خىزمەتكە چۈشكەندىن كېيىن پار
تىيە ئۈچۈن كۆپرەك خىزمەت قىلىش نىيىتىدە، ۋاقىتنى چىڭ
تۇتۇپ پۈتۈن كۈن ئىشلەيدۇ. خىزمەتكە تولۇق كېلىدۇ.
ھەتتا يەكشەنبە ۋە كەچكى دەمئىش ۋاقىتلىرىدىمۇ ھۆججەت
كۆرۈپ ماتېرىيال يازىدۇ. ئۇ دائىم ھەر قايسى تەتقىقات
ئورۇنلىرىغا بېرىپ ئەھۋال ئىگىلەيدۇ. يېزىغا چۈشكەن
چاغلىرىدا ئېتىز - ئېرىقلارغا پىيادە بېرىپ تەكشۈرۈپ-تەت
قىق قىلىدۇ. ئۇنىڭ پۈتى تۈرمىدە قىيىن - قىستاققا ئال
غان ۋاقىتتا ئەدەپ يېگەنلىكتىن، يول يۈرۈشتە ئىنتايىن
قىيىنلاتتى لېكىن ئۇ يىقىلىپ كەتسىمۇ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ
يەنە ماڭىدۇ. يولداشلار ئۇنىڭغا كۆپ يول يۈرمەك، ئېتىزغا
بارمىسىڭىزمۇ بولىدۇ دېگەندە ئۇ:

— تەجرىبە ئەھۋالىنى ئىگىلەش ئۈچۈن يېزىغا كەل
گەن تۇرسام، ئېتىزغا بارمىسام قانداق بولىدۇ؟ — دەپ
جاۋاپ بېرىدۇ.

1975 - يىلى يولداش تۇجىڭ 4 - نۆۋەتلىك
مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىپقەدىرلىك جۇئېن
لەي زۇڭلى بەرگەن «سىياسى خىزمەتتىن دوكلات» نى
ئاڭلايدۇ، قۇرۇلتايدا جۇزۇڭلىنىڭ، ماۋجۇشىنىڭ تەكلىۋىگە
بىنائەن ئېلىمىزدە 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇ
رۇشنى جاكالىغانلىقى ئۇنىڭغا زور ئىلھام بەخش ئېتىدۇ.
قۇرۇلتايدىن كېيىن، ئۇ، شىنجاڭنىڭ سوتسىيالىستىك
يېزا ئىگىلىكىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئۈستىدە

ئەستايىدىل ئىزلىنىپ خىزمەتتىنى تېخىمۇ قىزغىنلىق بىلەن ئىشلەيدۇ، شۇ يىلى ئۇ ئۆزىنىڭ 72 ياشقا كىرىپ قالغانلىقىغا قارىماي، كۆزلۈك بوغدايىنىڭ ئۆششۈپ كېتىش ئەھۋالىنى ئىگەللەش ئۈچۈن ئۈرۈمچىدىن تاكى ئىلى قاتارلىق جايلارغىچە بېرىپ، ھەر قايسى گوڭشې، دېخانچىلىق مەيدانلىرىدىكى كۆزلۈك بوغدايلارنىڭ ئۆششۈپ كېتىش ئەھۋالىنى شەخسەن ئۆزى تەكشۈرۈپ ئىگەللەيدۇ. ئانالىز قىلىش، يەكۈنلەش ئارقىلىق ئۆششۈكتىن ساقلىنىشتىكى تۆت تۈرلۈك تەدبىرنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ ھەمدە كۆزلۈك بوغداي مايسىلىرىنى قىشتىن ئۆتكۈزۈش، ساقلاپ قېلىش تەتقىقاتى ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ قۇرۇلۇشىغا رىياسەتچىلىك قىلىدۇ، شىنجاڭنىڭ ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا زور تەسىر كۆرسىتىۋاتقان بۇ تېما ئۈستىدە ھەمكارلىق تەتقىقاتىنى كەڭ كۆلەمدە قانات يايدۇرىدۇ.
شىمالىي جۇڭگودىكى ئون ئۆلكە، رايون بويىچە دېخانچىلىق ئېتىزلىرى ئىھاتە ئورمانلىقى يىغىنىنىڭ رايونىمىزدا ئېچىلىشىنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن، ئۇ نەچچە مىڭ كىلومېتىر مۇساپىنى بېسىپ قەشقەردىكى نەق مەيدان يىغىنىغا قاتنىشىدۇ ھەمدە تەكلىماكان چۆلى قۇملۇقىنىڭ چېتىدىكى يەركەن ناھىيىسىگە بېرىپ ئىھاتە ئورمانلىقىنىڭ بىنا قىلىنىش ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈرىدۇ. ئۇ قايتىشىدا ئايروپىلانغا ولتۇرماي:
— مەن پارتىيىگە كىرگەندە، كوممۇنىزم ئىشلىرى

ئۇچۇن ئۆمرۇمنىڭ ئاخىرىغىچە كۈرەش قىلىمەن، شەخسىي راھەت ـ پاراغەتنى ھەرگىز كۆزلىمەيمەن، دەپ قەسەم بەرگەن ئىدىم ــ دەپ ئاپتوموبىلدا قايتىپ كېلىدۇ. ئۇ كېلىشىپ، ۋىلايەت (ئوبلاست)لىق يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورنى تەجرىبە پونكىتى ۋە ئاساسلىق تەتقىقات نۇقتىلىرىغا بېرىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرىدۇ ۋە يولداشلارنى يوقلايدۇ. ئۇ ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش جېڭىنى ياخشى ئېلىپ بېرىش توغرىسىدىكى چاقىرىقىنى قوللاش ئۈچۈن بىۋاستە قول سېلىپ ماتېرىيال توپلايدۇ، كېچە ـ كۈندۈز ئىشلەپ«ئاپتونوم رايونىمىزدا يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش جېڭىنى ياخشى ئېلىپ بېرىش ھەققىدىكى بىرنەچچە پىكىر» دېگەن ماقالىنى يېزىپ چىقىپ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومغا سۇنىدۇ. بۇ ماقالىدە ئۇنىڭ شىنجاڭدا خىزمەت قىلغان 40 نەچچە يىلغا يېقىن ۋاقىتتا، شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى تەرەققى قىلدۇرۇشتا ئېلىپ بارغان تەتقىقاتنىڭ ئىلمىي يەكۈنى ئىدى.

1976 ـ يىلى ئەتىياز، يولداش تۇجىڭ سالامەتلىكى كۈندىن ـ كۈنگە ناچارلىشىپ كېتىۋاتقان ئەھۋال ئاستىدىمۇ يەنىلا تۈننى كۈنگە ئۇلاپ، خىزمەتنى داۋاملاشتۇرىدۇ. ئىككى قېتىملىق يىغىندا خىزمەتلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇۋاتقان ۋاقىتتا، ئۇ ھەتتا كىچىك تەرەتنى كونتۇرۇل قىلىشنى بىلمەي قالىدۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن يولداشلار ئىنتايىن تە-

سىرلىنىپ كۆز يېشى قىلىشىدۇ. كۆپچىلىك ئۇنىڭغا دوختۇر-خانىدا يېتىپ داۋالىنىشنى تەۋسىيە قىلغاندا ئۇ:

— ياشانغانلار ئاخىرقى ئۆمرىدىمۇ خىزمەتنى چىڭ تۇتۇپ ئىشلىشى لازىم، — دەيدۇ. بىر كۈنى ئىشقا كېتىۋاتقاندا ئۇنىڭ قورسىقى ئاغرىپ چىدىيالماي قالىدۇ، ماشىنىدا بىرگە كېتىۋاتقان يولداش ئۇنى دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىپ تەكشۈرتىدۇ، دوختۇر:

— كېسەل ئېغىر، دەرھال دوختۇرخانىدا ياتسۇن، — دېگەندە ئۇ دوختۇرخانىدا يېتىشنى خالىماي قەيسەرلىك بىلەن:

— قىلىشقا تېگىشلىك يەنە نۇرغۇن ئىشلار بار، دەيدۇ. دوختۇر ئۇنى مەجبۇرى دوختۇرخانىدا ئېلىپ قالىدۇ ھەمدە ئۇزۇن ئۆتمەيلا كېسەلنىڭ خەتەرلىكلىكىنى ئۇقتۇرىدۇ. ئاپتونوم رايوندىكى مەسئۇل يولداشلار دەرھال دوختۇرخانىغا بېرىپ ئۇنى يوقلايدۇ ھەمدە دوختۇرلار بىلەن ئۇنى جىددى قۇتقۇزۇش تەدبىرى ھەققىدە مەسلىھەتلىشىدۇ. ئارقا - ئارقىدىن قىلىنغان نەچچە قېتىملىق ئوپېراتسىيە ئۈنۈم بەرمىگەنلىكتىن، تەلەپكە بىنائەن تېزلىكتە بېيجىڭغا ئاپىرىپ جىددى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى باش سەنمۇ بۆسى ئۆۋەتچى تىك ئۇچار ئايروپىلان ئەۋەتكەن بولسىمۇ لېكىن ئۆلگۈرەلمەيدۇ. 1976 - يىلى 3 - ئاينىڭ 13 - كۈنى سائەت 9 دىن 47 مىنۇت ئۆتكەندە يولداش تۇجىڭنىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى www.uyghurkitap.com

يۈرىكى سوقۇشتىن توختايدۇ. شۇ يىلى ئۇ 73 ياشقا كەلگەن ئىدى. ئۇنىڭ ۋاپاتى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبىدە چوڭقۇر قايغۇ قوزغىدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئۇنىڭ ئۈچۈن چوڭ ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزدى. يولداش تۆمۈر ــ پرولېتارىياتنىڭ سادىق، مۇنەۋۋەر، ئاۋانگارت جەڭچىسى، ئۆزى باشلامچىلىق بىلەن ئۆلگە كۆرسىتەلەيدىغان مۇلايىم، مۇنەۋۋەر رەھبىرىي كادىر. شۇنداقلا ھەم قىزىللاشقان، ھەم مۇتەخەسسىسلەشكەن ئاتاقلىق يېزا ئىگىلىك ئالىمى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومدىكى مەسئۇل يولداش تەزىيە نۇتقىدا يولداشلارنى يولداش تۆمۈرنىڭ ماركسىزىم ــ لېنىنىزىم ئەسەرلىرى ۋە ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى تىرىشىپ ئۆگىنىپ، ئىنقىلاپ ئۈچۈن بارلىقىنى بېغىشلاش روھىدىن ئۆگىنىشكە؛ چېكرا رايوندا كۆكئۆل توختىتىپ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش، ئىزچىل تۈردە ئىخلاس بىلەن ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا تىرىشىپ ئىشلەش روھىدىن ئۆگىنىشكە؛ ئۇنىڭ ئاقكۆڭۈل، قىلچە ئۆز مەنپەئەتىنى كۆزلىمەيدىغان، كەمتەر ۋە ئېھتىياتچان، ئومۇملۇقنى نەزەردە تۇتىدىغان روھىدىن ئۆگىنىشكە؛ ئۇنىڭ ئىنقىلاپ ۋە خەلق ئۈچۈن قېتىرقىنىپ ئۆگىنىدىغان، تېخنىكا بىلىملىرىنى يەنىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈشكە تىرىشىدىغان شىجائەت بىلەن پەن-تېخنىكىنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىقىدىغان روھىدىن ئۆگىنىپ، سوتسىيالىستىك يېزا ئىگىلىكىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئۈچۈن يېڭى تۆھپە قوشۇشقا چاقىردى!

ماجۇڭيىڭنىڭ ئۈرۈمچىگە قورشاپ ھۇجۇم قىلىشىنىڭ ئالدى - كەينى

ليۇدىخې

ماجۇڭيىڭنىڭ ئەسلى ئىسمى مابۇيىڭ بولۇپ، غەربىي - شىمالدىكى مابۇفاڭنىڭ بىر تەۋرە ئىنىسى. ئۇ 17 يېشىدىلا ئۆز جەمەتىنىڭ پەرزەنت ئەسكەرلىرىگە قوماندانلىق قىلىپ ئۆز بېشىمچىلىقتا ھەددىدىن ئاشقان ھەمدە ئۆزىنى «گەنسۇ - نىڭشيا ياشلار بىرلەشمە قوشۇنىنىڭ باش قوماندانى» دەپ ئاتىۋالغان ئىدى. باشقىلار ئۇنى «كىچىك قوماندان» دەپ ئاتىشاتتى. ماجۇڭيىڭ راسا قېنىغا سىغماي يۈرگەن چاغدا مابۇفاڭنىڭ دادىسى ماشۈنچىن، چىڭخەي ئۆلكىسىنىڭ قورچاق رەئىسلىكىگە تەيىنلىنىدۇ. ماشۈنچىن، ماجۇڭيىڭنىڭ نام - ئابرويىدا ئۆز ئوغلىنى بېسىپ چۈشۈشىدىن ئەندىشە قىلىپ، 1927 - يىلى قىشتا ماجۇڭيىڭنى خىشى كارىدورىغا بىر شقامەجبۇر قىلىدۇ ھەمدە ماجۇڭيىڭنىڭ يولىنى توساشقا قولايلىق بولۇشى ئۈچۈن، ئۆز ئوغلى مابۇفاڭنى شەرقىي يولنى توساشقا بۇيرۇيدۇ، ماجۇڭيىڭ تازا قىيىن ئەھۋالدا قالغان ۋاقىتتا قۇمۇلنىڭ زومىگەرى يولۋاس ئىچكىرىگە يوشۇرۇن بىرىپ، ماجۇڭيىڭغا، ئىككىسى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بىرلىكتەچىن شۇرىنىدىن شىنجاڭنىڭ ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقىـ
نى تارتىۋېلىش ئۈچۈن، ئۇنىڭ شىنجاڭغا ئەسكەرچىقىرىـ
شى ھەققىدە تەكلىپ بېرىدۇ. ئۇچاغدا جىن شۇرىنىڭ
بىربۆلۈم ئەسكىرىي كۈچى بارىكۆلنى مۇداپىئە قىلىپ تۇ-
رۇۋاتاتتى. ماجۇڭيىڭ بۇنىڭدىن خەۋەرتاپقاندىن كېيىن،
«يات ئۇنسۇرلارنى تازىلاش» نامى بىلەن جازايۇرۇشى
ئېلىپ بېرىپ، بارىكۆلدىن بىرتۇركۈم يېڭى شەكىلدىكى
مىلتىق، زەمبىرەكلەرنى قولغاچۈشۈرىدۇ. بۇۋاقىتتاچىن شۇ-
رىنمۇئاكتىپ تۈردە ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇش ئېلىپ بېرىپ،
قايتارمازەربە بېرىش ئۈچۈن شەرققەيۈرۈش قىلىشقا تەي-
يارلىقكۆرىدۇ. ماجۇڭيىڭ ئەمەلىي كۈچىنى ساقلاپ قېلىش
ئۈچۈن، شۇيىلى 10 - ئايدائەسكىرىي كۈچىنى شەرققە چې-
كىندۈرىدۇ.لېكىن ماجۇڭيىڭنىڭ شىنجاڭغا كىرگەنلىكىدىن
خەۋەرتاپقان مابۇفاڭ خېلى بۇرۇنلا جۇڭچۇەندە ئەسكەر
تۇرغۇزۇپ، جايۈيگۇەننى ھەربىي قامال قىلغانلىقتىن،
ماجۇڭيىڭ شەرققە قايتىشقا ئامالسىز قېلىپ، جايۈيگۇەنـ
نىڭ سىرتىدىكى 3 ناھىيە (ئەنشى، يۈيمىن، دۇڭخۇاڭ)دە
ۋاقىتىنچە تۇرۇشقا مەجبۇر بولۇپ، قوشۇنغاكېرەكلىك
ئاشلىقنى توپلاشقاھەم ئامالسىز قالىدۇ. ماجۇڭيىڭ ماشۇنـ
چىنغا كۆپ قېتىم تېلېگىراما يوللاپ جۇڭچۇەنگە قايتىشنى
تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، بىراق بۇنىڭ ھەممىسى ماشۇنچىن
تەرىپىدىن رەت قىلىنىدۇ. ئاخىرىدامابۇفاڭ ئىچكىرىدىن ئا-
دەم ئەۋەتىپ، ماجۇڭيىڭغا تەھدىت سېلىپ ئۇنىڭ قولىدىن

باركۆلدە قولغا چۈشۈرگەن بىرتۈركۈم قورال - ياراقلار-نى تارتىۋالدۇ، بۇقورااللارئىچىدە 4 زەمبىرەك، 4 ئېغىر تىپتىكى پىلىموت، 2 يېنىك پىلىموت، نەچچەيۈزمىلتىق، ئوق - دورا ۋە بىرقىسىمھەربى ئېھتىياجغا كېرەكلىك بۇيۇم-لار بارئىدى. شۇنىڭدىن كېيىنلا 1931 - يىلى 4 - ئايغا كەلگەندە ئاندىن ماجۇڭيىڭنىڭ جۇچۇەنگە قايتىشىغا يول قويدۇ.

يولۋاس گەرچە ئىنتايىن قۇۋ، مۇغەمبەر ئادەم دېيىلسىمۇ، بىراق ماجۇڭيىڭ ئۇنىڭدىنمۇ ھىيلىگەر ئىدى. ماجۇڭيىڭ ئىچكىرىگە چېكىنگەندە، يولۋاس، كەلگۈسى شىنجاڭغا ئۆزەم يالغۇزئىگە بولىدىغان بولدۇم دەپ خوشال بولدۇ، ماجۇڭيىڭ قۇمۇلدىن چېكىنىش ئالدىدا تۇرپان، توخسۇن، پىچانلارغا يوشۇرۇن ئەۋەتكەن ماشىمىڭ، ماجەن-ساڭ، ماشىشۇن، مادېشياڭ، خېفۇخەي قاتارلىق تايانچ-لىرىنىڭ مىللى ماجرا پەيدا قىلىپ، ۋەزىيەتنى قالايمىقان-لاشتۇرۇۋېتىشىنى ئۇ نەدىن بىلسۇن. ماشىمىڭ قاتارلىقلار پىچانغا بارغاندىن كېيىن، شۇ چاغدىكى ۋەزىيەتنى تەھلىل قىلىپ، ھەممىلا يەردە تەڭ قاناتيېيىش ئۈچۈن ماجەنساڭ، خېفۇخەينى قەشقەرگە بېرىپ ھەركەتلىنىشكە، ماشىشۇن (ماخوينىڭ يەنە بەزىلەر ماخېيىڭ (قارا بۆركۈت ما) دەپ ئاتىشاتتى)نى ئالتاي، تارباغاتايغا بېرىپ ھەركەتلى-نىشكە ئەۋەتىدۇ. قالغان 4 ى پىچاندا ئۆز ئەتراپىغا كۈچ توپلاپ ئۆلكە مەركىزىگە ھۇجۇم قىلىشقا ھازىرلىق

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

كۆرىدۇ. جىن‌شۇرېن، ماشىمىڭ قاتارلىقلارنىڭ پىچاندا كۆچ توپلىغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، قۇمۇلدا تۇرۇشلۇق قوشۇننىڭ تۇەنجاڭى شۇڭ‌فايۇغا تېلېگىرامما يوللاپ، ئۇنىڭغا ئەسكەر چىقىرىپ جازا يۈرۈشى قىلىش ھەققىدە بۇيرۇق بېرىدۇ. شۇڭ فايۇ پىچانغا يېتىپ كەلگەندە، ماشىمىڭ قاتارلىقلار يېزىلارغا تارقىلىپ كەتكەن ھەمدە تيانشاننىڭ تاغ يوللىرى ئارقىلىق ئۈرۈمچىنىڭ نەنسەن تاغلىرىغا بۆسۈپ كىرىپ ھەركەتلىنىۋاتقان ئىدى. شۇڭ‌فايۇنىڭ تۇەنى پىچاندا ۋاقتىنچە تۇرۇۋاتقان مەزگىلدە، تۇرپان ئاستانىدىكى پومىششىك مامۇت، ماشىمىڭنىڭ ئۆز ئەتراپىغا كۆچ توپلاۋاتقانلىق ھەققىدىكى مىش ـ مىش گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ئاستانىدا تۇرۇشلۇق قوشۇننىڭ يىڭجاڭى مافۇمىڭ بىلەن يوشۇرۇن تىل بىرىكتۈرۈپ توپىلاڭ قوزغايدۇ. تۇرپان ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى تۆڭشىلىن، مامۇت، مافۇيىڭلارنىڭ توپىلاڭ ئەھۋالى ھەققىدە مەخپىي خەت يېزىپ، شۇڭ‌فايۇغا دوكلات قىلىشقا ئادەم ئەۋەتىدۇ. ئالاقىچى يول ئۈستىدە مامۇتنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالىدۇ. مامۇت خەتنىڭ مەزمۇنىدىن ۋاقىپ بولغاندىن كېيىن، دەرھال ئادەم ئەۋەتىپ، تۆڭشىلىننى يامۇلنىڭ ئىچىدە ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. ئۇ چاغدا شۇڭ‌فايۇ تۇرپاندىكى توپىلاڭنىڭ ھەقىقى ئەھۋالىدىن خەۋەرسىز بولغانلىقتىن، جىن شۇرېننىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن ئۈرۈمچىنىڭ نەنسەن تاغلىرىدا ھەركەتلىنىۋاتقان ماشىمىڭ قاتارلىقلارنى يوقىتىش ئۈچۈن

پىچاندىن ئۈرۈمچىگە قاراپ يولغا چىقىدۇ. ئۇ، تۇرپانغا يېتىپ كەلگەندە مافۇمىڭ ۋە يەرلىك مۇتىۋەرلەر شەھەردىن چىقىپ قارشى ئالىدۇ. شۇڭفايۇ 20 – 30 مۇھاپىزەتچىلىرى بىلەن شەھەر ئىچىگە كىرىشى بىلەنلا، ماۋتىنىڭ مۆكتۈرۈپ قويغان ئادەملىرى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلىدۇ. شۇڭفايۇ ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ باشلىقسىز قالغان قوشۇنى مافۇمىڭنىڭ بىر لىيەن ئەسكىرى تەرىپىدىن پاك – پاكىز يوقىتىلىدۇ. شۇندىن ئېتىۋارەن تۇرپانى ماۋت، مافۇمىڭلار بۆلۈۋېلىپ ھەربى ئىگىدارچىلىق قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ماجۇڭيىڭنىڭ تۇرپانىنى ئىگەللىشى ئۈچۈن شارائىت ھازىرلىنىدۇ.

ماشىمىڭ قاتارلىقلار نەنسەنگە بۆسۈپ كىرگەندىن كېيىن، ماجۇڭيىڭ ئۆزلىرىگە سەردار قىلىپ ھەمدە بىر قىسىم خۇيزۇلارنى ئۆز ئەتراپىغا مەجبۇرى توپلاپ ئۆلكە مەركىزىگە ھۇجۇم قىلىشقا تەييارلىنىدۇ. جىن شۇرېن، شۇڭفايۇنىڭ تۇرپاندا ھالاك بولغانلىقىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن تۇرپانغا دەرھال بىر يىلڭ ئاتلىق ئەسكەر ئەۋەتىدۇ. ئۇلار سەيپۇغا بارغاندا ماجۇڭيىڭنىڭ يوشۇرۇن زەربىسىگە ئۇچراپ قوشۇنىنىڭ يېرىمى چىقىم بولىدۇ. تۇرپانغا يېقىنلاشقاندا ئالدى ۋە ئارقا تەرەپتىن قورشاپ ھۇجۇم قىلىشقا ئۇچراپ پۈتۈن ئاتلىق يىلڭ ھالاك بولىدۇ. بۇقېتىملىق ئۇرۇشتا ماجۇڭيىڭلۇ بىر تۈركۈم قورال – ياراق، ئوق – دورىلارغا ئېگە بولغانلىقتىن ئۇنىڭ ھەيۋىسى كۈندىن – كۈنگە ئاشىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

1933 - يىلى 19 - فېۋرالدا ماشىمىڭ، ماۋچۇەنلۇلار 20
كىشىلىك قوشۇننى باشلاپ ئۈلكە مەركىزىگە ھۇجۇم قىلىدۇ.
ئۇلار ئالدى بىلەن ساڭفاڭگۇغا بېسىپ كىرىدۇ. ئاندىن
داۋاملىق ئىلگىرىلەپ ياۋموسەن تېغىنى ئىگەللەپ ئۈرۈم-
چىنى توپقا تۇتىدۇ، دۈت، قابىلىيەتسىز جىن شۇرېن دەر-
ھال شەھەرنى مۇداپىئە قىلىش قوماندانى بەيشۇجىڭغا
شەھەر دەرۋازىسىنى تاقاپ قارشىلىق كۆرسىتىش ھەققىدە
بۇيرۇق چۈشۈرۈپ ئۆزى دۈبەن مەھكىمىسىگە سۇقۇنۇۋالىدۇ.
جىن شۇرېننىڭ قارشىلىق كۆرسىتىشكە چىقىمىغانلىقىنى
كۆرگەن ماشىمىڭ، چوڭ كۆۋرۈك تەۋەسىگە بېسىپ كىرىپ
بىر تەرەپتىن تالان - تاراج قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن
شەھەرگە ھۇجۇم قىلىشقا ھازىرلىق كۆرىدۇ. بەي شۇ جىڭ
سېپىل ئۈستىگە زەمبىرەك ئورنىتىپ قارشى تەرەپنى توپقا
تۇتىدۇ. ھەممە خەلقتىن چارلاش تۈەنى تەشكىللەپ چار-
لاش ئېلىپ بارىدۇ. ئۇرۇش 5 - 6 كۈن داۋاملاشقاندىن
كېيىن ماشىمىڭنىڭ خورىكى يەنىمۇ ئۆسىدۇ، ئۇ مەجبۇرى
ئەگەشتۈرۈۋالغان بىر قىسىم خۇيزۇ ئاممىسىنىمۇ چوڭ كۆۋ-
رۈك تەۋەسىدە «شەھەر دەرۋازىسىنى ئېچىپ تەسلىم بولۇڭ-
لار!» دەپ چۇقان سېلىپ دوست تارتىشىپ بېرىدۇ. بەي
شۇجىڭ ئالدىنقى قوشۇنغا دەرھال شاۋشىمىن (غەربىي كى-
چىك دەرۋازا) دىن چىقىپ چوڭ كۆۋرۈككە قاراپ ئىلگىرى-
لەشكە، ئاق ئورۇسلارنىڭ «روس ئارمىيىسى» گە بېيمىن
(شىمالىي دەرۋازا) دىن چىقىپ خۇڭسەن ئېتىگىنى

بويلاپ، چوڭكۆۋرۈككە قاراپ ئىلگىرىلەشكە بۇيرۇق بېرىدۇ. ئۆلكە ئارمىيىسى شىنجېڭ كوچىسىغا (ھازىرقى شىمالىي شىنخۇا يولى) يېتىپ بارغاندا، بىر ئائىلىنىڭ سۇ توگمىنىگە يوشۇرۇنۇۋالغان ماشىنىڭنىڭ ئەسكەرلىرى ئوق ياغدۇرۇپ ئۆلكە ئارمىيىسىنى قىرغىن قىلىدۇ. ئۆلكە ئارمىيىسىگە قوماندانلىق قىلىپ ماڭغان ئوفىتسېر دەرھال ئىلگىرىلەشنى توختىتىشقا بۇيرۇق چۈشۈرىدۇ ھەمدە سامان، كىرسىنلەرنى ئىشلىتىپ، يول ياقىسىدىكى ئۆيلەرنى قارا - قويۇق كۆيدۈرۈۋېتىدۇ. يول ياقىسىدىكى ئاما ئاپەتتىن قۇتۇلۇش قايغۇسىدا تەمتىرەپ يۈرگەن ۋاقىتتا ئاق ئورۇسلارنىڭ «روس ئارمىيىسى» نەق مەيدانغا يېتىپ كېلىپ قېچىپ يۈرگەن نۇرغۇن ئاممىنى قىرىپ تاشلايدۇ. 2 - ئاينىڭ 28 - كۈنى تۈن يېرىمىدا ماشىمڭ چېكىنىدۇ. ئۇ چېكىنىش ۋاقتىدا توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنىڭ (ھازىرقى شىنخۇا باسما زاۋۇدى) ئۈسكۈنىلىرىنى بۇزۇپ تاشلايدۇ. بۇ قېتىملىق توپىلاڭدا چوڭ كۆۋرۈكنىڭ شەرقىي ۋە غەربىي يول ياقىسىدىكى ئۆي - ئىمارەتلەر زور زىيانغا ئۇچرايدۇ. شۇ يىلى يەنشياۋ بايرىمى ئۆتكەندىن كېيىن جەمىيەتتىكى مۆتىۋەر زاتلار خەير - ساخاۋەت ھەيئىتى تەشكىللەپ، بىر تەرەپتىن ئاپەتكە ئۇچرىغان ئاممىنى قۇتقۇزۇپ، يەنە بىر تەرەپتىن چوڭ كۆۋرۈك تەۋەسىدىكى قالغان ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلدى. مەن ۋە لى شاۋشيا خەير - ساخاۋەت ھەيئىتىنىڭ تاپشۇرۇغى بىلەن ئىشچى

دوستلاردىن 8 نى باشلاپ، قىزىل كىرىس بايرىقىنى كۆ-
رىپ، ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى بولغان نەق مەيدانغا بېرىپ
جەسەتلەرنى دەپنە قىلغان ئىدۇق. خۇگسەن تېغىدىكى
بۇددا ئىبادەتخانىسى ئەتراپىنى ئۇرۇشتا ئۆلگەن ۋە توڭلاپ
ئۆلگەن جەسەتلەر قاپلاپ كەتكەن بولۇپ، بۇ پاجىئەلىك
مەنزىرىنى كۆرگەن ھەممە ئادەم چىداپ تۇرالماي كۆز يې-
شى قىلىشتى.

چېكىنىپ جۇچۈەندە تۇرۇۋاتقان ماجۇڭيىڭ شىنجاڭغا
2 - قېتىم كىرىشكە ئاتتىنىپ ھازىرلىق كۆردى. ئۇنىڭ قوشۇ-
نىغا «گومىنداڭ ئارمىيىسى» 36 - دىۋىزىيىسى دەپ نام
بېرىلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ھەۋىسى تېخىمۇ ئاشتى ۋە
1933 - يىلى 3 - ئايدا ئۇ 18 مىڭ ئەسكىرىنى پىيادە ۋە
ئاتلىق ئىككى لۈيگە بۆلۈپ، جۇچۈەندىن ئۈن - تۈنسىز قوزغى-
لىپ شىنجاڭغا قاراپ يولغا چىقتى. شۇ يىلى 4 - ئايدا شىن-
جاڭدا «12 - ئاپرېل» سىياسى ئۆزگىرىشى يۈز بېرىپ،
جىن شۇرېن تەختتىن چۈشۈپ، شىنجاڭنىڭ ھاكىمى-
يەت ھوقۇقىنى شىڭشىسەي ئۆز چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋ-
ۋالدى. شىڭ شىسەي سىياسى ئۆزگىرىشتىن كېيىنكى مۇرەك-
كەپ ۋەزىيەتكە تاقابىل تۇرۇش ھەلەكچىلىكىدە يۈرگەن
ۋاقىتتا ماجۇڭيىڭنىڭ ئالدىنقى قىسىملىرى چىتەيگە يېتىپ
كەلدى. 5 - ئاينىڭ 23 - كۈنى شىڭشىسەي ئۆلكە ئار-
مىيىسى، شەرقىي - شىمال ئارمىيىسى ھەمدە ئاق ئورۇس-
لارنىڭ «روس ئارمىيىسى» دىن تەركىپ تاپقان 5 مىڭ

كىشىلىك قوشۇنغا شەخسەن ئۆزى قوماندانلىق قىلىپ، ماجۇڭـ
يىڭنىڭ ئالدىنى توساپ زەربە بېرىشكە ئاتلاندى. شىڭ،ما
ئىككى تەرەپ جىمسارنىڭ زىنىچۈەن دىگەن جايىدا ئۇچـ
راشتى، ئۇ كۈنى قار ـ يامغۇر يېغىپ قاتتىق جۇدۇن
بولغانلىقتىن يالاڭ كىيىنگەن ماجۇڭيىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ
روھى چۇشۇپ بەرداشلىق بېرەلمىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە
ماجۇڭيىڭنىڭ ئىنىسى ماجۇڭجى ھۇجۇمغا ئۆتكەندە ھالاك
بولغانلىغى ئۇچۇن، ماجۇڭيىڭ ئارمىيىسى ئۇرۇشتا مەغلۇپ
بولۇپ، چىتەيگە، ئاندىن ئايلىنىپ تۇرپانغا چېكىندى.
ئەمدىلا تەختكە چىققان شىڭشىسەي، ئۆز ھاكىمىيىتىنى
مۇستەھكەملەش ھەلەكچىلىگىدە بولغاچقا «مەغلۇپ بولغان
قوشۇننى قوغلاشقا بولمايدۇ» دىگەننى بانا قىلىپ ئۈلكە
مەركىزىگە قايتىپ كەلدى. 6 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى شىڭ
شىسەي، جاۋگودۇڭ (خۇيزۇ)، خۇسەيىن (تاتار)، تۇڭ باۋ
(شىۋە)، ۋۇئەيچىن (خەنزۇ) لەرنى تاللاپ تەنپەن ۋەكىلى
قىلىپ ئەۋەتتى. تەنپەندە ماجۇڭيىڭ، شىڭشىسەي ئۆلكە
رەئىسى بولسۇن، ماجۇڭيىڭ چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى بولـ
سۇن دىگەن پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويدى؛ شىڭشىسەي تەرەپ
ماجۇڭيىڭنى جەنۇبىي شىنجاڭغا تېچلاندۇرۇش قوماندانى
بولسۇن دىگەن پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئىككىلا تەرەپ
ئۆز پىكىرىدەچىڭ تۇرغانلىقتىن شىڭشىسەي تەرەپنىڭ ۋەـ
كىللىرى ئۆلكە مەركىزىگە قايتىپ كەتتى. 6 ـ ئاينىڭ
1 ـ كۈنى نەنجىڭ ھۆكۈمىتى تەشۋىقات، ھال سوراش

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئەلچىسى خىۋاڭ مۇسۇڭنى شىڭشىسەي بىلەن ماجۇڭيىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تالاش ـ تارتىشنى كېلىشتۈرۈشكە ئۇرۇنچىگە ئەۋەتتى. لېكىن كېلىشتۈرۈشتىن نەتىجە چىقمىغانلىقتىن، خۇاڭ مۇسۇڭ 7 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى نەنجىڭگە قايتىپ كەتتى. خۇاڭ مۇسۇڭ قايتىپ كەتكەندىن كېيىن شىڭشىسەي قايتىدىن ئەسكەر چىقىرىپ، ماجۇڭيىڭنىڭ نەنسەن تەۋەسىدە يوشۇرۇنغان قىسىملىرىنى تازىلاشقا تەييارلاندى. مادېشياڭ خەلقىنىڭ داۋاملىق ئازاپ ـ ئوقۇبەت ئىچىدە قېلىشىنى خالىمىغانلىقتىن، شىڭشىسەيگە تەسلىم بولۇپ، شىڭشىسەي تەرىپىدىن ۋاقىتلىق تۈزۈلگەن 6 ـ دىۋىزىيىنىڭ دىۋىزىيە باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى. 1933 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ماشىمىڭ، مادېشياڭنى ئۆلتۈرۈپ نەنسەندە داۋاملىق قالايمىقانچىلىق قىلدى. نەنجىڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن يەنە لوۋېنگەنىنى ئەۋەتتى. 9 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى شىڭشىسەي دىخۇانىڭ مەمۇرىيەت باشلىقى لىرۇڭنى ھۆكۈمەت ۋەكىلى، دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ مەسلىھەتچىلەر باشلىقى ليۇ بىڭنى ھەربىي ساھەنىڭ ۋەكىلى، 4 ـ ئىنىسى شىڭشىچىنى ئۆزىنىڭ شەخسىي ۋەكىلى قىلىپ تەيىنلەپ، لوۋېنگەنگە ھەمرا قىلىپ ماجۇڭيىڭ بىلەن تەنپەن قىلىشقا تۇرپانغا ئەۋەتتى. لېكىن تەنپەندىن ھېچبىر نەتىجە چىقمىدى. تەنپەننى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن ماجۇڭيىڭ ئۆزىنىڭ مەسلىھەتچىسى جاڭياشاۋ، مەسلىھەت باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى

ليۇجىشەن، كاتىۋات باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى ياۋجىۋپىڭلارنى لىۋىنگەن ۋە شىڭشىسەينىڭ ۋەكىللىرى بىلەن بىرگە دى- خۇاغا ئەۋەتتى. 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى شىڭشىسەي كەس- كىن تەدبىر قوللىنىپ، ماجۇڭيىڭنىڭ 3 ۋەكىلىنى نەزەربەنت ئاستىغا ئالدى. بۇنىڭ بىلەن ئىككى تەرەپنىڭ تەنپەنى ئۈزۈل - كېسىل بۇزۇلدى. 1934 - يىلى 1 - ئاينىڭ 18- كۈنى ماجۇڭيىڭ 10 مىڭدىن ئارتۇق ئەسكىرىي كۈچنى باش- لاپ ئۈلكە مەركىزىگە قورشاپ ھۇجۇم قىلدى. شىڭشىسەي شەھەر دەرۋازىسىنى تاقاپ مۇداپىئە قىلدى. ماجۇڭيىڭ دۈشمەن (شەرقىي دەرۋازا)نىڭ سىرتىدىكى ئايرۇدۇرۇم (ھازىرقى بەخت يولى) ۋە سىمسىز رادىيو ئىستانسىسىنى ئىگەللىۋېلىپ، ئايرۇپىلان بىلەن شەھەر ئىچىگە تەش- ۋىق ۋەرەقلىرى تاشلىدى ھەمدە دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ ئارقا قوراسىغا بىر باغلام گىرانات تاشلىدى. ماجۇڭيىڭ شەھەرنى قورشىۋالغان مەزگىلدە، شەھەر ئىچىدە ئولتۇراق- لاشقان 40 مىڭدىن ئارتۇق خەلق ۋە ھەربىي قىسىملار بو- لۇپ تەخمىنەن 60 مىڭدىن ئارتۇق ئادەمنىڭ ئوزۇقلۇق، يېقىلغۇ مەسىلىسى ئىنتايىن ئېغىر ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. يېقىلغۇ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئاما ئۆزلۈك- دىن ھەركەتكە كېلىپ، ئاپتوموبىل ئىدارىسى قوراسىدىكى ليۇجىنتاڭ قەلئە ياساتقان ۋاقىتتا كۆمۈپ تاشلىغان كۆمۈر- نى قېزىۋېلىپ نوپۇسقا قاراپ تارقىتىپ بەردى. پۈتۈن شەھەردىكى سۇ قۇدۇقلىرىنى كۆزىتىپ باشقۇرۇشقا مەخسۇس ئادەم بەلگىلەپ، ھەربىر ئائىلىگە كۈنىگە پەقەت بىر چې-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

لەكتىن سۇ بەردى. 2 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئىلى تەرەپتىن ئەۋەتكەن 3 ئايروپىلان شەھەر ئىچىگە 10 نەچچە تاغار نان تاشلاپ بەردى. خەلق بۇنى ئۆلە - تىرىلىشكە قارىماي تالاشقان بولسىمۇ، بىراق بىر ئائىلىگە بىردىنمۇ توغرا كەلمىدى. شىڭشىسەي ئۆزىنىڭ ئەسكىرىي كۈچىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، شەھەر ئاھالىسىدىن خەلق قوشۇنى تەشكىللەپ سىپىلنى مۇھاپىزەت قىلىشقا چىقاردى. ئۇلارنىڭ قولىدىكى ئايپالتا، ئۇزۇن نەيزە، توقماق قاتارلىق «قورال»لار ئىدى. كۆپلىگەن ئادەملەر سىپىل ئۈستىدە ھالاك بولدى. 3 - ئاينىڭ بېشىدا سوۋېت ئىتتىپاقى ئەۋەتكەن «ئالتاي ئارمىيىسى» يېتىپ كېلىپ قورشاۋنى بۇزۇپ تاشلىدى. 3 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ماجۇڭيىڭ ئۇرۇشتا يېڭىلىپ قەشقەرگە چېكىندى. شىڭشىسەي پۈتۈن ئەسكىرىي كۈچىنى ھەركەتلەندۈرۈپ ماجۇڭيىڭغا قوغلاپ زەربە بەردى. ماجۇڭيىڭ قېچىپ سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسىغا ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ قالغان قىسىملىرىغا ماخۇشەن باشلامچىلىق قىلىپ خوتەنگە قاراپ قاچتى.

ماجۇڭيىڭنىڭ ئۆلكە مەركىزىگە ئىككى قېتىم قورشاپ ھۇجۇم قىلىشى گەرچە مىلىتارىستلار ئوتتۇرىسىدىكى ھوقۇق، مەنپەئەت تالىشىش ئۇرۇشى بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئۇرۇش خەلققە ئېغىر بالايى - ئاپەتلەرنى ئېلىپ كەلدى. بولۇپمۇ ماجۇڭيىڭنىڭ قول ئاستىدىكىلەرنىڭ قۇتراتقۇلۇق قىلىپ مىللى ئۆچمەنلىك پەيدا قىلغان جىنايى قىلمىشلىرىنى ھەرمىللەت خەلقى مەڭگۈ كەچۈرمەيدۇ.

ئۈرۈمچىدىن دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىغا ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەن كەسپىي خادىملار

چەي خېڭشىن

1. دۆلەت ئىچىگە ئەۋەتىلگەن ئوقۇغۇچىلار

شىنخەي ئىنقىلاۋىدىن كېيىن خانپەرەسلەرنىڭ كاتتىۋې-شى ياڭزېڭشىن بىر دوملاپلا «مىنگونىڭ دۇجۈنى» دىگەن ئالى مەرتىۋىگە چىقىۋېلىپ، شىنجاڭنىڭ ھەربى، سىياسى مالىيە چوڭ ھوقۇقىنى ئۆز چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋالدى. ئۇ ئۆز ئورنىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، ئەسكەر توپلاپ، ئۆز يېقىنلىرىنى ئەتراپىغا يىغىپ، سۇيىقەست ۋە ھىلە-مىكىر ئىشلى-تىپ ئۆزىگە دۈشمەن كۈچلەر ۋە يات ئۇنسۇرلارنى ئارقا-ئارقىدىن يوقاتتى. بىراق ئۇ چاغدا يەرلىكنىڭ مالىيە كى-رىمى ئاز، ھەربى خىراجەت ئىنتايىن كۆپ ئىدى. ياڭ زېڭشىن مەمۇرى چىقىمنى قىسقارتىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن مەدىنى-مائارىپ ئىشلىرىنى توختاتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىكى ۋۇشۇي (1898-يىلى) ئىسلاھاتى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، چىڭ خاندان-لىقى ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىقى گەرچە بارلىق يېڭى سى-

ياسەتلەرنى خۇددى تەنخۇاگولى ئېچىلىپلا توزۇپ كەتكەندە توختىتىۋەتكەن بولسىمۇ، بىراق پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ مائارىپ ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، دۆلەتنى باي قىلىپ ئارمىيىنى كۈچەيتىش - سودا - سانائەتنى گۈللەندۈرۈشنى تەلەپ قىلىش ساداسى كۈچلۈك بولغانلىقتىن، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى، خەلقنىڭ رايىغا بېقىشقا مەجبۇر بولۇپ، بەزى ئېغىزغا ئالغۇچىلىكى يوق يېڭى سىياسەتلەرنى يەرلىك ئەمەلدارلارنىڭ يولغا قويۇشىغا تاپشۇرغان، شىنجاڭمۇ مۇستەسنا ئەمەس ئىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىگە كەلگەندە مەنچىڭ ھۆكۈمىتى جامائەت پىكرىدىن خالى بولۇش ئۈچۈن ئۆلكە مەركىزى ئۈرۈمچىدە ئالىي بىلىم يۇرتى (تولۇق ئوتتۇرىغا تەڭ)، روسچە مەكتەپ، سىياسى - قانۇن مەكتىۋى، ئاددى سىنىپ ۋە قۇرۇقلۇق ئارمىيە باشلانغۇچ مەكتىۋى قاتارلىق مەكتەپلەرنى ئاچتى. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا يەنە، ماشىنىبازلىق ئىدارىسى (ئاساسلىق ھەربى قورال - ياراق ئۈسكۈنىلەرنى رېمونت قىلىدىغان)، سودىلىشىش بازىرى، ھۈنەر - سەنئەت مەيدانى،دىخانچىلىق - ئورمانچىلىق تەجرىبە مەيدانلىرىنى قۇردى. ياڭ زېڭشىن تەختكە چىققاندىن كېيىن، يېڭىدىن بىخ چىقارغان بۇ نوتىلار ئۆسۈپ يېتىلمەيلا قىرقىپ تاشلاندى، قېپقالغانلىرىمۇ پەقەت ئىسمى بار جىسمى يوق بولۇپ قالدى.

ياڭ زېڭشىننىڭ ئورنى مۇستەھكەملەنگەندىن كې-

يىن، «جۇمھۇرىيەت» تۈزۈلمىسىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىنى زىننەتلەش ئۈچۈن، پەقەت ئازساندىكى فېئودال بيۇكراتلار ۋەكىلىنا ئەدىپلەرگىلا تايىنىپ مەسىلىنى ھەل قىلىشقا بولمىغانلىقتىن، 1916 - يىلدىن باشلاپ ئۈرۈمچىدە ئاددى سىفەن قۇرغاندىن تاشقىرى ئارقا - ئارقىدىن ئۆلكە سىرتىغا ئوقۇغۇچى ئەۋەتتى، تۆۋەندە شۇ چاغدا دۆلەت ئىچىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەن ئوقۇغۇچىلارنى ئايرىم - ئايرىم بايان قىلىپ ئۆتىمەن.

(1) 1916 - يىلى باشلانغۇچ مەكتەپ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن ئىمتىھان ئېلىپ ۋاڭ دۇنەن، ۋاڭ كېچىڭ قاتارلىق 4 ئادەمنى بېيجىڭ قاتناش مىنىستىرلىكىنىڭ تېلېگراف مەكتىۋىگە، تېلېگراف ماقۇبۇل قىلىش ۋە يوللاش، تېلېگراف ئۈسكۈنىلىرىنى رېمونت قىلىش، توك لىنىيىسى قۇرۇلۇشى قاتارلىق كەسىپلەرنى ئۆگىنىشكە ئەۋەتتى. ئۇلار شىنجاڭغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۈرۈمچىدىكى مەخسۇس تېلېگراف كۇرسىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىشقا تەقسىم قىلىنىپ، ھەرقايسى ناھىيىلەر ئۈچۈن پوختا - تېلېگراف كەسپى بويىچە بىر تۈركۈم ئىختىساسلىق خادىملارنى تەربىيىلەپ بەردى.

(2) 1918 - يىلى سىفەن 2 - سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن ۋاڭ يىڭلۇ، چاڭ يىڭشياڭ، گۇاڭلۇ ئۈچىنى تاللاپ، بېيجىڭغا مەخسۇس روس تىلى مەكتىۋىگە ئەۋەتتى. بۇ ئۈچى قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، خارجى ئىشلار تارماقلىرىدا ۋە-

www.uyghurkitap.com

زىپە ئۆتەشكە تەقسىم قىلىندى.

(3) 1919 ـ يىلى، سىفەن 2 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن توچىپياڭ، ۋاڭ ۋەندې، ياڭ فۇتيەن، رۇەن گـۋاڭدىڭ قاتارلىق 10 ئوقۇغۇچىنى تاللاپ، لەنجۇ B تىپتىكى ھۈنەر ـ سەنئەت مەكتىۋىگە توقۇمىچىلىق تېخنىكىسىنى ئۆگىنىشكە ئەۋەتتى. ئۇلار 2 يىل ئوقۇپ پۈتتۈرۈپ كەلگەندىن كېيىن، سىفەن، ئوتتۇرا ۋە باشلانغۇچ مەكتەپلەرگە قول ھۈنەرۋەنچىلىك ئوقۇتقۇچىلىقىغا تەقسىم قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە ئۇرۇمچى ھۈنەر ـ سەنئەت مەيدانىنىڭ مەخسۇس يۇڭ توقۇلما بۇيۇملار تېخنىكىسىنى ئۆگىنىش ئورنىدا شاگىرت يېتىشتۈرۈش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. ئەينى ۋاقىتتا قاتناش ئېچىلمىغانلىقتىن تۆگە ـ قوي يۇڭى، ئۆچكە تىۋىتى قاتارلىق يەرلىك خام ئەشيالارنىڭ ئۆلكە ئىچىدە بازىرى كاسات بولغاچقا يىغىپ سېتىۋېلىش ئاسان ئىدى. ھۈنەر ـ سەنئەت مەيدانى بۇ خىل بازىرى كاسات خام ئەشيالاردىن پايدىلىنىپ يۇڭ بوفايكا، يۇڭ ئىشتان، يۇڭ پايپاق، پەلەي، قولاقچا، شارپ، يۇڭ ياغلىق قاتارلىقلارنى پىششىقلاپ ئىشلەپ بازاردا مال كەمچىل ئەھۋالدا ئاممىنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولغان ئىدى. بىراق باشقۇرۇش ياخشى ئەمەس، مەھسۇلات سۈپىتى ناچار، ئىچكىرىدىن كەلگەن ماللار بىلەن رىقابەتلىشەلمىگەنلىكتىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا تاقالدى.

(4) 1920 ـ يىلى سىفەن 2 سىنىپتىن سۇنجۇرۇ، جىن ئېنشاۋ قاتارلىق 4 ئوقۇغۇچى مانتىيورلۇقنى ئۆگىنىشكە

تيەنجىنگە ئـەۋەتىلدى. بۇلار قايتىپ كەلگەندىن كـېيىن، چاررۇسىيە ۋاقتىـدا كـاردىن چـىققان، كىچىك تىپـتىكى پاردىنامىدىن پايدىلىنىپ ياڭزىڭشىننىڭ دۇجۇن مەھكىمىسى ئىچىدە بىر كىچىك تىپتىكى ئېلېكتىر ئىدارىسى تـەسىس قىلىپ، مەھكىمە ئىچىنى توك بىلەن تەمىنلىدى.

(5) 1920 ـ يىلى باشلانـغۇچ مەكتەپ ئوقۇتـقۇچىـلىرى ئىچىدىن يىڭشۇجيـەن، چىڭيۇنجياڭ ئىككىـسىنى تاللاپ، شىكەر ئىشلەش سانائىتىنى ئۆگىنىشكە خاربىـنغا ئەۋەتـتى. ئۇلار شىـنجاڭغا قايـتىپ كەلگەنـدىن كېـيىن، بېيىڭ سىرتىدىكى دېخانچىلىق ـ ئـورمانچىلىق تـەجرىبە مەيدانـىدا قـىزىلچىنى سىـناق قىلىپ تـېرىپ، يـەرلىك ئۇسۇلدا شېكەر قايناتتى. بۇ چاغدا شېكەر ئىشلەپچىقىرىش ئۈسكۈنىلىرى بولمىغاچقا قايناـتقان شـېكەرنىڭ سۈپـىتى ناچار، تەننەرقى يۇقىرى بـولغانلىقتىن ئىشلەپچىقىرىشنى توختىتىشقا توغرا كەلدى.

2. «5 چوڭ بەيۋەچچە»نىڭ گېرمانىيىدە ئوقۇشى

1928 ـ يىلى، شـىنجاـڭنىڭ جاۋشىىسى (ئـالاقە ئەلچىسى) قوشۇمچە ھەربى ئىشلار نازىرى، ئـۈرۈمچىنىـڭ داۋيىڭى فەنياۋنەن «7 ـ ئـىيۇل» سـىياسى ئۆزگىرىشىنى قوزغاپ، شىنجاڭغا 17 يىل ھۆكۈمرانلىق قىلغان ياڭزىڭشىنـنى ئۆلتۈردى. بىراق فـەنياۋنەنىنىڭ ئـۆزى ھاكىمىيەتـنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئىگەللىيەلمەي ئەكسىچە ياڭ زېڭشىننىڭ سادىق مۇرـ
ھۆكۈمەت ئىشلىرى نازىرى جىن شۇرېن تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلـ
دى. جىن شۇرېن تەختكە چىققاندىن كېيىن، گەنسۇنىڭ
ھەربىي ئەمەلدارلىرىنى ئۆزىگە ئارقا تىرەك قىلىپ، ياڭ زېڭـ
شىننىڭ ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلدى. ئۇزۇن ئۆتمەي،
قۇمۇلدىكى جىن شۇرېنغا قارشى كۈرەشنىڭ باشلىنىشى،
گەنسۇدىكى كىچىك مىلىتارىست ماجۇڭيىڭنى قۇمۇلغا
ئەسكەر كىرگۈزۈشكە قۇترىتىپ، شىنجاڭ بىلەن ئىچكىرىنىڭ
مۇھىم قاتناش يولىنى بۇزۇپ تاشلىدى. جىن شۇرېن بىر
قانچە قېتىم ئەسكەر ئەۋەتكەن بولسىمۇ يا رەسۋا بولۇپ
قاچتى ياكى پۈتۈن قوشۇنى ھالاك بولدى. جىن شۇرېن
ئۆز قوشۇنىنىڭ چىرىكلىشىشتە چېكىگە يەتكەنلىكى، بىرەر
زەربىگىمۇ بەرداشلىق بېرەلمەيدىغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس
قىلدى. ئۇ، كەلگۈسىنى نەزەردە تۇتۇپ، بىر تەرەپتىن
ئوفىتسېرلەر مەكتىۋىنى تەرتىپكە سالدى. يەنە بىر تەرەپتىن
1930 - يىلى ئوغلى جىن زودىڭ، جيەن ئوغلى جىن زوجىڭ،
قۇدىلىرى مالىيە نازىرى جۇرۇيشىننىڭ ئوغلى جۇرۇيىنىڭ،
ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىۋى
لۇشاۋزۇنىڭ ئوغلى لۇكېمىسى، قورۇقلۇق
ئارمىيە 3 - دىۋىزىيە باشلىغى ليۇشىزېڭنىڭ جىيەنى
ليۇ خۇڭلى قاتارلىق 5 ئادەمگە قورۇقلۇق ئارمىيە شاۋۋېيـ
لىق ئۇنۋانى بېرىپ ھەربىي ئىشلارنى ئۆگىنىشكە گېرمانىـ
يىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىپ، كەلگۈسىدە ئارمىيىنى تەرتىپكە

سىلىش، ئەلەم كۆرۈشى ئېلىپ بىرىشتىكى تايانچ كۈچ قىلىشقا ھازىرلىق كۆردى.

- بۇلارنىڭ بەزىلىرى تولۇقسىز ئوتتۇرا سەۋىيىسىگە ئىگە، بەزىلىرى ئاران باشلانغۇچنى پۈتتۈرگەن بولسىمۇ، بىراق ھەممىسى يۇقۇرى ئەمەلدارلارنىڭ پەرزەنتلىرى بولغانلىقتىن شۇ چاغدىكى مائارىپ نازارىتى ئۇلارغا كونا ئوتتۇرا مەكتەپنى (6 يىللىق) پۈتتۈرگەن دىپلوم تارقىتىپ بەردى ھەمدە ئۆلكەمەركىزىنىڭساقچى نازىرى ۋۇ گۇاگرۇڭنى «5 بەيۋەچىچە»نىڭ ئوقۇش، تۇرمۇش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولۇشقا تەيىنلەپ ئۇلارغا ھەمرا قىلىپ گېرمانىيىگە ئەۋەتتى.

1930 - يىلى 6 - ئاينىڭ مەلۇم بىر كۈنى، يەنى «5بەيۋەچىچە» ئۈرۈمچىدىن ئايرىلىش كۈنى، پۈتۈن جىن جەمەتىدىكىلەر قىزمۇرۇلۇپ بىر يۈرۈش خادىكلەر يىلەن ئۇزىتىپ چىقتى. ئات ھارۋىلار ئايغى ئۈزۈلمەي قاتناپ تۇراتتى. ھەربى ئوركىستىر يول باشلاپ، پىيادە، ئاتلىق ھەربى، ساقچىلار قوغداپ مېڭىپلا قالماستىن بەلكى پۈتۈن شەھەردىكى چوڭ - كىچىك ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسى كوچىغا چىقىپ تەبرىكلەشتى ھەمدە غەربى باغچىدا ھەشەمەتلىك ئۇزىتىش زىياپىتى ئۆتكۈزۈپ بەردى. ھەقىقەتەن، ئاتالمىش «ئىسىلزادىلار يولغا چىقسا يەر - جاھان لەرزىگە كەپتۇ» دىگەندەك مەنزىرە بارلىققا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئالدىنقى سەپتىن، ھەربى يۈرۈشتە ئە—

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

كەر ۋە ئات ـ ئۇلاقلا ئۆلۈپ، ھەممىلا جايدا جەسەت سۆ-
ڭەكلىرى دۆۋىلىنىپ كەتكەنلىكى ھەققىدىكى مەغلۇبىيەت خە-
ۋەرلىرى كەينى ـ كەينىدىن كېلىشكە باشلىدى. شەھەر ـ با-
زارلار چۆلدەرەپ ھەممە يەرنى نارازىلىق ساداسى قاپلىدى.
بۇ ئەھۋالنى بىر نەچچە «ئاقسۆڭەك» ئوقۇغۇچىنىڭ چەت-
ئەلگە ئوقۇشقا چىقىشى شۇ قەدەر ھەشەمەتلىك، ئىسراپ-
خورلۇق بىلەن ئۆتكۈزۈلگەنلىكىگە سېلىشتۇرغاندا ئاممى-
نىڭ غەزەپ ـ نەپرىتى قايناپ ـ تاشتى. «5 چوڭ بەي-
ۋەچچە»نىڭ چەتكە ئوقۇشقا چىقىدىغانلىقى توغرىسىدىكى
مىش ـ مىش گەپلەر ھەممىلا يەرگە تارقىلىپ كەتتى. بۇ
ئىشقا بولۇپمۇ سىياسى ـ قانۇن دارىلفۇنۇنى، ئۆلكىلىك
ئوتتۇرا مەكتەپ، ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىن ئوقۇغۇچىلى-
رىنىڭ غەزىپى ئىنتايىن كۈچلۈك ئىدى. شۇ يىلى 9 ـ ئاي-
دا سىياسى ـ قانۇن دارىلفۇنۇنى ۋە ئۆلكىلىك ئوتتۇرا
مەكتەپنىڭ (ئۇ چاغدا ئىككى مەكتەپ قوشۇۋېتىلگەن ئىدى)
مەيدان، ياتاق تاملىرى ۋە سىنىپتىكى دوسكىلارغا «يوقال-
سۇن جىن شۇرىن»، «ماجۇڭيىڭنى قارشى ئالىمىز» دېگەن
شوئارلار يېزىلدى. ئەمىلىيەتتە، ئامما ماجۇڭيىڭ قوزغى-
غان مىللى قىرغىنچىلىققا قارشى تۇراتتى. ۋاھالەنكى
«قارشى ئالىمىز» دېگەن خەتلەرنىڭ يېزىلىشى خۇددى
«4 كىتاپ» تا: «بۇ ‹قۇياش› قاچانمۇ يوقىلار، مەن سەن
بىلەن بىللە تۈگەشسەممۇ ئاغرىنمايتتىم» دەپ يېزىلغىنى-
دەك خەلقنىڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلارغا بولغان چوڭقۇر

ئۆچمەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى.
جىن شۇرىنىڭ ئوقۇغۇچىلارنىڭ شوئار يازغانلىقى ھەققىدە مەلۇماتقا ئىگە بولغاندىن كېيىن، ئۆلكە مەركىزىدىكى ساقچى نازىرى لىن يەنمىڭ، ژاندارما يىڭجاڭى مىڭ × × (ئىسمىنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن) نى دەرھال نەق مەيداننى تەكشۈرۈشكە ئەۋەتتى، بۇ چاغدا سىنىپقا يېزىلغان شوئارلار ئۆچۈرۈپ تاشلانغان بولسىمۇ مەيدان، ياتاق تاملىرىدىكىسى تېخى بار ئىدى. لى، مىڭ ئىككىسى تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغاندىن كېيىن يۈەنجاڭ ليۇگۇاڭخەي،مۇدىر گۇاڭجۇنگە 3 كۈن مۇددەت ئىچىدە ھەققىي ئەھۋالنى تەكشۈرۈپ ئىنقىلاپ يۇقۇرىغا مەلۇم قىلىشنى بۇيرىدى. ليۇ، گۇاڭ ئىككىسى ئاقكۆڭۈل، ھەققانى ئادەملەردىن بولۇپ، ئۇلار، ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ ھەركىتى، جىن شۇرىنىڭ«5چوڭ بەيۋەچچە»نى چەتئەللىكلەرگە ئوقۇشقا ئەۋەتكەنلىكىگە بولغان نارازىلىقىدىن كېلىپ چىققانلىقى ھەمدە بىرەر ئوقۇغۇچىدىمۇ راستىنلا ماجۇڭيىڭنى «شىنجاڭنىڭ ۋاڭى» قىلىپ قارشى ئېلىش نىيىتى يوقلۇقىنى چوڭقۇر چۈشىنەتتى. شۇڭا ئۇلار، بۇ ئىشنى يۇقۇرىغا: «بۇ، پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ مەكتەپكە سۇقۇنۇپ كىرگەن ئىشپىيونلارنىڭ قىلغان ئىشى ئىكەن، ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ ئىش بىلەن قىلچە ئالاقىسى يوق. بۇندىن كېيىن قاتتىق نازارەت قىلىمىز.» دەپ مەلۇم قىلىپ ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئۆتكۈزۈۋەتتى.

3. جىن شۇرىن 2 - قاراردا گېرمانىيىگە ئوقۇشقا ئەۋەتكەن ئوقۇغۇچىلار

جىن شۇرىن، جامائەت پىكرىنى پەسەيتىپ، كىشىلەرنىڭ قەلبىنى ئۆزىگە جەزبە قىلىش ئۈچۈن، 2 - قاراردا گېرمانىيىدە ئوقۇشقا ئوقۇغۇچى تاللاش ئۈچۈن، ئىمتىھان ئالىدىغانلىقىنى جاكالىدى ھەمدە شەخسەن ئۆزى ئىگە بولۇپ سىناق ئېلىپ، روسچە سىياسى - قانۇن دارىلفۇنۇنىنىڭ 2 -، 3 - سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى ئىچىدىن كويۇكلۇك، سۇن گوجېڭ، جېڭ فىڭجې، چەي خېڭسىن تۆتىنى قوبۇل قىلىپ، 1932 - يىلى يازدا، ھەربىي ئىشلارنى ئۆگىنىشكە گېرمانىيىنىڭ بېرلىن شەھرىگە ئەۋەتتى ھەمدە شىنجاڭدىن بېرلىندا تۇرۇپ گېرمانىيىنىڭ سانائىتىنى تەكشۈرۈشكە ئەۋەتىلگەن بۇرھان شەھىدىنى قوشۇمچە بۇ ئىككى قارار- دىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۈرلۈك ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا بەلگىلىدى. بۇرھان شەھىدى، بىزنىڭ ئادەتتىكى ھۆكۈمەت خادىملىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ پەرزەنتلىرى ئىكەنلىكىمىز، ئۆگىنىشتە تىرىشچان، مەكتەپنىڭ ئالدىنقى قاتاردىكى ئوقۇغۇچىلىرىدىن ئىكەنلىكىمىزنى بىلگەندىن كېيىن، بىزگە ئالاھىدە غەمخورلۇق قىلىشقا باشلىدى. بىر قېتىم ئۇ بىزگە: «شىنجاڭدا كەمچىل بولۇۋاتقىنى سانائەتتىكى ئىختىساسلىق خادىملار، سىمونتنى ئالىدىغان بولساق گېرمانىيىدە ئومۇمىيۈزلۈك ئىشلىتىلمەكتە. بىزنىڭ شىنجاڭدا

بولسا ھەتتا سىمونتنىڭ قانداق نەرسە ئىكەنلىكىنى بىلمە-
دىغان كىشىلەرمۇ ئىنتايىن ئاز. ئۇنى ئىشلەپچىقىرىپ ئىش-
لىتىشتىن سۆز ئېچىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. سىلەر ئۇ-
زۇن مۇساپىنى بېسىپ چەتئەلگە ئوقۇشقا كەلدىڭلار، دۆلەت
پىلانى ۋە خەلق تۇرمۇشى ئۈچۈن پايدىلىق بىلىملەرنى
كۆپرەك ئۆگەنگىنىڭلار ياخشى» دېدى. بۇنى ئاڭلىغاندىن
كېيىن بىز چوڭقۇر تەسىرلەندۇق، دەل بىزنىڭ ئويلىغان
يېرىمىزدىن چىقتى. ھەممىمىز بىردەك، ئۇنىڭدىن جىنشۇ-
رىنغا ئىلتىماس قىلىپ كەسپىمىزنى سانائەتنى ئۆگىنىشكە
ئۆزگەرتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدۇق. ئىلتىماسىمىز تەستىق-
لانغاندىن كېيىن، بىز بېرلىن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ گېرمان
تىلى ئىنستىتوتىدا 8 ئاي گېرمان تىلىنى پىششىقلى-
غاندىن كېيىن، بۇرھان ئەپەندىنىڭ تونۇشتۇ-
رۇشى بىلەن ئايرىم - ئايرىم زاۋۇت، دېخانچىلىق
مەيدانى ۋە مەكتەپلەرگە باردۇق. چەيخېگىمىن، باز - پۇر
قاچا، ئەينەك، سىمونت ياساشنى ئۆگىنىشنى خالىغانلىقى
ئۈچۈن كودۇن ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ
خىمىيە سانائەتى كەسپىگە، گويۇڭلۇك، نېفىت ئېلىش -
ئايرىشنى خالىغانلىقتىن جەنۇبىي گېرمانىيىنىڭ مىڭشىڭ
نېفىت ئايرىش زاۋۇدىغا بېرىپ پىراكتىكا قىلىشقا،
جىڭفىڭجى پولات تاۋلاشنى ئۆگىنىشنى خالىغانلىقتىن
رېيىن دەرياسى بويىدىكى بىر نېفىت - پولات زاۋۇدىغا
بېرىپ پىراكتىكا قىلىشقا، سۇن گوجىڭ يېزائىگىلىكىنى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئۆگىنىشنى خالىغانلىقى ئۈچۈن رېيىن بويىدىكى بىردۆ
ئىگىلىگەندىكى دېخانچىلىق مەيدانىغا بېرىپ پىراكتىكا قىلىشقا تونۇشتۇرۇلدۇق. گەرچە بىز ئوقۇش مەقسىدىگە يەتكەن بولساقمۇ، بىراق ئاران 3 ئاي ئوقۇغاندىن كېيىن شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتى قالايمىقانلىشىپ ئوقۇش راسخودى ئۈزۈلۈپ قالغانلىقتىن ئوقۇشنى يېرىم يولدا توختىتىپ 1933 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شىنجاڭغا قايتىپ كەلدۇق.

شىڭ شىسەي تەختكە چىققاندىن كېيىن ۋەزىيەتكە ۋە خەلقنىڭ رايىغا بېقىش ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇپ، كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن بىرلىشىش سىياسىتىنى ئىجرا قىلىپ، شىنجاڭنىڭ مالىيە ئىشلىرىغا ياردەم بېرىشكە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مالىيە مەسلىھەتچى ۋە مۇتەخەسسىسلىرىنى تەكلىپ قىلدى. ئۇ چاغدا روسچە تەرجىمە خادىملارغا ئېھتىياجلىق بولغانلىقتىن، بىز شىڭ شىسەي تەرىپىدىن مالىيە نازارىتىگە ئەۋەتىلىپ تەرجىمانلىققا تەيىنلەندۇق. كېيىن ھەرقايسى ۋىلايەتكە ئەۋەتىلىپ مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىغا قويۇلدۇق.

4. شىڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇشقا ئەۋەتكەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەھۋالى

شىڭ شىسەي، ئۆز چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋالغان ھاك

مىيەتنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن جىن شۇرىننى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن سىياسى ئۆزگىرىش قىلغانلارنىڭ رەھبەر-لىرىدىن چىن جۇڭ، لى شاۋتيەن، تاۋمىڭيۇلارنى ئاتتى. ئارقىدىنلا شىنجاڭغا كەلگەن شەرقىي - شىمال پايونغا قارشى ئارمىيىسىنىڭ باشلىقلىرىدىن جېن رۇڭچىڭ، ياڭ ياۋ-جۈن، سۇگولارنى ئۆلتۈرۈپ، ئىلىنىڭ بىزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەلچىسى جاڭ پېيۋەننىڭ قوراللىق قارشىلىقىنى تار - مار قىلدى. شۇنىڭغا ئەگىشىپلا سىياسى سۇيىقەست ئىشلىتىپ، قۇمۇل دىخانلار قوزغىلىڭىنىڭ رەھبىرى خوجىنىيازھاجى بىلەن بىرلىشىدىغانلىقىنى بىلدۈردى ھەمدە ئۇنى ماجۇڭيىڭنىڭ كۈچ دائىرىسىدىن ئايرىلىپ، ئۆلكە مەركىزى ئۈرۈمچىگە كېلىپ يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىنى ئۆتەشكە تەكلىپ قىلدى. شۇندىن ئېتىۋارەن ئۇدا نەچچە يىللار داۋاملاشقان ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى تۆپەيلىدىن كېلىپ چىققان داۋالغۇلۇق ۋەزىيەت ئاخىرلىشىپ، ھەرمىللەت خەلقى سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللىنالايدىغان تىنچ خاتىرجەم پۇرسەتكە ئىگە بولدى.

تىنچلىق ۋەزىيىتى تۇراقلاندۇرۇلغاندىن كېيىن، شېڭشىسەي «ئىلغار»لىق تونى بىلەن نىقاپلىنىپ، 1934 - يىلى، يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ سىياسى ئىشلارنى يولغا قويۇشتىكى 9 ماددىلىق فاڭجېنىنى ئېلان قىلىپ، 3 چوڭ سىياسەت — جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، شورالار ئىتتى-پاقى (سوۋېت ئىتتىپاقى) بىلەن دوست بولۇش، ھەممە مىل-

لەت ھوقۇقتا باراۋەر بولۇش (كېيىن، تېچلىقنى ساقلا...
خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش، شىنجاڭنى ئىسلاھ قىلىش
قوشۇلۇپ جەمئىي «6 بۈيۈك سىياسەت» بولدى) نى ئوتتۇر-
غا قويدى، بۇلارنىڭ ھەممىسى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئار-
زۇسى ۋە تەلىۋىگە ئۇيغۇن كېلەتتى. سىياسى ئىشلارنى يولغا قو-
يۇشتىكى 9 ماددىلىق فاگجېنىنى، مەسىلەن: دېخانچىلىق
قەرز پۇلى تارقىتىش، ھۆكۈمەت خادىملىرىنى رەتكە سېلىش،
خىيانەتچىلەرنى قاتتىق جازالاش، ئوتتۇرا - باشلانغۇچ
مەكتەپ مائارىپىنى راۋاجلاندۇرۇش، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ
مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرىنى قۇرۇش قاتارلىقلارنى
بىر - بىرلەپ يولغا قويدى. بولۇپمۇ ئىدىيىدە ئىلغار، خىز-
مەت ئىقتىدارىغا ئىگە ياش تايانچلارنى تەربىيىلەش ئۈچۈن
سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ رازىلىقىنى ئېلىپ، 1934 - يىلدىن
1936 - يىلغىچە بولغان 3 - يىل ئىچىدە، سوۋېت ئىتتىپاقى
ئۆزبېكىستاننىڭ پايتەختى تاشكەنتتىكى ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنى-
ۋېرسىتېتىغا ھەر يىلى 100 دىن ئوقۇغۇچى ئەۋەتتى. سو-
ۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇغۇچى ئەۋەتىشتە شىڭشىسەينىڭ گەر-
چە شەخسى غەرىزى بولسىمۇ، لېكىن ئوبيېكتىپ جەھەتتە
بۇ نەچچە قارار ئوقۇغۇچىلار شىنجاڭنىڭ مەدەنىي - مائارىپ
ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، ياش ئەۋلادلارنىڭ ئىلغار
ئىدىيىلىرىنى ئويغىتىش جەھەتلەردە ئىنتايىن زور رول
ئوينىدى.

تاشكەنت ئوتتۇرا ئاسىيا ئونىۋېرسىتېتىدا سىياسى،

قانۇن كەسپمۇ تەسس قىلىنغان بولۇپ، بۇ 3 قارار ئوقۇغۇچىلارنىڭ شۇ كەسپتە ئوقۇشى، ھەر قاراردا 100 ئوقۇغۇچى ئەۋەتىش بەلگىلەنگەن ئىدى. ئەمىلىيەتتە 1 - قاراردا 98 نەپەر، ئىككىنچى قاراردا 90 نەپەر، 3 - قاراردا 80 نەپەر ئوقۇغۇچى ئەۋەتىلدى. بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرۇشنى، شىڭشىسەي، مائارىپ نازىرى جاڭ چىڭ، مالىيە نازىرى چىن دېلى، خارجى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ۋاڭ يىڭلۇلارغا تاپشۇردى. ھەر قاراردىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ زور كۆپچىلىكى ئۆلكىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىندە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىن ئىمتىھان ئېلىش، سالامەتلىكىنى تەكشۈرۈش ئارقىلىق تاللاپ قوبۇل قىلىندى. بۇندىن تاشقىرى ئىلى، تارباغاتاي، قەشقەر، ئالتاي قاتارلىق رايونلارغا ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەت مۇنەۋۋەر ئوقۇغۇچىلىرىدىن تاللاش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى. 1 - قاراردىكى ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە خەنزۇ 31 نەپەر، ئۇيغۇر 38 نەپەر، قازاق 6 نەپەر، مانجۇ 5 نەپەر، خۇيزۇ 9 نەپەر، شىۋە 4 نەپەر، موڭغۇل 5 نەپەرنى تەشكىل قىلدى. 2 - قاراردىكى ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە خەنزۇ 18 نەپەر، ئۇيغۇر 31 نەپەر، خۇيزۇ 8 نەپەر، شىۋە 5 نەپەر، قازاق 12 نەپەر، موڭغۇل 10 نەپەر، مانجۇ 6 نەپەرنى تەشكىل قىلدى. 3 - قاراردىكى ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە خەنزۇ 20، ئۇيغۇر 29، خۇيزۇ 6، مانجۇ 2، قازاق 12، موڭغۇل 9، شىۋە 2 نەپەرنى تەشكىل قىلدى. ھەر قا-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

رادا قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچىلارنى مائارىپ نازارىتىنىڭ شىنسەيىگە سۇنۇپ تەستىقلاتقاندىن كېيىن، مەخسۇس ئادەم تەيىنلەپ مۇھاپىزەت قىلىپ ئاپىرىپ قوياتتى؛ 1 - قارارىدىكى ئوقۇغۇچىلارنى ئاپىرىپ قويۇشقا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت كاتىۋات باشقارمىسى خارجى ئىشلار بۆلۈمىنىڭ مەسئۇل بۆلۈم ئەزاسى چاڭ يىڭشياڭنى ئەۋەتتى. 2 - قارارىدىكىلەرنى ئاپىرىپ قويۇشقا خارجى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ بۆلۈم باشلىغى زۇۋ نەيجۇ، مالىيە نازارىتىنىڭ بۆلۈم باشلىغى چەي خېڭسېننى ئەۋەتتى؛ 3 - قارارىدىكىلەرنى ئاپىرىپ قويۇشقا خارجى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ بۆلۈم باشلىغى زۇۋ نەيجۇنى ئەۋەتتى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ يول ئۈستىدىكى تاماق، ياتاق، خىراجەتلىرىنى يەرلىك ھۆكۈمەت كۆتىرەتتى. يول ئۈستىدە بېسىپ ئۆتكەن ھەر قايسى ناھىيىلەردە تاماق، ياتاقنى ئورۇنلاشتۇرۇش ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە تاپشۇرۇلغان ئىدى. سوۋېت چېگرىسىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، ھەر بىر ئوقۇغۇچىغا پارچە - پۇرات خىراجەت ئۈچۈن 100 رۇبلى تارقىتىپ بېرىلدى ھەمدە تاشكەنت ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنىۋېرسىتېتى مەخسۇس ئادەم ۋە ئاپتوموبىل ئەۋەتىپ ئوقۇغۇچىلارنى ئۇدۇل ئاياگۇز پويىز ئىستانسىسىغا ئېلىپ بېرىپ، ئۇ يەردىن پويىز ئارقىلىق بىۋاستە تاشكەنتكە ئېلىپ باراتتى.

مەن 2 - قارارىدىكى ئوقۇغۇچىلارنى تاشكەنتكە ئېلىپ بارغاندىن كېيىن، مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ رۇخ-

ـستىنى ئېلىپ، تاشكەنتتىكى باش كونسۇل گـۇاڭ لـۇنىڭ
ھەمرالىغىدا ئوتتۇرا ئاسىيا ئـۇنىۋېـرسىتېتىنىڭ سـىياسى
قانۇن پاكولتېت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ياتاق، ئاشخانـا، مەكـ
تەپ باغچىسى ۋە ئوقۇتۇش ئەھۋالىنى ئېكىسكۇرسىيە قىلـ
دىم. روس تىلى نۇقتىلىق دەرس بولۇپ كۈنىگە 2 سائـەت
ئۆتۈلىدىكەن، روس تىلى ئوقۇتقۇچىسى كۆپ يىللىق ئوقۇ-
تۇش ئۇستاژىغا ئىگە پىشقەدەم ئوقۇتقۇچى بولۇپ، تەلەپ-
پۇزى توغرا، ئوقۇغۇچىلاردىن سوئال سورىغان، مەسىلىلەرگە
تۈزىتىش بەرگەن ياكى سوئاللارغا جاۋاپ قايتۇرغاندا ئىنـ
تايىن ئەستايىدىل ھەم سەۋرچان ئىكەن. فىزىكا، خىمىيە،
جۇغراپىيە، تارىخ، ماتېماتىكا قاتارلىق باشقا ئـاسـاسىي
پەنلەرنىڭ مەزمۇنى تولۇق ئوتتۇرا دەرسلىكىگە بـاراۋەر
كېلىدىكەن. بۇندىن باشقا يەنە ئىستاتىستىكا، بىئولوگىيە،
سىياسى ئىقتىسات، خەلقارا قانۇن، دۆلەت تۈزۈلمىسى، فـ
زىئولوگىك گىگىنـا، ئاناتومىيە ۋە دىخانچىلىق بـىلىملىرى
قاتارلىق دەرسلەرمۇ ئۆتۈلىدىكەن. دەرسلىكلـەرنى ئىككى
يىلدا تاماملاش بەلگىلەنگەنلىكتىن، دەرسنىڭ ئورۇنلاشتۇ-
رۇلۇشى زىچ، تاپشۇرۇقلار كۆپ ئىكەن. شۇنداق بولۇشىغـا
قارىماي، مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئوقۇغۇچىلار تەشەببۇسكار-
لىق بىلەن جاپاغا چىداپ قېتىقىنىپ ئـۆگىنىپ، بـايرام،
دەم ئېلىش كۈنلىرىمۇ ئويۇن ـ تاماشىغا ئىنتايىن ئاز چىقىدىكەن.
سىياسى ـ قانۇن پاكولتېتىشىنجاڭلىق ئوقۇغۇچىلار-
نى مىللەت، تىلغا قاراپ سىنىپلارغا بۆلگەن. مـەسىلـەن:

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

1 ـ قاراردىكىلەرنى 8 سىنىپقا بۆلۈپ دەرس ئۆتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ تىل سىستېمىسىدىكىلەر 3 سىنىپ (خۇيزۇ، مانجۇ، شىۋە مىللىتىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) ھەر بىر سىنىپتا تەخمىنەن 17 ـ 18 ئوقۇغۇچى بولغان؛ ئۇيغۇر تىل سىستېمىسىدىكىلەر 3 سىنىپ (ئۆزبېك، تاتارلارمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)؛ قازاق تىلى 1 سىنىپ، موڭغۇل تىلى 1 سىنىپ. ھەر بىر سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلار سانى ئازبولۇپ، ئوقۇتقۇچى بىر مۇ-بىر چۈشەندۈرۈشكە يېتىشكەنلىكتىن ئۇلارنىڭ ئۆگىنىشتە ئىلگىرىلىشى ناھايىتى تېز بولغان. 2 يىلدا ئوقۇشنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى ئوقۇغان دەرسلىكلەرنى ئىگەللىۋالغان، روسچىنى راۋان سۆزلىيەلەيدىغان، كىتاب- ژورناللارنى ئوقۇيالايدىغان بولغان.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇرمۇش تەمىناتى ۋە ئوقۇش راسخودىنى شىنجاڭ يەرلىك دائىرىلىرى ھۆددىگە ئالغان بولۇپ، كېيىن ھىساۋات قىلىناتتى. ئۇ چاغدا ھەر بىر ئوقۇغۇچىغا بىر يىللىق كىيىم ـ كېچەك راسخودى ئۈچۈن 2000 رۇبلى، ئايلىق پارچە ـ پۇرات خىراجەت ئۈچۈن 100 رۇبلى تارقىتىپ بېرىلەتتى. ياز پەسلىدە 4 ۋاق تاماق (ئەتىگەنلىك ناشتا، ئەتىگەنلىك تاماق، چۈشلۈك تاماق، كەچلىك تاماق)، قىشتا 3 ۋاق تاماق بېرىلىپ 4 ئادەم بىر ئۈستەلدە ئولتۇراتتى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ كىيىم ـ كېچىكى مەكتەپ تەرىپىدىن ھەقسىز يۇيۇپ بېرىلەتتى. مەكتەپ ئىچىدىكى مۇزىكا، فوتو سۈرەت،

تىياتىر، شوپۇرلۇق، قارىغا ئېتىش قاتارلىق مەدەنىي كۆ-
ڭۈل ئېچىش پائالىيەت گۇرۇپپىلىرىغا ھەركىم ئۆز ھەۋەسكە
قاراپ ئىختىيارىي قاتنىشاتتى.

مەكتەپ ھەر ئوقۇش يىلىدا ئوقۇغۇچىلارنى كولخوز، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېخانچىلىق مەيدانى ۋە زاۋۇتلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا ئۇيۇشتۇراتتى. چوڭ بايراملاردا (مەسىلەن، «1 - ماي» ئەمگەكچىلەر بايرىمى، ئۆكتەبىر ئىنقىلاۋى بايرىمى) قىزىل مەيدانغا ئاپىرىپ پارات مۇنبە-رىگە ئورۇنلاشتۇراتتى. شىڭشىسەينىڭ ئاتالمىش يېڭى ھۆ-كۈمىتى قۇرۇلغان «12 - ئاپرېل» نى خاتىرىلەش بايرىمى-دىمۇ ئوقۇغۇچىلارنى مەكتەپ ئىچىدە تەبرىكلەش پائالىيە-تى ئۆتكۈزۈشكە قوياتتى. ھەر يىلى يازلىق كانىكۇلدا يە-نە ئوقۇغۇچىلارنى موسكۋا، لېنىنگرادقا ئېكسكۇرسىيە، ساياھەتكە تەشكىللەيتتى.

شىنجاڭدىكى سىياسىي ئەھۋال، دۆلەت ئىچى ۋە سىر-تىدىكى ئېقىم مەسىلىلىرىنى پىششىق ئۆگىنىش ئۈچۈن، ھەر تۈركۈمدە ئوقۇش پۈتتۈرۈپ ۋەتەنگە قايتقان ئوقۇغۇچىلار ئالدى بىلەن ئۇرۇمچىگە يىغىلىپ، كۈل-لىكتىپ ئۆگىنەتتى. مەسىلەن: 1938 - يىلى 3 - قارار ئو-قۇش پۈتتۈرۈپ ۋەتەنگە قايتقان ئوقۇغۇچىلار شىنجاڭ ئىن-ستىتۇتىدا ئېچىلغان يېرىم يىللىق بىلىم تولۇقلاش كۇرسى-دا تەربىيىلەندى. ئۇ چاغدا كومپارتىيە ئەزاسى لىن جىلۇ شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ ئىلمىي مۇدىرى ئىدى. ئۇنىڭ باش-

چىلىغىدا، كومپارتىيە ئەزالىرىدىن مىڭ يېرىمىڭ (شۈي مىڭچۇ) سىياسى - ئىقتىسات، جەمىيەت تەرەققىيات تارىخى، يېڭى پەلسەپە دەرسلىرىنى ئۆگىنىشكە، خۇاڭ مىڭفۇ (خۇاڭ خۇچىڭ) بىرلىكسەپ دەرسىنى، چى تيەنمىن خەلقارا ۋەزىيەت دەرسىنى، شۈي لياڭ جۇڭگو دىخانلار ھەركىتى تارىخى دەرسىنى ئۆگىنىشكە تەكلىپ قىلىنغان ئىدى. لىن جىلۇنىڭ ئۆزى جۇڭگو ئىنقىلاۋى مەسىلىسى ھەققىدە لېكسىيە سۆزلەيتتى.

سوۋېتكە ئوقۇشقا چىققان ئوقۇغۇچىلار قايتىپ كېلىپ، قىسقا مۇددەت تەربىيلەنگەندىن كېيىن ھۆكۈمەت تارماقلىرى ۋە مەدىنى - مائارىپ ئورۇنلىرىغا تەقسىم قىلىندى. بەزىلىرى روسچە تەرجىمانلىقنى ئۈستىگە ئالدى. ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپ ساندىكىلىرى خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپلا قالماستىن، بەلكى ئەستايىدىل مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئاممىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشكەن بولسىمۇ، شىڭ شىسەينىڭ ھەسەتخورلۇغىغا ئۇچرىدى. شۇڭا، شىڭ شىسەي ھەر قېتىم ناھەق، يالغان ئەنزىلەرنى ئويدۇرۇپ چىقارغاندا، سوۋېتتە ئوقۇپ كەلگەن نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار قولغا ئېلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە كۆپىنچىسى يەنە شىڭ شىسەي تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى. ھازىر، سوۋېتتە ئوقۇپ كەلگەن ئۇ نەچچە قارار ئوقۇغۇچىلاردىن ياشىنىپ دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققانلاردىن سىرت يەنە بەزىلىرى ھۆكۈمەت تارماقلىرى ۋە باشقا ئورۇنلاردا رەھبەرلىك ۋە باشقا خىزمەتلەرنى ئىشلەپ كەلمەكتە. مەسىلەن: لى تەيبۇي،

فىك چاۋكۇن، ايۇ جۇشى، ۋۇ شۇخې قاتارلىقلار يەنىلا ئۆ-
زىنىڭ ئاكتىپ رولىنى جارى قىلدۇرماقتا.

بۇندىن باشقا 2 - قاراردا سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇش-
قا چىققان ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىرگە بارغانلاردىن يەنە جاڭ
پىڭ (مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى،جاڭ شىگىنىڭ تۇرمۇشلۇق
بولغان سىڭلىسى)، ئەن زىشۇ (قورچاق رەئىس لى رۇڭنىڭ
كېلىنى)، چيەن جېڭكۇڭ (دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ جاكاچى-
سى) قاتارلىق 3ئادەم بار. بۇلار ئېمتىھان ئېلىنمايلا ئەۋەتىل-
گەنلەر بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا بارغاندىن كېيىن دەرس-
كە رەسمىي قاتناشمىدى. بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن، بۇلار-
دىن جاڭپىڭ سىبىرىيەتۆمۈر يولى ئارقىلىق ئىچكىرىگە قاي-
تىپ كەلگەندىن تاشقىرى، ئەن، چيەن ئىككىسىنى شىڭ
شىسەي قايتۇرۇپ كەلدى.

5 . سەمەرقەنت يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىدە ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلار

1935-يىلى شىڭ شىسەينىڭ ھاۋالىسى بىلەن دىنخانچى-
لىق - كانچىلىق نازارىتى ۋە مائارىپ نازارىتى مەسئۇل
بولۇپ ئىمتىھان ئېلىش ئارقىلىق يۈي داشىن، شې چيىن،
جۇڭ مىڭجاۋ، ئىسمايىل، ئابباس قاتارلىق 15 - ئوقۇغۇچىنى
تاللاپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ
سەمەرقەنت يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىغائوقۇشقا ئەۋەتتى.
بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرچە بىلىدىغان خەنزۇ ئوقۇغۇچى 3

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

نەپەر، ئۇيغۇر ـ قازاق ئوقۇغۇچىلار 6 نەپەر. بۇ ئوقۇغۇچىلار بارغاندىن كېيىن ئايرىم ـ ئايرىم چارۋىچىلىق، سۇ ئىشلىرى، دېخانچىلىق تېخنىكىسى، ئورمانچىلىق ۋە مال دوختۇرلۇق قاتارلىق كەسپلەرنى ئۆگەندى؛ شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە ياش كەسپىي خادىملاردىن 12 نەپەرنى تاللاپ، دېخانچىلىق، چارۋىچىلىق كەسپىي بىلىمنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن تاشكەنتكە ئەۋەتتى؛ بۇلارنىڭ 10 نەپىرى خەنزۇ، 2 نەپىرى ئۇيغۇر. بۇ 2 قاراردىكى ئوقۇغۇچىلار 1940 ـ يىلى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ كەلگەندىن كېيىن، تەمىرات نازارىتى ئورگىنى ۋە ئۇنىڭغا قاراشلىق كەسپىي ئورۇنلارغا تەقسىم قىلىندى. ئازاتلىقتىن كېيىن بۇ ئوقۇغۇچىلار پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ چېگرا رايوندا سانائەت، يېزا ئىگىلىك، قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇش چاقىرىقىغا قىزغىن ئاۋاز قوشۇپ، سۇ ئىشلىرى، چارۋىچىلىق، مال دوختۇرلۇق، دېخانچىلىق تېخنىكىسى، ئورمانچىلىق قاتارلىق سەپلەردە ئۆز ئارتۇقچىلىقلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ، ۋەتىنىمىزنىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا مۇئەييەن تۆھپە قوشتى.

قوشۇمچە:

1935 ـ يىلى 10 ـ ئايدا، شىڭ شىسەينىڭ تاپشۇرۇشى بىلەن مائارىپ نازارىتى ئىمتىھان ئېلىش ئارقىلىق 12 ئوقۇغۇچىنى قوبۇل قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى تاشكەنت تېببى ئىنىستىتوتىغا ئوقۇشقا ئەۋەتكەن. تەپسىلىي ئەھۋال مۇشۇ كىتاپتا ئايرىم تونۇشتۇرۇلغانلىقى ئۈچۈن، بۇ يەردە قايتا توختالمىدىم.

سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى تېببى ئۆگىنىشتىن ئەسلىمە

رېن گويفاڭ، جېن شۇفاڭ

1884 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۋاڭشۈي 10- يىلى) شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۆلكە مەركىزى ۋە سىياسى، ئىقتىسادى، مەدەنىيەت مەركىزى بولغان ئۈرۈمچىدە، سەھىيە، تېببى داۋالاش ئىشلىرى بولغان بولسىمۇ، بىراق پەقەتلا ئۆزىنىڭ تېۋىپلىرى ۋە جۇڭيى دورىلىرىدىنلا ئىبارەت ئىدى. كېيىنچە ئۈرۈمچىدە چەتئەل ئىبادەتخانىلىرى بارلىققا كەلدى. بۇ ئىبادەتخانىلارنىڭ ھەممىسىدە چەتنىڭ دوختۇرلىرى ۋە چەتنىڭ دورىلىرى بولسىمۇ، ئەمما خەلق ئاممىسى ئۇلارغا ئىشەنمەيتتى. ھەتتا قورقۇش كەيپىياتى بولغانلىقتىن، كېسەللەر ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ داۋالىنىشنى خالىمايتتى. بەزى ئىبادەتخانىلارنىڭ دوختۇرلىرى (زور كۆپچىلىگى مەخسۇس دىن تارقاتقۇچىلار بولۇپ، دوختۇرلۇقنى قوشۇمچە ئۆتەيتتى) دوختۇرلۇق تېخنىكىسىدىن يۇقۇرى ئەمەلدارلار بىلەن مۇناسىۋەت ئورنىتىپ، دىن تارقىتىش مەقسىدىدە پايدىلىناتتى. ئەينى چاغدا چار روسىيەنىڭ ئۈرۈمچىدىكى كونسۇلخانىسىدىمۇ دوختۇر ۋە دورىلار بولسىمۇ، لېكىن ئۆزلىرىنىڭ سودا فىرمىلىرى ئۈچۈنلا خىز-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

مەت قىلاتتى. ئۈرۈمچى خەلقى ئۇلاردىن قىلچە نەپ ئالالمايتتى. ئۆكتەبىر ئىنقىلاۋىدىن كېيىن بىراچېنكوپ دىگەن بىر ئاق ئورۇس ئۈرۈمچىگە كېلىپ خۇسۇسى ئامبولاتورىيە ئاچتى. بىراق ئۇنىڭ باھاسى بەك قىممەت بولغانلىقتىن، ئەمگەكچى خەلق سوراشقىمۇ پېتىنالمايتتى. 1932 - يىلدىن كېيىن ماجۇڭيىڭنىڭ جىن شۇرېندىن شىنجاڭنىڭ ھاكىمىيەت ھوقۇقىنى تارتىۋېلىش ئۇرۇشى كونسايىن كەسكىنلەشتى. ياردارلارنى داۋالاش ئۈچۈن، جىن شۇرېن بىراچېنكوپنىڭ ياۋروپاچە داۋالاش ئامبولاتورىيىسى ۋە ئىككىچەتئەل ئىبادەتخانىسىنىڭ داۋالاش ئۇسكۇنىلىرىنى يۇقىرى باھادا ھۆكۈمەتكە سېتىۋالدى ھەمدە يۇقىرى تەمىنات بىلەن ئۇلارنى دوختۇرلۇققا تەكلىپ قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئەينى چاغدىكى «تاۋمۇ» ئىبادەتخانىسى (ھازىرقى 1 - دوختۇرخانىنىڭ ئورنى) نى ئەپلەپ - سەپلەپ ياردارلار دوختۇرخانىسى قىلىپ قۇردى. 1933 - يىلى شىڭ شىسەي شىنجاڭنىڭ ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقىنى قولغا كىرگۈزۈۋالغاندىن كېيىن، شىنجاڭغا كەلگەن شەرقىي - شىمال پىدائىلار ئارمىيىسىدىكى تىببى خادىملارنى ياردارلار دوختۇرخانىسىغا يۆتكەپ، داۋالاش كۈچىنى تولۇقلىدى. شىڭ شىسەي بىلەن ماجۇڭيىڭنىڭ ئۇرۇشى ئاياقلاشقاندىن كېيىن، ياردارلار دوختۇرخانىسى ئۆلكىلىك دوختۇرخانىغا ئۆزگەرتىلدى. شۇندىن ئېتىۋارەن ئۈرۈمچىدە ھۆكۈمەت ئىگىلىگىدىكى ياۋروپاچە داۋالاش دوختۇرخانىسى بارلىققا كېلىپ، خەلق ئاممىسى

ئۇچۇن ئاشكارا ئېچىلدى.
ئىنقىلاۋىي قۇربان ماۋزېمىن، ياپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ شىنجاڭنىڭ مالىيە نا- زىرى ۋە خەلق ئىشلىرى نازىرى بولغان ئىدى. ئۇ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ داۋالاش، ساقلىقنى ساقلاش ئىشلىرىنى پائال راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، ئۆلكە غەزنىسىدىن زور مىقداردا مەبلەغ ئاجرىتىپ، ئۆلكىلىك دوختۇرخانىنى كېڭەيتتى ۋە ھۆكۈمەت دوختۇرخانىسى قۇردى. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن بىر تۈركۈم تىببىي خادىملارنى تەكلىپ قىلىپ كەلدى ھەمدە چەتتىن تۇنجى رېنتگېن ئاپپاراتىنى شىنجاڭغا ئەكەلدۈردى.
شىڭ شىسەي، شىنجاڭغا كېلىپ خىزمەت ئىشلەۋاتقان كوم- پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ياردىمى ئاستىدا، سىياسىي، ئىقتى- سادىي، مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردە ئەينى ۋاقىتنىڭ ئوبېكتىپ ۋەزىيىتى ۋە خەلقنىڭ ئارزۇسىغا ئۇيغۇن كېلىدى- غان بىر قاتار ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش فاكچېنلىرىنى ئوتتۇ- رىغا قويدى ھەمدە ماركسىزىم ـ لېنىنىزىم نەزەرىيىسى، چار- ۋىچىلىق، مال دوختۇرلۇق تېخنىكىسىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا 3 قارار ئوقۇغۇچى ئەۋەتتى. بىزنىڭ قاراردىكى ئوقۇغۇچىلار مەخسۇس تىببىي بىلىمنى ئۆگىنىشكە چىققانلار ئىدۇق.
1935 ـ يىلى 3 ـ ئايدا، شىنجاڭ مائارىپ نازارىتى سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ دوختۇرلۇق ئۆگىنىشكە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئۇقتۇرۇشى ئېلان قىلدى. ئۇ چاغدا ھەممە-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

مىز قىزلار دارىلمۇئەللىمىندە ئوقۇۋاتاتتۇق. ئەينى ۋاقىتتا ئوقۇغۇچىلارنىڭ ماركسىزىم - لېنىنىزىم نەزەرىيىسىنى ئۆگىنىش ئاكتىپچانلىقىغا گەرچە ناھايىتى يۇقىرى بولسىمۇ، بىراق بىز، ئەينى چاغدىكى تىببى خادىملارنىڭ مۇتلەق كۆپ سانىدىكىسىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن تەكلىپ قىلىنغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ شىنجاڭدا ئۇزۇن مۇددەت تۇرالمايدىغانلىقى ھەمدە ئۇلار جۇڭگو تىلىنى بىلمىگەنلىكتىن كېسەل كۆرسەتكۈچىلەرگە ناھايىتى قولايسىز بولۇۋاتقانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، بىز شىنجاڭلىقلار تىببى تېخنىكىنى ئىگەللەپ كەلسەك شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئۆزىنىڭ دوختۇرلىرىدىن بولۇپ قالىمىز ھەمدە شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن ئۆمۈر بويى خىزمەت قىلالايمىز دېگەن ئۈمىت بىلەن ئىمتىھان بېرىشكە تىزىملاتتۇق. ئىمتىھان بېرىشكە تىزىملاتقان ياشلار ناھايىتى كۆپ ئىدى. تەخمىنەن 2 - 3 يۈزگە يېتەتتى. ئەمما ئىمتىھان شەرتى ئىنتايىن قاتتىق بولۇپ، خېلى يۇقىرى جۇڭگوتىلى سەۋىيىسىگە، مەلۇم روسچە ئاساسقا ئىگە بولۇش تەلەپ قىلىناتتى، يەنە سىياسىي نەزەرىيىدىنمۇ سىناق ئېلىناتتى. ئىمتىھان نەتىجىسىدە قىزلاردىن لى شۈيى، رېن گۇيفاڭ، جاۋ ۋېنرۇي، جىن شۇفاڭ، ئوغۇللاردىن لىيۇدېجۇن، سۇن بويىڭ، جاڭ ۋۇ (ھازىرقى ئىسمى جاڭ خىيالىڭ)، ماچىڭلوڭ، رەخمەتۇللا، لۇجىنىژ، رائۇپ، ۋاڭ شىجېندىن ئىبارەت 12 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدىكى 4 نەپەر قىز

ئۈرۈمچى قىزلار دارىلمۇئەللىمىنىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، 8 نەپەر ئوغـۇل شىنجاڭ دارىلفۇنۇن، ئۈرۈمچى 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە غۇلجىدىكى ھەرقايسى ئوتتۇرا مەكتەپتىن ئىدى. كېيىن ئۆلكىلىك ھـۆكۈمەت ئەۋەتكەن فەن زىچۇەن، ۋاڭ جـۇجېي ئەر ـ ئايال ئىككىسىمۇ بىز بىلەن ئوقۇدى.

بىز ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ قوبـۇل قىلىنغاندىن كېيىن مائارىپ نازارىتى بىز 12 نەپـەر ئوقۇغۇچى ئۈچـۈن قىسقا مۇددەتلىك روسچە بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسى ئېچىپ بـەردى. چەتكە چىقىش ئالدىدا مائارىپ نازارىتىنىڭ مەسئۇلى بىز-گە سۆزقىلىپ، بىزنىياخشىئۆگىنىپ شىنجاڭنىڭ 1 ـ ئەۋلات ياۋروپاچە داۋالاش ئىختىساسلىق خادىمى دىگەن شەرەپلىك نامنى قـولغا كەلتۈرۈشكە ئىلھاملاندۇردى؛ ھـەربىر ئوقۇغۇ-چىغا يېڭـى كىيىم ـ كېچەك ۋە قـوشۇمچە پـۇل تـارقىتىپ بەردى. بىز 1935 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ ئاخىرى ئۈرۈمچىدىن يولغا چىقىپ، 11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى يەنى ئۆكتەبىر ئىنقى-لاۋىنىڭ 18 يىللىغى خـاتىرە كۈنـى سـوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تاشكەنت شەھرىگە يېتىپ بـاردۇق. بىز دەل بايرام كۈنىگە ئۇلگۇرۇپ بارغانلىغىمىز ئۈچۈن پۈتكۈل تـاشكەنت شەھرى رەڭگا ـ رەڭ چىراقلار بىلەن بېزەلگەن، ئـاجايىپ قاينام-تاشقىنلىققا چۆمگەن ئىكـەن. بۇ بىزگـە نىسبەتەن بىر قې-تىملىق سىياسى دەرىس ئۆتۈلگەندەك بولـدى. شۇكۈنى دۆ-لىتىمىزنىڭ تاشكەنتتە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسى ئادەم ئە-ۋەتىپ بىزنى بېكەتتىن ياتاق ئورنىغا ئېلىپ باردى. شۇن-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

دىن كېيىن بىز رەسمىي دەرسكە كىرىشىپ كەتتۇق، ئەينى چاغدا بىز ئوقۇغان مەكتەپ ئوتتۇرا ئاسىيا تىببىي ئىنستىتوتى (روسچە قىسقارتىپ يېزىلىشى C·A·M·U·)، مولوتوۋ تىببىي ئىنستىتوتى دەپمۇ ئاتىلاتتى. كېيىن تاشكەنت تىببىي ئىنستىتوتى (روسچە قىسقارتىپ يېزىلىشى Ta·M·U)غا ئۆزگەرتىلدى. مەكتەپتىكى روسىيىلىك ئوقۇغۇچىلار بىزگە ئىنتايىن قىزغىن مۇئامىلىدە بولدى. بىز بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇيتتى، بىر ياتاقتا ياتاتتى ۋە بىر بىر كافېدىرادا تەجرىبە ئىشلەپ باراتتى. مەۋسۇملۇق ئىمتىھانىمىزنى بىللە قاتنىشاتتى. بىزدە «شىنجاڭنىڭ 1 - ئەۋلات ياۋروپاچە داۋالاش ئىختىساسلىق خادىملىرىدىن بولۇش» تىن ئىبارەت كۈچلۈك ئارزۇ بولغاچقا ساۋاقداشلارنىڭ ھەممىسى ئىنتايىن تىرىشىپ ئۆگەندى، دەرسخانىدا ئۆگىنىشتىن تاشقىرى، ھەممىمىز دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلاردىمۇ مىنۇت - سېكۇنتنى قولدىن بەرمەي قېتىرقىنىپ ئۆگىنەتتۇق، بايرام كۈنلىرىمۇ سىرتقا ئانچە چىقمايتتۇق، روسىيىلىك ساۋاقداشلار بىزگە:

— بەلكىم سىلەر ئۇخلىغاندىمۇ ئۆگىنىپ چۈش كۆرىسىلەرغۇ - ھە! دەپ چاخچاق قىلىشاتتى. راستىنلا كۆپ چاغلاردا دەرس تەييارلاپ چۈش كۆرەتتۇق. بىز قېتىرقىنىپ ئۆگەنگەنلىكىمىز ئۈچۈن ئۆگىنىش نەتىجىمىزمۇ ناھايىتى ياخشى ئىدى. ئوقۇش يىلىمىدا ۋەتەنگە قايتىپ كەتكەن لوجېڭنى ھېساپقا ئالمىغاندا قالغان 13 -

چىمىز ئەلاچى ئوقۇغۇچىلاردىن ئىدۇق. ھەتتا ايۇدىجۇن 1936-يىلى تىببىيەن ئۇنىۋېرسىتېتىغا مۇددەتتىن بىر يىل بۇرۇن ئۆتتى ھەمدە شەرەپ بىلەن ستالىن ئوقۇش مۇكاپاتپۇلىغا ئېرىشىپ 1941 - يىلى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ ۋەتەنگە قايتتى. بىز تاشكەنت تىببىي ئىنستىتوتىدا داۋاملىق ئوقۇۋاتقان 12 ساۋاقداش روس تىلى، ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيە دەرسلىكلىرىنى تولۇقلاپ ئۆگەندۇق، «سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسى تارىخى» قاتارلىق سىياسى دەرسلەرنىمۇ ئۆگەندۇق. 1937 - يىلى ھەممىمىز ئەلا نەتىجە بىلەن تىببىي پەن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تىببىي داۋالاش پاكولتېتىغا ئىمتىھان بېرىپ كىردۇق. بۇ دەل سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 2 - بەشيىللىق پىلان مەزگىلى بولۇپ، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىنىڭ تەرەققىيات سۈرئىتى ناھايىتى تېز بولغاچقا بىز ۋە روسىيىلىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇرمۇش تەمىناتىمىزمۇ ئىنتايىن پاراۋان ئىدى. يۇقۇرى سىنىپقا چىققاندىن كېيىن تاماقخانىدا يۇقۇرى يىللىق ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن مەخسۇس تاماق ئۈستىلى تەسىس قىلىنىپ تاماقنىڭ سۈپىتى باشقىلارنىڭكىدىن تېخىمۇ ياخشىلاندى. بىز جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلار ھۆكۈمەت تەمىناتى بىلەن ئوقۇيتتۇق. بىز، شىنجاڭ خەلقىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى يۇقۇرى ئەمەسلىكىنى ئويلاپ، ئۇلارنىڭ بىزنى تەربىيىلەش ئۈچۈن يەنىمۇ كۆپ پۇل خەجلىشىگە كۆزىمىز قىيماي،

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئۆزلۈگىمىزدىن كونسۇلخانىغا بېرىپ ئوقۇش راسخودىمىز-نى ئازايتىشنى تەلەپ قىلدۇق. كونسۇلخانىدىكى خادىملار دەسلەپتە خەلقارا تەسىرىنى كۆزدە تۇتۇپ ئازايتىشقا قوشۇلمىدى،كېيىن بىزنىڭ تەكرار تەلەپ قىلىشىمىز ئارقى-سىدا ئوقۇش راسخودىمىزنىڭ 4 تىن 1 قىسمىنىلا ئازاي-تىشقا قوشۇلدى. كېيىن يەنە كۆپ قېتىم تەلەپقىلغانىدىن كېيىن ئاندىن بۇرۇنقىنىڭ يېرىمىغا ئازايتتى. بىزنىڭ بۇ ھەركىتىمىز مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچى ۋە روسىيىلىك ئوقۇغۇ-چىلارنىڭ بىردەكياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. ئۇلار:

— جۇڭگولۇق ياشلار تۇرمۇشتا راھەت - پاراغەتنى قوغلاشماي جاپاغا چىداش ئېسىل ئادىتىنى ساقلاپ قاپتۇ. بۇ، مىللەتنىڭ گۈللەپ - ياشنىشىنىڭ ئالامىتى-دەپ ئىنكاس قىلىشتى، روسىيىلىكلەرنىڭ بۇ باھاسى بىزنى ئۆزىمىزگە يەنىمۇ قاتتىق تەلەپ قويۇپ پائال ئىلگىرىلەشكە ئىلھاملاندۇردى. ئۇزۇن ئۆتمەي 2 - دۇنيا ئۇرۇشى پارتلاپ، سوۋېت ئىتتىپاقى خەلقى فاشىزىمغا قارشى ئۇرۇشقا ئاتلاندى، ئۇرۇش تۈپەيلىدىن ئوقۇغۇ-چىلارنىڭ ئوقۇش راسخودىنى تۆۋەنلىتىشكە مەجبۇر بولدى. ئۇ چاغدا بىزنىڭ ئوقۇش مۇددىتىمىز ئاز قالغان ئىدى. روسىيىلىك ئوقۇغۇچىلار ئالدىنقى سەپكە ئاتلى-نىشقا ھازىرلاندى. بىز ھەم ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئىمتىھانى-نى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن، پائال دەرس تەييارلاپ ۋەتەنگە قايتىشقا ھازىرلاندۇق. 1942 - يىلىنىڭ بېشىدا ئوقۇش

پۈتتۈرۈش ئىستىھانى ئاياقلاشقاندىن كېيىن، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى ۋە تېخى مەكتەپتىن ئايرىلمىغان روسىيىلىك ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئايرىلىشقا كۆزىمىز قىيمىغان ھالداخوش-لىشىپ 7 يىل داۋامىدا ئۆگەنگەن تىببى داۋالاش بىلىمىمىز بىلەن ۋەتەنگە قايتتۇق.

سوۋېت ئىتتىپاقىغا دوختۇرلۇقنى ئۆگىنىشكە چىققان بىز 13 ئوقۇغۇچى شىنجاڭ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۈمىدى-نى يەردە قويمىدۇق. ئۆلكىلىك دوختۇرخانىغا تەقسىم قىلى-نىپ، ئۆز دوختۇرخانىمىزنىڭ ئاق خالتىنى كىيىپ قېرىن-داشلىرىمىزنى كېسەل ئازاۋىدىن قۇتۇلدۇرغىنىمىزدا قەلبى-مىز شاتلىققا چۆمدى. ئەمما ئەينى چاغدىكى شىنجاڭنىڭ سىياسى ۋەزىيىتى زۇلمەتلىك بۇلۇتلار بىلەن تولغان ئى-دى. سىياسى ئالدامچى شىڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ فاشىزىمغا قارشى ئۇرۇش قىلىۋاتقان جاپالىق پەيتىدىن، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ كوممۇنىستىك پارتىيىگە قارشى يەنە بىر قېتىم دولقۇن كۆتەرگەن پۇرسىتىدىن پاي-دىلىنىپ ئۆزىنىڭ ئەكسىلئىنقىلاۋىي رەزىل ئەپتى - بەشى-رىسىنى ئوچۇق ئاشكارىلاپ، ئىنقىلاۋىي ئىلغار زاتلارنى تۈركۈملەپ تۇتقۇن قىلدى. 1943 - يىلى 14 - ئاپرېل كەچ-قۇرۇن دوختۇرخانىمىزنىڭ باشلىغى جاڭ يۈيشياڭ ۋە 4 نەپەر ئەر يولداشنى قولغا ئالدى. جاڭۋۇ، ماچېڭلۇڭ ئىك-كىسى كېزىك بولۇپ يېتىپ قالغانلىقتىن تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ تۇتقۇندىن قۇتۇلۇپ قالدى. رائىۇپ قەشقەر دوخ-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تۈرخانىسىدا ئىشلەشكە ئەۋەتىلدى. رەخمىتۇللا غۇلجىغا تۇققان يېقىلاشقا بېرىپ كېزىك كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ دۇنيادىن ئۆتتى. دوختۇرخانىدا قالغان بىز 5 نەپەر قىز ئوقۇغۇچىمۇ ئۇزۇن ئۆتمەستىن «خائىنلارنىڭ بالا - چاقىلىرى» دېگەن بەدنام بىلەن زىيانكەشلىككە ئۇچرىدۇق.

شىڭ شىسەينىڭ گوماشتىسى، دۇبەن مەھكىمىسى تىببىي باشقارمىنىڭ باشلىقى خۇرۇبىي شەخسەن ئۆزى دوختۇرخانىغا كېلىپ رىن گۆيفاڭنى خوتەن دوختۇرخانىسىدا ئىشلەشكە تەيىنلەپ 3 كۈن مۇددەت ئىچىدە ئۈرۈمچىدىن ئايرىلىشقا مەجبۇرلىدى.

رىن گۆيفاڭ نائىلاج پۈتۈن ئائىلىسىدىكىلەرنى تاشلاپ يىراق خوتەنگە كېتىشكە مەجبۇر بولدى. شۇنىڭغا ئەگىشىپلا يۇقۇرقىغا ئوخشاش بەدنام بىلەن لى شۆيىنمۇ خوتەنگە بېرىشقا مەجبۇرلىدى. كېيىن يەنە بۇ ئىككىسىنىڭ «ھەمنەپەس» بولۇشىدىن ئەنسىرەپ رىن گۆيفاڭنى قاراشەرگە يۆتكەپ، تۇققان يوقلاپ ئۈرۈمچىگە كېلىشىنى مەنئى قىلدى. ھايات قالغان ئەر ساۋاقداشلار، شىڭ شىسەي ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن يەنى 1945 - يىلىنىڭ ئاخىرى تۈرمىدىن چىقىپ، تىنچلىقنى قايتىدىن بويىنىغا ئېلىپ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلدى، بىز تاكى ئۆلكە ئازات بولغانغا قەدەر تىببىي داۋالاش سېپىدە ئۈزۈلۈكسىز ئىشلەپ كەلدۇق.

ئازاتلىقتىن كېيىن بىز جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتى-

يىسى ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئىتتىپاق بىرلىشىگە ئېرىشتۇق، شۇنداقلا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قوللىشىغا مۇيەسسەر بولدۇق. ھەر بىرىمىز يېڭى جۇڭگونىڭ تىبىي داۋالاش سېپىدە ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتىمىزنى ئادا قىلدۇق. يولداش لوجىڭ كېسەل سەۋەبىدىن ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرالمىغان بولسىمۇ، بىراق ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ماركسىزىم - لېنىنىزىم ئىنقىلاۋىي مەيدانىدا چىڭ تۇرۇپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى زۇلمەتلىك كۈنلەردە يەر ئاستى ئىلغار تەشكىلات «كۈرەش تەشكىلاتى»نى تەشكىللەپ ۋە يېتەكچىلىك قىلىپ ئىنقىلاۋىي پائالىيەت ئېلىپ باردى. 1949 - يىلى ئەخمەتجان قاسىم، ئابباسوپ قاتارلىق يولداشلار بىلەن بىرگە خەلق سىياسى مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ يىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن بېيجىڭغا ماڭغاندا يول ئۈستىدە ئايروپىلان ۋەقەسىگە ئۇچراپ بەختكە قارشى ۋاپات بولدى. كېيىن ئىنقىلاۋىي قۇربان دەپ تونۇلدى. ئازاتلىقتىن كېيىن بىز ئەسلىدىكى 14 ئادەمدىن پەقەت بەشىلەن قالدۇق. بۇنىڭ ئىچىدە ليۇدېجۇن ياشىنىپ سالامەتلىكى ياخشى بولمىغانلىقتىن پېنسىيىگە چىقتى. ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسى كېڭەشنىڭ ئەزاسى. جىن شۇفاڭ، يولدىشى ۋاشىجىن «4 كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ ئۆلۈپ كەتكەنلىكى سەۋەبىدىن روھىي زەربىگە ئۇچراپ ئۇ ھەم پېنسىيىگە چىقىپ كەتتى، ھازىر شەھەرلىك سىياسى كېڭەش-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

نىڭ دائىمى ھەيئىتى، لى شۆيى، جاڭ جيابىڭ ئىككىسى ئازاتلىقتىن كېيىن داۋاملىق خوتەن ۋە غۇلجا ئوبلاستلىق دوختۇرخانىدا ئىشلەپ كەلگەن. ئاپتونوم رايونلۇق سىياسى كېڭەشنىڭ ئەزاسى ئىدى. ھاردۇق يېتىپ ئاغرىقچان بولۇپ قالغانلىقتىن يېقىندا ئارقا - ئارقىدىن ئالەمدىن ئۆتتى. رىن گۈيفاڭ ھازىر ئۈرۈمچى شەھەرلىك 1 - خەلق دوختۇرخانىسى ساقلىقنى ساقلاش بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى.
پېنسىيىگە چىققان ساۋاقداشلار گەرچە پېنسىيىگە چىققان بولسىمۇ بىراق ئىدىيىدە پېنسىيىگە چىققىنى يوق. يەنىلا «تۇلپارنىڭ ئۆزى قېرىسىمۇ تۇيىغى سوۋۇماپتۇ» دىگەندەك ئۇلۇغۋار غايە، جەسۇرانە ئىرادە بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ئاخىرقى كۈچىنى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ سەھىيە، ساقلىقنى ساقلاش ئىشلىرىغا تۆھپە قىلماقتا. ليۇدېجۈن، جۇزۇڭلىنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى يولىيورۇقىغا بىنائەن، ياشانغانلار كاناي ياللۇغى كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەتقىقاتى بىلەن داۋاملىق شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇ پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىنمۇ 30 نەچچە مىڭ خەتلىك پەن تەتقىقات ئىلمىي ماقالىسى يازدى. جىن شۇ فاڭ خەلق سىياسى مەسلىھەت كېڭەشىنىڭ خىزمەتلىرىگە پائال قاتنىشىش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە ئۈرۈمچى شەھەرلىك پىلانلىق تۇغۇت ئىشخانىسىغا ھەمكارلىشىپ خىزمەت ئىشلىمەكتە.

(ماقالىدىكى بىر قىسىم ماتىرىياللارنى يولداش زەييۈيلىن تەمىنلىدى)

ئۈرۈمچىدە يۈز بەرگەن چوڭ ۋەقەلەر يىلنامىسى

(1755 ـ يىلىدىن 1949 ـ يىلىغىچە)

1755 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 20 ـ يىلى)

تۇڭگۇز يىلى

1 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئەسكەر ئەۋەتىپ، جۇڭغار ئاقسۆڭەكلەر گۇرۇھىنىڭ قوراللىق توپىلىڭىنى تىنجىتتى. خوشۇت قەبىلىسىنىڭ تەيجىسى بەنجۇر قەبىلىدىكى 10 مىڭلىغان ئادىمىنى باشلاپ چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىگە ئىتائەت قىلدى. چىڭ سۇلالىسى ئەسكەرلىرى غەربىي جۇجاۋەندىكى قەدىمى قەلئەگە جايلاشتى ۋە بۇ جاينىڭ ئەسلى نامى ـــ ئۈرۈمچىنى قوللاندى. ئۇزۇن ئۆتمەي، جۇجاۋەندىكى پىگدىگشەن تېغىنىڭ ئۈستىگە قىزىل تاملىق «گۇەندى» بۇتخانىسىنى ياسىدى. شۇنىدىن ئىبتىۋارەن، ئۈرۈمچى ئاددىلاشتۇرۇلۇپ «خوڭمياۋزى» (قىزىل بۇتخانا) دەپ ئاتىلىپ كەلدى.

5 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى، قومۇلدىن ئۈرۈمچىگىچە بولغان ئارىلىقتا ھەربى بېكەتلەر قۇرۇلۇپ، ھەر بىر بېكەتكە ھەربى ئاشلىق يۆتكەش ئۈچۈن 500 دىن ھۆكۈمەت تۆگىسى ئاجرىتىلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

1757 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 22 ـ يىلى)
كالا يىلى

11 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى، چېگرىنى تىنچلاندۇرغۇچى جاڭجۈن جاۋخۇي چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىگە ئۇرۇمچىدە بوز يەر ئېچىش ھەققىدە تەكلىپ بەردى.

1758 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 23 ـ يىلى) يولۋاس يىلى

1 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى، چېگرىنى تىنچلاندۇرغۇچى جاڭجۈن چېڭگۇنجاپ 500 نەپەر يېشىل تۇغلۇق ئەسكەرنى، تۇرپاندىكى ئىمىن غوجا 100 دىن ئارتۇق يەرلىك ئۇيغۇر ئەسكەرنى بوز يەر ئېچىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە ئەۋەتتى.

1 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى، ئۈرۈمچىنىڭ بوز يەر ئېچىش ئىشلىرىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن، باركۆلدىن 200 ھۆكۈز ۋە نەچچە يۈز ئات يۆتكەپ كېلىندى.

3 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى، ئۈرۈمچىنىڭ بوزيەر ئېچىش ئىشلىرىغا ئىشلىتىش ئۈچۈن باركۆلدىن يەنە 2000 ھەربى ئات يۆتكەپ كېلىندى. ئۇ چاغدا، ئۈرۈمچىدە بوزيەر ئېچىش بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان يېشىل تۇغلۇق ئەسكەردىن 500 نەپەر بار ئىدى. يەنە 500 نەپەر ئەۋەتىلدى.

3 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى، تىيانشاننىڭ شىمالىدىكى قازاق قەبىلىلىرى ئۈرۈمچىدە سودا ـ سېتىق ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى شەنشى، گەنسۇدىكى ھۆكۈمەت غەزنىسىدە ساقلىنىۋاتقان تاۋار ـ دۇردۇن

ۋە بارىكۆلدىكى زاپاس ھۆكۈمەت چىيىدىن ئۈرۈمچىگە يالاپ ئېلىپ كەلدى ھەمدە شۇ دېيىنى ئۈرۈمچىدە تۈرۈپ بوز يەر ئېچىش ۋە سودا ئىشلىرىنى نازارەت قىلىشقا تەيىنلىدى.

11 - ئاينىڭ 11 - كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى يارلىق چۈشۈرۈپ، ئۈرۈمچىدە تۇرۇۋاتقان ئەسكەرلەرنىڭ ئائىلە تەۋەلىرىنى ئىچكىرىدىن چىقىپ ئورۇنلىشىشقا سەپەرۋەر قىلدى. يارلىقتا مۇنداق دېيىلگەن: «ھازىر ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلارغا بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىشقا ئەۋەتىلگەن ئەسكەر سانى 10 نەچچە مىڭغا يەتتى. ئېچىلىدىغان بوز يەر پايانسىز........ئەسكەرلەرنىڭ خاتىرجەم ئىشلىشى ئۈچۈن، بالا - چاقىلىرىنى يۆتكەپ كېلىشىنى خالىغۇچىلارغا رۇخسەت قىلىنىدۇ ھەمدە بوز يەر ئېچىش ئۈچۈن يەر تەقسىم قىلىپ بېرىلىدۇ.»

شۇ يىلى، ھەربىي تېرىقچىلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىندى. شەنشى - گەنسۇنىڭ زۇڭدۇسى خۇاڭ تىڭگۈي كېلەر يىلقى تېرىلغۇ كۆلىمىنى كېڭەيتىشكە تەييارلىق كۆرۈش ئۈچۈن، 12 - ئاينىڭ 9 - كۈنى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىدىن ئۈرۈمچىدىكى بوز يەر ئېچىش ئەسكەرلىرىنىڭ سانىنى 13 مىڭ 400 گە، ئۇرۇقلۇقنى 24 مىڭ دادەنگە، دېخانچىلىق سايمانلىرىنى 7000گە كۆپەيتىشنى ھەمدە سودىگەرلەرنى سەپەرۋەر قىلىپ 3800 ھارۋا ياستىشنى تەلەپ قىلدى،

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

شۇ يىلى ئۈرۈمچى دەرياسىنىڭ شەرقىدە ھەربى قورغان ياسالدى. قورغان سېپىلىنىڭ ئايلانمىسى 1 يېرىم لى، ئېگىزلىكى 1 جاڭ 2 چى (4 مېتىر) كېلىدۇ.

1759 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 24 ـ يىلى) توشقان يىلى

6 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى، قازاق قەبىلىسىدىكى چارۋىچىلار نەچچە مىڭ ئاتنى ئۈرۈمچىگە ھەيدەپ كېلىپ 1000 توپ تاۋار ـ دۇردۇنغا سودىلاشتى.

شۇ يىلى، چوڭ ـ كىچىك خوجىلارنىڭ توپىلىڭى تىنچلاندۇرۇلغانلىقتىن، ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق قوشۇننىڭ بىر قىسمى جەنۇبىي شىنجاڭغا يۆتكەپ كېتىلدى. مۇھاپىزەت ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانى نۇسەننىڭ 10 ـ ئايدا بەرگەن مەلۇماتىدا مۇنداق دېيىلگەن: ھازىر كونا ئەسكەرلەردىن ئۈرۈمچىدە مىڭ نەپەرى بار. بۇنىڭ ئىچىدە سىرتتا ۋەزىپە ئۆتەۋاتقانلارنى ھىساپقا ئالمىغاندا ئەمەلىي تۇرۇۋاتقىنى 674 نەپەر. تېرىلغۇ يەر 15 مىڭ 100 مودىن ئارتۇق، يىغىۋېلىنغان ئاشلىق 12 مىڭ 400 دادەندىن كۆپ (بىر دادەن تەخمىنەن 400 جىڭ كېلىدۇ. تۆۋەندىكىسىمۇ ئوخشاش) يېڭى ئەسكەرلەر 200 نەپەر، ئۇلارنىڭ تېرىغان يېرى 1500مو، ئالغان ئاشلىقى 2240 دادەندىن كۆپرەك. كونا ئەسكەرلەرنىڭ ئالغان ھوسۇلى ئۆتكەن يىلدىكىدىن بىر ھەسسە ئاشتى.

2 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ياساۋۇل ئەن تەيىنى ئۇرۇنباسار دۇتۇڭلۇق نامى بىلەن ئۈرۈمچىنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ۋە سودا ـ سېتىق ئىشلىرىنى ئومۇمى جەھەتتىن باشقۇرۇشقا تەيىنلىدى.

1760 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 25 ـ يىلى) بېلىق يىلى

4 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى، ئەن تەي ئۈرۈمچىدىن سانجىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى مۇنبەت يەرلەرگە 4 كەنت قۇرۇپ، ھەر بىرىسىدە 800دىن ئەسكەر تۇرغۇزۇش،ئەسكىرىي ئىشلارنى باشقۇرۇشقا بىردىن يۈجى ۋە دۇسى تەيىنلەش ھەققىدە چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىدىن يوليورۇق سورىدى.

گەنسۇنىڭ شۈنفۇسى ۋۇداشەن، گەنسۇدىن 2 نەپەر ئۇستا تۆمۈرچىنى تاللاپ، دورا بۇيۇملىرى بىلەن بىرگە ئۈرۈمچىنىڭ كەنت قۇرۇپ بوز يەر ئېچىش ئىشلىرىغا ياردەم بېرىشنى، ھەر قايسى كەنتلەردىكى ئەسكەرلەرنى داۋالاشقا بەۋەتتى.

6 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، شەنشى ـ گەنسۇنىڭ زۇڭدۇسى ياڭ يىڭجۈي چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىگە دوكلات يوللاپ، يەرلىك ۋە ھەربى ئىشلارنى باشقۇرۇش ئۈچۈن ئۈرۈمچىدە تىدۇ مەھكىمىسى تەسىس قىلىش، يەرلىك مەمۇرى ئىشلارنى باشقۇرۇش ئۈچۈن بىر تۇڭجىزمەھكىمىسى تەسىس قىلىش، ئاشلىق يىغىش ۋە تارقىتىش ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا بىر تۇڭپەن تەيىنلەش، يۈگۈر ـ يىتىم، كىرىم ـ چىـ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

قىسم ئىشلىرىغا بىر ئامبارچى تەيىنلەش، يەنە سانجى قاتار-لىق جايغا تۇرغۇزۇش ئۈچۈن ئىككى نەپەر شۇن جەن تە-يىنلەشنى ئىلتىماس قىلدى.

7 - ئاينىڭ 9 - كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئىچكى ئۆلكىلەردىكى سودىگەرلەرنى ئۈرۈمچىگە بېرىپ سودا قىلىشقا سەپەرۋەر قىلدى.

1761 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 26 - يىلى) ئىلان يىلى.

3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق ئەسكەرلەرنى رىغبەتلەندۈرۈش يۈزى-سىدىن ھەر بىر ئادەمنىڭ كۈندىلىك ئاشلىق نورمىسىنى 5 ئۇچۇم كۆپەيتىپ بېرىش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى.

6 - ئاينىڭ 2 - كۈنى، ئىچكى ئۆلكىلەردىن بىر تۈر-كۈم جىنايەتچىلەر ئۈرۈمچىگە يالاپ ئېلىپ كېلىنىپ دېخان-چىلىق ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللىنىشقا قويۇلدى.

7 - ئاينىڭ 27 - كۈنى، ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق ئەس-كەرلەر گۈڭگۈرت قېزىپ مىلتىق دورىسى ياسىدى.

8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى، ئۈرۈمچى بىلەن ئىلى ئوت-تۇرىسىدىكى قاتناش ئالاقىسىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈ-چۈن، يول ئۈستىدە 21 بىكەت قۇرۇلدى. ھەر بىر بىكەتكە 5 نەپەر ئاتلىق ئەسكەر، 15 نەپەر يېشىل تۇغلۇق ئەسكەر قويۇلدى. 25 ھەربىي ئات، 4 تۆگە تەي-يارلاندى.

9 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى، خان تەرىپىدىن تەيىنلەنـ
گەن مۇئاۋىن دۇتۇڭ ئەن تەي، ئۈرۈمچىدە ئاشلىقتىن مول
هوسۇل ئېلىنغانلىقى ھەققىدە چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمـ
تىگە مەلۇمات يوللىدى ھەمدە بوز يەر ئېچىش ئۈچۈن
ئىچكى ئۆلكىلەردىن ئاھالىلارنى كۆچۈرۈپ كېلىشنى تەـ
لەپ قىلدى.

10 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى، ئۈرۈمچىدىكى 5 كەنتتىن
(ئەسلىدە 4 كەنت كېيىن بىرسى كۆپەيتىپ قۇرۇلغان)
جەمئىي 45 مىڭ 900 دادەن بۇغداي، تېرىق ئېلىنىپ ئامـ
بارغا كىرگۈزۈلدى.

11 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى، ئەنشى، سۇجۇ، گەنجۇ،
لياڭجۇنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن سەپەرۋەر قىلىنغان 300
تۇتۇندىن ئارتۇق كەمبەغەللەر بالا ـ چاقىلىرى بىلەن
ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئورۇنلىشىپ دېخانچىلىق بىلەن شۇـ
غۇللاندى.

12 ـ ئايدا، ئۈرۈمچىدە سىناق قىلىپ تېرىلغان زىـ
غىردىن كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم ئېلىپ، زىغىر مېيى بىلەن ئۆـ
زىنى تەمىنلىگەنلىكتىن، ياڭ يىڭجۈي چىڭ سۇلالىسى ھۆـ
كۈمىتىگە خوشخەۋەر يوللاپ تەقدىرلەشنى ئىلتىماس
قىلدى.

1762 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 27 ـ
يىلى) ئات يىلى

2 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، خېشىنىڭ ھەرقايسى جايـ

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

لىرىدىن يەنە بىر تۈركۈم ئاھالىلار ئۈرۈمچىگە كۆچۈپ كېلىپ بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلدى. ئۇلار جەمئىي 400 تۈتۈن، ئەر ـ ئايال، چوڭ ـ كىچىك بولۇپ 1500 دىن ئارتۇق ئادەم؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىچكى ئۆلكىلەردىن سۈرگۈن قىلىنغان يەنە بىر تۈركۈم جىنايەتچىلەرمۇ ئۈرۈمچىگە ئېلىپ كېلىندى. سۈرگۈنلەرنىڭ ھەربىرىگە 12 مودىن يەر بۆلۈپ بېرىلىپ، دېھقانچىلىق ئەسكەرلىرىگە ئوخشاش مو بېشىغا باج ئاشلىق تاپشۇرۇش بەلگىلەندى؛ سۈرگۈنلەرنىڭ ئائىلە تەۋەلىرىگە ئۆزلىرى بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىشى ئۈچۈن 5 مودىن يەر ئاجرىتىپ بېرىلدى.

5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچىدىكى تۇڭجىڭ، تۇڭپەن قاتارلىق يەرلىك ئەمەلدارلارغا تامغا ئويدۇرۇپ تارقىتىپ بەردى.

5 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى، گەنسۇدا ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن 281 نەپەر ئەسكەر، ئائىلە تەۋەلىرىنى باشلاپ ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئورۇنلىشىپ چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنىڭ رىغبەتلەندۈرۈشىگە ئېرىشتى.

6 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن، ئۈرۈمچىنىڭ ئىش باشقۇرغۇچى شىلاڭى ـ جىڭ ڭېلى داۋانچىڭ، سانجى دەرياسى (ھازىرقى تۇدۇڭخې) ۋە خېيۈەنشەن تېغىدا كان ئېچىپ تۆمۈر تاۋلاپ دېھقانچىلىق سايمانلىرى ياساتتى.

11 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقىنى ئالغاندىن كېيىن، جىڭ گېلى ئۈرۈمچىدە قورغان ياساتتى ھەمدە دۈسى يۈڭخەي بىلەن سابىق لەشكەر بېشى ۋۇشىشىڭنى قوشۇنغا باشلامچىلىق قىلىپ قۇرۇلۇشقا نازارەت قىلىشقا تەيىنلىدى. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، «خۇيلەن» (ھازىرقى ليۇداۋان)، «لۇيفېڭ» (ھازىرقى چىداۋان)، «جى خۇەي» (ئەسلىدىكى گۇمۇدى، ھازىرقى مىچۇەن ناھىيىسى)، «شۇەنرېن» (ھازىرقى تۇگۇڭ)، «خۇەيىيى» (ھازىرقى ئەرگۇڭ)، «نىڭنيەن» (ھازىرقى سانجى)، «جيادې» (ھازىرقى داۋانچىڭ) قاتارلىق قورغانلارنى بىنا قىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، ئىلى جاڭجۈنلىگى تەسىس قىلىندى. تىيانشاننىڭ جەنۇبى ۋە شىمالى شۇنىڭدەك بالقاش كۆلىنىڭ شەرقى ۋە جەنۇبىدىكى ھەر قايسى جايلارنىڭ ھەربى ـ مەمۇرى ئىشلىرى ئۇنىڭ بىر تۇتاش باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. ئۈرۈمچىنىڭ شەرقىدىكى رايونلار گەنسۇنىڭ باشقۇرۇشىغا بېرىلدى.

ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق ئەسكەرلەرنىڭ ئائىلە تەۋەلىرى ۋە سىرتتىن كۆچۈپ كەلگۈچىلەر كۆپىيىپ كەتكەنلىكتىن 12 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ئۈرۈمچىدە 500 دىن ئارتۇق دۇكان ئېچىلدى. دېخانچىلىق يېڭى بازارنى تەمىنلەش ئۈچۈن 300 مودىن ئارتۇق يەرگە كۆكتات تېرىدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

1763 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 28 ـ يىلى) قوي يىلى

6 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى، شەنشى ـ گەنسۇنىڭ زۇڭدۇسى ياڭ يىڭجۈي يۇقۇرىغا دوكلات يوللاپ مۇنۇلارنى تەلەپ قىلدى: «ئۈرۈمچى شىنجاڭنىڭ مۇھىم رايونى، قۇجياڭ لەشكەر بېشىغا ئۆزگەرتىلسە، يېڭىدىن ئوتتۇرا يىڭ ۋە قەلئەنى مۇھاپىزەت قىلىش يىڭىنى كۆپەيتىپ قۇرۇپ، ئەسلىدىكى ئوڭ ۋە سولقانات 2 يىڭ بىلەن قوشۇپ جەمئىي 4 يىڭ بارىكۆل تىدۇسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلسە.»

6 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ياڭ يىڭجۈينىڭ دوكلادىنى تەستىقلاپ، شەندۇڭ ئۆلكىسى ۋېيخەندىكى ناھىيىسىدىن يىڭجاڭ دې چاڭنى ئۈرۈمچىنىڭ لەشكەر بېشى قىلىپ تەيىنلىدى.

9 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى، يېڭىدىن 1200 ئېغىز ھەربى كازارما ياسىلىپ، ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق قوشۇندىكى 3900 ئەسكەر يېڭى ئۆي بىلەن تەمىنلەندى ھەمدە ئۈرۈمچىدەرياسىغا «خۇڭچاۋ» كۆۋرۈكى (ھازىرقى چوڭ كۆۋرۈكنىڭ ئەتراپىدا) ياسالدى.

9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، ئۈرۈمچىنىڭ ئىش باشقۇرغۇچى ئورۇنباساردۇتۇڭى، شىلاڭ جىڭ گېلىنىڭ پادىشاغا يوللىغان مەلۇماتىدا مۇنداق دېيىلگەن: «ئۈرۈمچىدىكى قەلئە كونا، سېپىللىرى توپىدىن ياسالغان، ئايلانمىسى 1.6 چاقىرىم كېلىدۇ. ھازىر شەھەر كوچىلىرىدا ئۆي ـ دۇكانلار بىر بىرىگە تۇتىشىپ ئىنتايىن زىچلىشىپ كەتتى. ئەس-

لىدىكى قەلئە سېپىلىنى ئېگىزلىكى 1 جاڭ 6 چى،قېلىنلى-
غىنى 1 جاڭغايەتكۈزۈپ قايتىدىن ياساپ چىقتۇق. يېڭىدىن
4 دەرۋازىنى كۆپەيتتۇق. جانابى ئالىلىرىنىڭ ئۈرۈمچى قەل-
ئەسگە «دىخۇا»، شەرقىي دەرۋازىغا «خۇيفۇ»، غەربىي دەر-
ۋازىغا «فېڭ چىڭ»، جەنۇبىي دەرۋازىغا «جاۋ فۇ»، شىما-
لىي دەرۋازىغا «جىڭ خۇي» دەپ نام قويۇپ بېرىشىنى ئىل-
تىماس قىلىمىز.

1764 - يىلى(چيەنلۇڭ سۇلالىسىنىڭ 29 - يىلى)

مايمۇن يىلى

1 - ئاينىڭ 15 - كۈنى، ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق قو-
شۇندىكى بىر تۈركۈم ئەسكەرلەرنىڭ ئائىلە تەۋەلىرى ئۈ-
رۈمچىگە كۆچۈپ كەلدى. ئۇلار جەمئىي 522 تۈتۈن، 1796
نەپەر ئادەم.

1 - ئاينىڭ 22 - كۈنى، جىنايىتىنى يۇيۇش ئۈچۈن
ئۈرۈمچىدە يەر تېرىشقا قويۇلغان 191 نەپەر ھەربىي جىنا-
يەتچى «يەرنى ياخشى تېرىپ، تۈزۈمگە رىئايە قىلغانلىقى»
ئۈچۈن، ھەربىلىك سالاھىيىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، مۇ-
داپىئەدە تۇرۇۋاتقان يېشىل تۇغلۇق قوشۇنغا قوشۇۋېتىلدى
ھەمدە ئۇلارنىڭ بالا - چاقىلىرى ئۈرۈمچىگە ئېلىپ كېلىنىپ
ئىشلەپچىقىرىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 22 - كۈنى، ئۈرۈمچىدە تىدۇمەھكىمىسى
تەسىس قىلىنىپ، بارىكۆلنىڭ تىدۇسى ئۈرۈمچىگە يۆتكەپ
كېلىندى. ئۈرۈمچىنىڭ لەشكەر بېشى باركۆلگە يۆتكەلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

11 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى، شۈيجۇ، جاگيى، دۇگخۇ لاردىن يەنە بىر تۈركۈم كۆچمەنلەر ئۈرۈمچىگە كېلىپ دېـ خانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشقا ئورۇنلاشتى. ئۇلار جەمئىي 718 تۈتۈن.

شۇ يىلى، ئۈرۈمچىدە 650 مىڭ مۇ بوزيەر ئېچىلدى (شەنشى ـ گەنسۇنىڭ زۇڭدۇسى مىڭشەننىڭ1770 ـ يىلدى ـ كى دوكلات ماتىرىيالىدىن ئېلىندى).

1765 ـ يىلى (چيەنلۇڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ30 ـ يىلى)

توخۇ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى، ئۈرۈمچىنىڭ دېخانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىدىن يەنە مول هوسۇل ئېلىندى. 2900 نەـ پەر دېخانچىلىق ئەسكىرى ئاشلىقتىن جەمئىي 57 مىڭ دادەن هوسۇل ئالدى. ۋاڭشىچاڭ قاتارلىق 130 تۈتۈنلۈك كۆچمەن ئائىلە دېخانچىلىقتىن مول هوسۇل ئالغانلىقتىن هۆكۈـ مەت تەرەپ سەرپ قىلغان ئورۇنلاشتۇرۇش راسخودىنى مۇدـ دەتتىن بۇرۇن قايتۇرۇپ تۆلىگىنىنى تەلەپ قىلدى.

9 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى، 800 تۈتۈن شۈيجۇلۇق، 400 تۈتۈن گاۋتەيلىك كۆچمەنچى ئۈرۈمچىگە كېلىپ دېـ خانچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى.

12 ـ ئايدا، كونا قەلئەنىڭ شىمالىيسىپىلىغا ئۇلاپ ـ لا يېڭىدىن «دىخۇا» قەلئەسى ياسالدى. شۇ يىلى ئۈرۈمـ چىدە تورۇشلۇق قوشۇن شىگو ئارشاگىنىڭ شەرقىي تەرىپىدە تۆمۈر تاۋلاش زاۋۇدى قۇردى. تۆمۈر تاۋلاش پېچىدىن 5 نى ياساپ كۈنىگە 500 جىڭدىن چۆيۈن تاۋلىدى.

1766 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 31 ـ يىلى)
ئىت يىلى

400 نەپەر سۈرگۈن بالا ـ چاقىلىرىنى ئۈرۈمچىگە يۆتكەپ كېلىشنى تەلەپ قىلىپ، گۇيا يىنى يۈيۈش ئۈچۈن ئۈرۈمچىدە ئۆمۈر بويى ئىشلەشكە رازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈ ـ رۈشتى. يۇقۇرىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن ئۇلارنىڭ ئىچىدى ـ كى ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغانلىرىنىڭ جازا مۇددىتى 5 يىلغا، مۇددەتلىك جازاغا ھۆكۈم قىلىنغانلىرىنىڭ جازا مۇددىتى 3 يىلغا ئۆزگەرتىلدى ھەمدە جازا مۇددىتى توش ـ قاندىن كېيىن دىخانچىلىق تۇتۇنى قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇپ پۇقرالار قاتارىدا مۇئامىلە قىلىش بەلگىلەندى.

1767 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 32 ـ
يىلى) توڭگۇز يىلى

9 ـ ئايدا، يېڭى «دىخۇا» قەلئەسى كېڭەيتىپ يا ـ سالدى. قەلئەنىڭ ئايلانمىسى 4 يېرىم چاقىرىم، سېپىلىنىڭ ئېگىزلىكى 1 جاڭ 1 چى 5 سۇڭ، ئاستى قېلىنلىغى 1 جاڭ، ئۈستى كەڭلىكى 8 چى، قەلئە خەندىكىنىڭ ئۇزۇنلۇغى 4.8 چاقىرىم. كەڭلىكى ۋە قېلىنلىغى 1 جاڭ قىلىندى. قەلئە 4 دەرۋازىسىنىڭ نامى خان ھوزۇرىدا بېرىلگەن ئەسلى نا ـ مى بىلەن ئاتالدى. قەلئە ئىچىگە دەسلەپكى قەدەمدە يامۇل مەھكىمىسى، ئىبادەتخانا ۋە ئامبار ئۈچۈن 617 ئېغىز، ھەر ـ بى گازارما ئۈچۈن 2000 ئېغىز ئۆي سېلىندى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

1768 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 33 ـ يىلى) چاشقان يىلى

6 ـ ئايدا، ئوردا شائىرى جى شاۋلەن، ئوردا مەخپىيەتلىكىنى ئاشكارىلاپ قويغانلىقى سەۋەبىدىن ۋەزىپىسىدىن ئېلىنىپ، كۇنايىنى يۇيۇش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە پالاندى. ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن كېيىن، غەربىي جۇجاۋەندىكى سۇرگۈنلەر رايونىغا ئورۇنلىشىپ، تۇرالغۇ جايىنى بېيجىڭدىكى كونا جايىنىڭ نامى «يۈۋېي ساۋتاڭ» دەپ ئاتىدى. 1770 ـ يىلى قويۇپ بېرىلىپ يۇرتىغا قايتتى. ئۇ سەپەر ئۈستىدە ئادەتتە توپلىغان يېرىك ماتېرىياللىرىغا ئاساسەن 160 كۇپلېتلىق «ئۈرۈمچى ھەققىدە شېئىرلار» توپلىمىنى يېزىپ چىقتى. بېيجىڭغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن 24 جىلدلىق «يۈۋېي ساۋتاڭ خاتىرىلىرى» دېگەن ئەسەرنى يېزىپ چىقتى. ئۇنىڭ كۆپىنچىسى ئاپتورنىڭ ئۈرۈمچىدىكى كەچۈرمىشلىرى ۋە خەلق رىۋايەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

1769 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 34 ـ يىلى) كالا يىلى

4 ـ ئايدا، ئۈرۈمچىدىكى ئەمەلدارلار يەرلىك مەكەپ ئېچىشنى تەلەپ قىلدى.

1770 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 35 ـ يىلى) يولۋاس يىلى

2 ـ ئايدا ئۈرۈمچىنىڭ بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى جىمسارغىچە كېڭەيتىلىپ، 1150 تۈتۈن كۆچمەن ئورۇنلاشتۇرۇلدى. يەنە گەنجۇ، شۇيجۇلۇق 250 تۈتۈن كۆچمەن

يول ئۇستىدە كېلىشۋاتاتتى. دېخانچىلىق ئىشلىرىنى تېز يولغا قويۇش ئۈچۈن باركۆل دېخانچىلىقىغا كېرەكلىك ئات ئەۋەتتى. ئۈرۈمچى دېخانچىلىقىغا كېرەكلىك ھارۋىلار-نى ياسىتىپ ياردەم بەردى.

1771 - يىلى(چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ36- يىلى) توشقان يىلى

6 - ئاينىڭ 18 - كۈنى، ۋېيتنام پۇقرالىرىدىن خۇاڭ گۇڭزەن قاتارلىقلار ئۇرۇق - تۇققانلىرى بىلەن بولۇپ 100 دىن ئارتۇق ئادەم دۆلىتىمىز تەۋەلىكىگە ئۆتۈپ، ھەم-مىسى ئۈرۈمچىگە كۆچۈپ كەلدى. يەرلىك دائىرىلەر ئۇ-لارغا تېرىلغۇ يەر، ئۆي، دېخانچىلىق سايمانلىرى ۋە ئۇرۇقلۇق ئاجرىتىپ بەردى ھەمدە ئۇلارنى دېخۇا شەھرىگە قاراشلىق تۇدۇنزى(ھازىرقى ئەرگۈڭ) غا دېخانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللىنىشقا ئورۇنلاشتۇردى.

7 - ئاينىڭ 23 - كۈنى، ئۈرۈمچى قاتارلىق ئورۇنلار نەچچە 100 دادەن ئاشلىق يۆتكەپ گەنسۇدىكى ئاپەتكە ئۇچ-رىغان خەلققە ياردەم بەردى.

1772 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 37- يىلى) بېلىق يىلى

4 - ئاينىڭ 5 - كۈنى، دېخۇا قەلئەسىگە 10 چاقىرىم كېلىدىغان جايدا «گۇنىڭ» قەلئەسى (ھازىرقى لومەن-چېڭ) ياسالدى. قەلئەنىڭ ئايلانمىسى 9.3 چاقىرىم كېلى-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

دۇ. قەلئەگە 4 دەرۋازا ياسىلىپ شەرقىي دەرۋازا «چىنشى»، غەربىي دەرۋازا «يىچاڭ»، جەنۇبىي دەرۋازا «كۈيتۇڭ»، شىمالىي دەرۋازا «شۇجىڭ» دەپ ئاتالدى. قەلئەگە ئۈرۈمچىگە يۆتكەپ كېلىنگەن مانجۇ يېشىلدىكى 3000 ئەمەلدار - ئەسكەر ئورۇنلاشتى.

7 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، ئۈرۈمچىگە قاراشلىق جىمسار بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئۈچۈن مۇھاپىزەت، مىڭبېشى ۋە بازۇڭ قاتارلىق مەھكىمىلەر تەسىس قىلىندى ھەمدە 200 نەپەر ئەمەلدار - ئەسكەر ئائىلىسى بىلەن بىرگە ئەۋەتىلىپ مۇھاپىزەتكە قويۇلدى.

1773 - يىلى چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 38 - يىلى)

يىلان يىلى

2 - ئاينىڭ 24 - كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچىنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن دىخۇا ئوبلاستىنى قۇرۇپ (7 - ئايدا مەركەزگە بىۋاستە قاراشلىق ئوبلاستقا ئۆزگەرتىلىپ گەنسۇنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى)، تۇڭجېڭنى ئوبلاست باشلىقلىقىغا، ساڭ داشى (ئامبار ئەلچىسى) نى شىمۇغا ئۆزگەرتتى ھەمدە ئاقارتىش مەھكىمىسى تەسىس قىلىپ يەرلىكنىڭ ئاقارتىش ئىشلىرىنى باشقۇردى.

7 - ئاينىڭ 8 - كۈنى، ئۈرۈمچىدە دۇتۇڭ مەھكىمىسى تەسىس قىلىنىپ، يەرلىك ۋە ھەربىي ئىشلارنى باش-

قۇردى. بۇ ئىلى جاڭجۇنلىگىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

1774 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 39 - يىلى) ئات يىلى

شىخۇ ۋەجىگىدا يەرلىك مەنسەپلەر تەسىس قىلىنىغانلىقتىن، شەنشى، گەنسۇنىڭ زۇڭدۇسى چىڭ هۆكۈمىتىگە دوكلات يوللاپ تەستىقلاتقاندىن كېيىن 2 - ئايدا بۇ ئىككى ئورۇننى ئۈرۈمچىنىڭ باشقۇرۇشىغا بۆلۈپ بەردى.

1775 - يىلى(چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 40 - يىلى) قوي يىلى

3 - ئاينىڭ 31 - كۈنى، چىڭ سۇلالىسى هۆكۈمىتى ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق مانجۇ يىگىدىكى ئەمەلدارلارنىڭ سودا دۇكانلىرى ئېچىشىنى چەكلەش، هۆكۈمەت باشقۇرۇۋاتقان سودا ئورۇنلىرىغا ئىشەنچلىك، هاللىق سودىگەرلەرنى قوبۇل قىلىپ تىجارەت قىلىش، ئالغان پايدىنى ئەهۋالغا قاراپ لەشكەرلەرگە تەقسىم قىلىپ بېرىش هەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى.

9 - ئايدا، ئۈرۈمچىدىكى سۈرگۈنلەرنىڭ كۆپىيىشى بىلەن هاراق ئىچىپ ماجراتۇغدۇرۇش ئىشلىرى داۋاملىق سادىر بولغانلىقتىن،يەرلىك رائىرىلەرتىياتىرخاناۋەقاۋاقخانىلارنى تاقاش توغرىلىق بۇيرۇق چۈشۈردى،

1776 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 41 - يىلى) مايمۇن يىلى

9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى، 1000 دىن ئارتۇق ۋېيتنام-

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

لىق شاگىرت ئىشچى دۆلىتىمىزگە كەلدى، ئۇنىڭ 903 نەپىرى بۇنىنەندىن ئۈرۈمچىگە ئېلىپ كېلىنىپ دىخانچىلىققا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. كېيىنچە بۇلار باشقۇرۇشقا بويسۇنمىغانلىقتىن ئىلىغا يۆتكىۋېتىلدى.

1777 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 42 - يىلى) توخۇ يىلى

1 - ئاينىڭ 15 - كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچىدىكى ئويرات قەبىلىسىنىڭ تەلىۋىنى تەستىقلاپ ئۇلارنى ئالتايغا كۆچۈردى.

8 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، گەنسۇدا ئاپەتكە ئۇچرىغان ئاھالىدىن 690 تۈتۈن ئۈرۈمچىگە كۆچۈپ كېلىپ يۇزيەر ئاچتى.

1778 - يىلى(چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 43 - يىلى) ئىت يىلى

1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، ۋېيىنامىلىق كۆچمەنلەرنىڭ باشلىقى خۇاڭ گۇگۇزەن كېسەل بىلەن ۋاپات بولدى. يەرلىك دائىرىلەر ئۇنىڭ ئوغلىنى دادىسىنىڭ ئورنىغا تەيىنلىدى.

10 - ئاينىڭ 10 - كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچىگە قاراشلىق ماناس بوزيەرئۆزلەشتۈرۈش رايونىنى ماناس ناھىيىسى قىلىپ قۇردى.

1779 - يىلى(چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 44 - يىلى) توڭگۇز يىلى

7 - ئاينىڭ 8 - كۈنى، ئۈرۈمچىدە پاراۋانلىق ئورنى تەسىس قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇل-

لىنىپ ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلىشى ئۈچۈن 200 موبەربۆلۈپ بېرىلدى. ئەمگەك كۈچى يوقلارنىڭ ھەربىرىگە كۈنىگە يېرىم جىڭ ئاق ئۇن، قىش پەسلىدەبىردىن پاختىلىق كىيىم تارقىتىپ بەردى.

شۇكۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچىگە قاراشلىق گۈچۇڭ بوزيەرئۆزلەشتۈرۈش رايونىنى چىتەي ناھىيىسى قىلىپ قۇردى.

شۇيىلى، ئۈرۈمچىدە قىزىل تاغ «يۈيخۇاڭ» ئىبادەتخانىسى ياسالدى.

1780 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 45 - يىلى) چاشقان يىلى

7 - ئاينىڭ 18 - كۈنى، ئۈرۈمچى نەنسەن رايونىدىكى ئۇزۇنلىقى 240 چاقىرىم كېلىدىغان «يۇكفىڭ»، «تەيپىڭ» ئىككى ئۆستەڭ قۇرۇلۇشى پۈتتى. بۇنىڭ بىلەن 680 مىڭ مۇتىبىلغۇ يەرنى سۇغۇرغىلى بولىدۇ.

1781 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 46 - يىلى) كالا يىلى.

8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى، ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭى كۈيلىن ئۇلاستاينىڭ جاڭجۈنلىگىگە، سىچۈەننىڭ تىدۇسى مىڭ لياڭ ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭلىقىغا تەيىنلەندى.

1782 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 47 - يىلى) يولۋاس يىلى

6 - ئاينىڭ 11 - كۈنى، مىڭ لياڭ ئۈرۈمچىدە غەللەپاراق ئىبلىشتىكى خىيانەتچىلىك ئەنزىلەرنى ئىنىقلاپ چىقتى. بۇ ئەنزىلەر ئۈرۈمچىنىڭ سابىق دوتۇڭى سۇنوم سى-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

رىن ۋە ھەر دەرىجىلىك ئەمەلداردىن 1000 دىن ئارتۇق ئادەمگە چېتىشلىق بولغانلىقتىن بۇلارنى ئايرىم - ئايرىم ھالدا چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنىڭ قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلىشىغا يوللىدى.

1783 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 48 - يىلى) توشقان يىلى

6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى، مىڭ لياڭ ئىلىغا يۆتكىلىپ مۇۋەپپەق جاڭجۈنلىككە تەيىنلەندى. ئۇرۇمچىنىڭ دۇتۇڭلىغىنى خەيلۇ ئۆتكۈزۈۋالدى.

1784 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 49 - يىلى) بېلىق يىلى

5 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، ئۈرۈمچىنىڭ نوپۇسى كۆپىيىپ كەتكەنلىكتىن باشقۇرۇشقا قۇلايلىق بولۇشى ئۈچۈن، ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭى خەي لۇ، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىگە دوكلات يوللاپ تەستىقلاتقاندىن كېيىن ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئوخشاش باۋجاڭ، جياجاڭلىق تۈزۈمىنى ئورناتتى. جياجاڭ، باۋجاڭلارنى تەسىس قىلدى، قورالارغا نومۇر قويدۇرۇپ نوپۇس ئورناتتى.

8 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، چاڭ چىڭ ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭلىقىغا يۆتكەپ كېلىندى. ئۇ 300 نەپەر سۈرگۈننى ئاجرىتىپ تۆمۈر زاۋۇدى قۇرۇپ، كان ئېچىپ تۆمۈر تاۋلاش ئىشلىرىنى ئېلىپ باردى.

1788 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ

53 - يىلى مايمۇن يىلى

3 - ئايدا، تاغدىن كەلگەن كىلىپ دىخۇاقەلئەسىنىڭ جەنۇبىدىكى پۇقرالارنىڭ 500 ئىغىز ئۆيىنى سۇ بېسىپ كەتتى. دۇتۇڭ شاڭ ئەن ئاپەتكە ئۇچرىغان ئاھالىلارنىڭ ئۆي سېلىۋېلىشىغا ياردەم بېرىش يۈزىسىدىن كەلگەن بېسىپ كەتكەن ھەربىر ئىغىز ئۆيگە بىرسەردىن كۆمۈش قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بەردى.

4 - ئايدا، شاڭ ئەننىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئۈرۈمچىدىكى قىزىل تاغ ۋە ياۋموسەن تىغىغا راۋاق سېلىندى.

1789 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ

54 - يىلى) توخۇ يىلى.

4 - ئاينىڭ 3 - كۈنى، ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭى شاڭ ئەن، «ۋەن چاگخاۋ» قاتارلىق 3 سودا دۇكىنى ۋە سودىگەر ۋەن خۇينىڭ دۆلەتنىڭ چەكلەش توغرىسىدىكى ئەمر - پەرمانلىرىغا خىلاپ ھالدا روس سودىگەرلىرى بىلەن سودا ئىلىپ بېرىپ ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن نەچچە مىڭ جىڭ رەۋەن سېتىۋالغانلىقىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ جازالىدى.

7 - ئاينىڭ 11 - كۈنى، ئۈرۈمچىدە چېكەتكە ئاپىتى يۈز بەردى.

1790 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 55 -

يىلى) ئىت يىلى

8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئۈرۈمچى دەرياسىغا كەلگەن كىلىپ مانجۇرىيەگىنىڭ سۇ تۈگمىنى،

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئۆي ـ جاي، زاپاس ئاشلىقلىرىنى سۇ بېسىپ كەتتى.

1791 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ
56 ـ يىلى) تۇڭگۇز يىلى

4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، شاڭ ئەننىڭ يۇقۇرىغا يوللىغان مەلۇماتىدا مۇنداق دېيىلگەن: ئۈرۈمچىگە سۈرگۈن قىلىنىپ قۇل قاتارىدا ئىشلەۋاتقان جىنايەتچىلەرنىڭ سانى ھازىر 3200 دىن ئېشىپ كەتتى.

1793 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ
58 ـ يىلى) كالا يىلى

7 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى، ئەمەلدارلار مەھكىمىسى داۋانچىڭدا ئاشلىق باشقۇرۇش ئەمەلدارى تەسىس قىلىشنى مۇھاكىمە قىلىپ تەستىقلىدى.

1794 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ
59 ـ يىلى) يولۋاس يىلى

2 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى يارلىق چۈشۈرۈپ، ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭى شاڭئەن ۋەزىپە ئۆتىگەن 10 يىل جەريانىدا يەرلىكنىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرى ئۈچۈن چوڭ تۆھپە قوشقانلىقى ئۈچۈن بېيجىڭغا قايتىپ مۇكاپات قوبۇل قىلىشنى ئۇقتۇردى.

1795 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ
60 ـ يىلى) توشقان يىلى

مۇشۇ يىلغا قەدەر بولغان ئىستاتىستىكا مەلۇماتىغا مۇنداق خاتىرىلەنگەن:

1. ئۈرۈمچى ئوبلاستىغا قاراشلىق ھەر قايسى جايلاردا جەمئى3326 تۈتۈن ئاھالە بار. بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەر 14 مىڭ 322 نەپەر، ئاياللار 12 مىڭ 386 نەپەرنى تەشكىل قىلىدۇ.

2. ئۈرۈمچى رايونىدا 987 مىڭ 789 مو تېرىلغۇ يەر بار. 498 تۈتۈنلۈك سودىگەر قوشۇمچە 27 مىڭ900 مو يەرگە كۆكتات تېرىيدۇ؛ 112 تۈتۈنلۈك سودىگەر قوشۇمچە 1806 مو يەرگە ئاشلىق تېرىيدۇ.

3. ئۈرۈمچى رايونىدا ساقلىنىۋاتقان زاپاس ئاشلىق 1 مىليون 255 مىڭ دادەن؛ ئۈرۈمچى ئىسكىلادىدا ساقلىنىۋاتقان زاپاس ئاشلىق 136 مىڭ 200 دادەن.

4. دىخۇا ئوبلاستىغاقاراشلىق 7 ئالتۇن كان بار بولۇپ، 300 دىن ئارتۇق ئادەم ئىشلەيدۇ. ئۈرۈمچى رايونىدا 2 ئالتۇن كان بار. يىلدا 200 سەردىن ئارتۇق ئالتۇن ئالىدۇ.

5. ئۈرۈمچى تۆمۈر زاۋۇدىدا ساقلىنىۋاتقان چۆيۈن 1 مىليون 103 مىڭ 213 جىڭ، تۆمۈر 70 مىڭ 800 جىڭ كېلىدۇ.

1796 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 1 - يىلى) بېلىق يىلى

3 - ئايدا، يۇڭ باۋ «ئۈرۈمچىدىكى ئىشلار» دېگەن كىتاۋنى يېزىپ چىقتى. ئۇنىڭدا مۇنداق بايان قىلىنغان: «دىخۇا قەلئەسى........ قەلئە سىرتى غەربىي - شىمال يېقىن ئەتراپىدا ئاھالىلار ئولتۇراقلاشقان ۋە بازار بار بو-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

لۇپ، شەرقىي تەرىپىدە ئۆي ـ جايلار يوق ئىكەن. نەنگۇەن كوچىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 3.2 چاقىرىم كېلىدىكەن، ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 27 ـ يىلى (1762 ـ يىلى) ياسالغان كونا قەلئە جايلاشقان بولۇپ، بۇ يەرلىك ئەمەلدارلار جايلاشقان رايون ئىكەن، سودىگەرلەرمۇ مۇشۇ قەلئەدە تۇرىدىكەن. قەلئەنىڭ جەنۇبىي ـ شىمال تەرىپىدە سودىگەرلەرنىڭ دۇكانلىرى، بازار بولۇپ، خۇددى چوڭ شەھەرلەردەك ئاۋات ئىكەن».

9 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچىدىن ئالىدىغان يىللىق باجنىڭ 3 تىن 1 قىسمىنى كېچىرىم قىلىپ، پۇقرالارنىڭ بوز يەر ئېچىشىغا ئىلھام بەردى.

1799 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 4 ـ يىلى) قوي يىلى

3 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى، ئۈرۈمچىنىڭ دوتۇڭى شۇلىنىنىڭ غەزنىدىكى لەشكەر ۋە ھەربىي ئاتلارنىڭ خىراجىتىدىن 20 مىڭ سەر كۈمۈش ئاجرىتىپ ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ئىشلىرىغا ئىشلىتىش ھەققىدە يازغان دوكلادىنى تەستىقلىدى.

1802 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 7 ـ يىلى) ئىت يىلى

3 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچىنىڭ لۇساۋگۇ (دۇڭسەن)، تاشخې (تۇدۇڭخې) بوز

يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايوننى ئېچىشنى تەستىقلىمىدى.

1804 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 9 ـ يىلى) چاشقان يىلى

9 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى، چيەنلۇڭ 36 ـ يىلى (1771 ـ يىلى) ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئورۇنلاشقان ۋيېتناملىق سودىگەر خۇاڭ گۇڭزەننىڭ ئەۋلادىدىن 22 تۇتۇن ئۆز دۆلىتىگە قايتىشنى ئىلتىماس قىلدى. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى بۇنى تەستىقلىمىدى.

1805 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 10 ـ يىلى) كالا يىلى

7 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچىدە زاپاس ئاشلىق تويلاش توغرىسىدا يارلىق چۈشۈردى. يارلىقتا مۇنداق دېيىلگەن: «دىخۇا ئوبلاستىنىڭ يېرى مۇنبەت، ئۈرۈمچى ئەتراپى ئەڭ مۇھىم رايون، ھازىر ساقلىنىۋاتقان زاپاس ئاشلىق ئاران 130 مىڭ دادەن بولۇپ بۇ بەكمۇ ئازلىق قىلىدۇ ....دىخۇا ئوبلاستىغا كېلەر يىل كۈزلۈك يىغىم ئاخىرلاشقاندىن باشلاپ، ئىككى يىلغا بۆلۈپ بازار باھاسىدا ئاشلىق سېتىۋېلىپ زاپاس ئاشلىق ساقلىشى ھەققىدە يارلىق چۈشۈردۇق.

1806 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 11 ـ يىلى) يولۋاس يىلى

2 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى، ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلارغا سۈرگۈن قىلىنىپ كەلگەن

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

جىناتچىلەرنىڭ قۇللۇق مۇددىتى 20 يىلغا توشقان بولۇپ يېشى 70 تىن ئاشقانلار ھەمدە ئۆز نىسپۇسىگە شۆكرى قىلىپ قانۇنغا بويسۇنغانلار ياكى قۇللۇق مۇددىتى 20يىلغا توشمىغان بولسىمۇ يېشى 70 كە توشقان ھەمدەئۆزنىسپۇسىگە شۆكرى قىلىپ قانۇنغا بويسۇنغانلارنى قويۇپ بېرىپ ئۆز يۇرتىغا قايتىشقا رۇخسەت قىلىش؛ قۇللۇق مۇددىتى 20 يىلغاتوشۇپ، ئۆز نىسپۇسىگە شۆكرى قىلىپ قانۇنغا بويسۇنۇپ كەلگەن بولسىمۇ بىراق يېشى 70 كە يەتمىگەنلەرنى يەنە 3 يىل شاگىرتلىقتا ئىشلىتىپ، مۇددىتىتوشقاندىن كېيىن قويۇپ بېرىپ ئۆز يۇرتىغا قايتىشقا رۇخسەتقىلىش ھەققىدە يارلىق چۈشۈردى.

8 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى، يەرلىك دائىرىلەر ئۈرۈمچىدىكى كۆمۈر سودىگەرلىرىنى تارباغاتايغا بېرىپ كۆمۈر كانى ئېچىشقا ياردەم بېرىشكە سەپەرۋەر قىلدى.

1808 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 13 ـ يىلى) بېلىق يىلى

7 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى، ئۈرۈمچى نەنسەن ئالتۇن كانىنى «كان كونىراپ، تاغ قۇرۇقلىنىپ قالغانلىغى» ئۈچۈن تاقاش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى.

1809 ـ يىلى (چىڭسۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 14 ـ يىلى) يىلان يىلى

3 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى، چىڭسۇلالىسى ھۆكۈمىتى تىڭشيانىڭ جاڭجۈنى شىڭكۈينى ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭلىغىغا

يۆتكىدى.

3 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى، چىڭسۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچىنىڭ دىخانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى كۈچەيتىش ھەققىدە يارلىق چۈشۈردى.

1813 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 18 ـ
يىلى) توخۇ يىلى

10 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى، چىڭسۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئىلىنىڭ جاڭجۈنى پۇچاڭنى ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭلىقىغا يۆتكىدى.

1814 ـ يىلى(چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 19 ـ
يىلى) ئىت يىلى

1 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، پۇچاڭنى شىڭجىڭنىڭ جاڭجۈنلىگىگە يۆتكەپ، تارباغاتاينىڭ مەسلىھەتچى ئامبىلى چۈڭئانى ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭلىقىغا يۆتكەپ كەلدى.

5 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى، زېخې (ئىسىق دەريا)نىڭ دۇتۇڭى گاۋچىنى ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭلىقىغا يۆتكىدى.

1816 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ
21 ـ يىلى) چاشقان يىلى

12 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى، ئۈرۈمچىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا قۇرغاقچىلىق بولغانلىقى ئۈچۈن يەرلىك دائىرىلەر باج ـ سېلىقلارنىڭ ۋاقتىنى كەينىگە سۈرۈشنى بەلگىلىدى ھەمدە قەرز ئاشلىق ۋە ماددى ياردەم بەردى.

1817 ـ يىلى(چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 22 ـ
يىلى) كالا يىلى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ەَ ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى، رېخبىنىڭ دۇتۇڭى چىڭ شياڭنى ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭلىقىغا يۆتكىدى.

1891 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 24 ـ يىلى) تۇشقان يىلى

1 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى، چىڭ شياڭنى ئىلىنىڭ جاڭجۈنلىكىگە، تارباغاتاينىڭ مەسلىھەتچى ئامبىلىگۇڭجۇ ـ كجاپىنى ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭلىقىغا يۆتكىدى.

1820 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 25 ـ يىلى) بېلىق يىلى

10 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى، جاھانگىر خوجا جەنۇبىي شىنجاڭدا توپىلاڭ كۆتەردى. ئۈرۈمچىنىڭ يەرلىك دائىرىلىرى لوساۋگۇ، تۇدۇڭخې قاتارلىق جايلاردىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرىنى كېڭەيتىپ پائال ئاشلىق ئېشلەپچىقىرىپ، ھەربىي ئېھتىياج ئۈچۈن ھازىرلىق كۆردى.

1821 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 1 ـ يىلى) يىلى يىلان

1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، چېگرا رايونلارنى تىنچلاندۇرۇش ئۈچۈن ئۈرۈمچى غەزنىدىن 100مىڭ سەركۈمۈش ئاجرىتىپ ئىلىغا ياردەم قىلدى.

1822 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 2 ـ يىلى) ئات يىلى

7 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى يارلىق چۈشۈرۈپ ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭى دې يىڭئانى خېيلۇڭجياڭنىڭ جاڭجۈنلىكىگە يۆتكەپ، قىزىل

تۇغلۇق خەنزۇ قوشۇنىنىڭ ئورۇنباسار دۇتۇڭى يىڭخۇينى ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭلىقىغا تەيىنلىدى.

1823 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 3 - يىلى) قوي يىلى

11 - ئاينىڭ 22 - كۈنى، نايەنچېڭنىڭ يۇقۇرىغا يوللىغان مەلۇماتىدا مۇنداق دېيىلگەن: سودىگەرلەر يىلدا تۆگە كارۋىنى بىلەن ئىچكىرىدىن 7000 يەششىكتىن كۆپرەك كۆرەك چاينى موڭغۇل يايلاقلىرىدىن تاكى چىتەيگىچە بولغان مۇساپىنى بېسىپ ئۈرۈمچىگە يۆتكەپ كېلىپ، ھەر قايسى جايلارغا ئاپىرىپ ساتىدۇ. ھەربىر يەششىك چاينى 100 جىڭ ھىساپلاپ باج ئېلىنىۋاتىدۇ.

12 - ئاينىڭ 7 - كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى سودىگەرلەرنىڭ يىلدا 7000 يەششىكتىن كۆپرەك كۆرەك چاي يۆتكەپ، چىتەي، ئۈرۈمچىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا ئېلىپ بېرىپ ئاشلىققا تېگىشىشكە رۇخسەت قىلىش ھەققىدىكى ئىلتىماسىنى تەستىقلىدى.

1824 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 4 - يىلى) مايمۇن يىلى

12 - ئاينىڭ 30 - كۈنى، ئۈرۈمچىدە ئېچىلغان بوز يەرلەردىن مول ھوسۇل ئېلىنغانلىقى ئۈچۈن چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىۋاتقان لەشكەرلەرنىڭ ھەربىرىگە بىر ئايلىق تۇرمۇش پۇلى ئىنئام قىلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

1825 ـ يىلى(چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 5 ـ
يىلى) توخۇ يىلى

1 ـ ئايىنىڭ 14 ـ كۈنى ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭى يىڭ خۇي يۇقۇرىغا دوكلات يوللاپ، دىخۇا قەلئەسىنىڭ شەرقىگە مانجۇيەڭگى ئۈچۈن توپىدىن قەلئە ياساپ (ھازىرقى جەنگويولى ئەتراپى) مانجۇيەڭدىكى ئەسكەرلەرنى قەلئەگە كۆچۈرۈپ تۇرغۇزۇشنى ئىلتىماس قىلدى.

1826 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 6 ـ
يىلى) ئىت يىلى

9 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى، ئۈرۈمچىدىن قاراشەھەرگە 50 مىڭ دادەن ئاشلىق يۆتكىدى.

10 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى، يەنە 250مىڭ دادەن ئاشلىقنى قاراشەھەرگە يۆتكىدى.

12 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، ئۈرۈمچىدە بوز يەر ئېچىپ قىلىنغان دىخانچىلىقتىن يەنە مول ھوسۇل ئېلىندى، چىڭسۇلالىسى ھۆكۈمىتى بوز يەر ئۆزلەشتورگۈچى لەشكەرنىڭ ھەربىرىگە بىر ئايلىق ئاش ـ تۈز ئۈچۈن كۈمۈش ئىنئام قىلدى.

1827 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 7 ـ
يىلى) تۆڭگۈز يىلى

4 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى، ئىچكى ئۆلكىلەر ئۈرۈمچىنىڭ ئاشلىق يۆتكىشى ئۈچۈن 13086 تۆگە ياردەم قىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، بوز يەر ئېچىپ قىلىنغان

دىخانچىلىقتىن يەنە مول ھوسۇل ئېلىنىپ، لەشكەرلەر يۇقۇرىقىغا ئوخشاش ئىنئامغا ئېرىشتى.

1828 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ

8 - يىلى) چاشقان يىلى.

3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، جاھانگىر خوجىنىڭ توپىلىڭى باستۇرۇلۇپ، ئۈرۈمچىنىڭ نورمال ھالىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

9 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، نايەنچىڭنىڭ يۇقۇرىغا يوللىغان مەلۇماتىدا مۇنداق دىيىلگەن: يىلدا گەنسۇدىكى ھۆكۈمەت چىيىدىن 200 مىڭ تاختىدىن ئارتۇقراق ئېلىپ كېلىنىدۇ، بىراق كۆچۈكدىن ئۈرۈمچىگىچە بولغان ئارىلىقتىكى ھەر قايسى جايلارغا ئاپىرىپ سېتىشقا ھۆكۈمەت چىيى 4- 5 يۈزمىڭ تاختىغا يېتىدۇ. سودىگەرلەرنىڭ يوشۇرۇن يۆتكەپ ئەتكەسچىلىك قىلىشقا ئىمكانىيەتلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، ھەر قايسى جايلارغا ئىدارە تەسىس قىلىنىپ تەكشۈرۈلسە.

12 - ئايدا، ئۈرۈمچىدە بوز يەر ئېچىپ قىلىنغان دىخانچىلىقتىن ئىنتايىن زور مول ھوسۇل ئېلىندى.

1829 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 9 -

يىلى) كالا يىلى

5 - ئاينىڭ 14 - كۈنى، يەرلىك دائىرىلەر كۆچۈكنىڭ خۇباۋزى (ھازىرقى جىمسار ناھىيىسىنىڭ ئىچى) دىگەن جايىدا چازا قۇرۇپ، ئۈرۈمچىگە چاي يۆتكىگەن سودىگەر-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

لەرنىڭ باج تاپشۇرۇش ئەھۋالىنى تەكشۈردى.

1830 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 10 - يىلى) يولۋاس يىلى

2 - ئاينىڭ 8- كۈنى، ئۈرۈمچىدە ئىچىلغان بوز يەرلەردىن مول ھوسۇل ئېلىندى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى لەشكەرلەرگە بىر ئايلىق ئاش - تۈز پۇلى ئۈچۈن كۆمۈش ئىنئانە قىلدى.

11 - ئاينىڭ 22 - كۈنى، ئۈرۈمچىدىن 700 مىڭ جىڭدىن كۆپرەك ئاق ئۇن يۆتكەپ، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا ياردەم بېرىلدى.

1832 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 12 - يىلى) بېلىق يىلى

1 - ئاينىڭ 11 - كۈنى، ئۈرۈمچىدە ئىچىلغان بوز يەرلەردىن مول ھوسۇل ئېلىندى. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى لەشكەرلەرگە بىر ئايلىق ئاش - تۈز ئۈچۈن كۆمۈش ئىنئانە بەردى.

1834 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 14 - يىلى) ئات يىلى

4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى، ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭى چىڭ گې كېسەل سەۋەبىدىن ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلدى. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى يەركەننىڭ مەسلىھەتچى ئامبىلى چاڭ چىڭنى ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭلىقىغا تەيىنلىدى.

1837 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 17 - يىلى) توخۇ يىلى

2 - ئاينىڭ 27 - كۈنى، ئۈرۈمچىدە بوز يەر ئۆزلەش-

تۇرۇپ قىلىنغان دېخانچىلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىنغانلىقى ئۈچۈن چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى دېخانچىلىق ئەسكەرلىرىگە بىر ئايلىق تۇرمۇش راسخودى(كۆمۈش) ئىنئام قىلدى.

1840 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 20 ـ يىلى) چاشقان يىلى

1 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى، ئۈرۈمچىلىك سودىگەر رۇڭ جىشياڭ جەنۇبىي شىنجاڭدىن ئوغرىلىقچە 7200 سەر چەتئەل ئەپيۇنى ئېلىپ ساتتى. يەرلىك ئاھالىدىن فېڭ يۈيشۇ چەتئەللىك سودىگەرلەردىن يوشۇرۇنچە ئەپيۇن ئېلىپ ساتتى. شۇ چاغدا ئەپيۇن سېتىش ئەنزىسىدىن ئۈرۈمچىدە 30 نەچچىسى ئېنىقلاندى. يەرلىك دائىرىلەر دۆلەرغا قانۇن بويىچە چارە كۆردى ھەمدە ئەپيۇننى چەكلەش ھەققىدە يەنە بىر قېتىم بۇيرۇق ئېلان قىلىپ كۆكنار گۈلى تېرىشنى قەتئىي مەنئى قىلدى.

1842 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 22 ـ يىلى) يولۋاس يىلى

3 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى، گۇاڭدۇڭ ـ گۇاڭشىنىڭ زۇڭدۇسى لىن زېشۈي ۋەزىپىسىدىن ئېلىنىپ خىزمەت كۆرسىتىپ «گۇنايىنى يۇيۇش» ئۈچۈن ئىلىغا سۈرگۈن قىلىندى. ئۇ 8 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى شىئەندىن يولغا چىقىپ 10 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا شىنجاڭ چېگرىسىغا كىردى. ئۇ بىر تەرەپتىن يول يۈرۈپ، بىر تەرەپتىن ئويغا چۆمۈپ

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

گويا بەزى جايلارنى ئەسلىگەندەك مۇنداق دەپ شېئىر ئوقۇدى:

«بەش قولدەك تۇرىدۇ قارلىق تىيانشان،
غەرپكە ئۇندەيدۇ ھەم بولۇپ ھەمرا.
ئەۋلىيا، ماشايىخ كۆلدى مەن بىلەن،
ئىرىمەس ئاق چىچىم قار كەبى ئەمما.»

1844 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 24 - يىلى) بېلىق يىلى

6 - ئاينىڭ 22 - كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى بۇيەنتەيىنى ئۈرۈمچىنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈشكە ئەۋەتتى ھەمدە شۇ يىلىنىڭ ئاخىرىدا بۇيەنتەيگە، لىن زېشۈيىنى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىنىڭ دېخانچىلىق ۋە سۇ ئىنشائاتلىرىنى تەكشۈرۈشكە باشلاپ بېرىش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى.

1845 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 25 - يىلى) ئىلان يىلى

12 - ئاينىڭ 4 - كۈنى، لىن زېشۈي قويۇپ بېرىلدى. ئۇ قايتىش يولىدا ئۈرۈمچىدىن ئۆتكەندە قىزىل تاغ ھەققىدە مۇنداق نەزمە ئوقۇدى:

«مەسخۇش بولدۇم نەزمە ئوقۇپ ئىپتىخاردا،
مەي ۋىلىلدار قاسراقسىمان شوخ شامالدا.»

ھەمدە جىشاۋلەنىڭ كونا تۇرالغۇ جايى «يۈۋيى ساۋتاڭ»نى زىيارەت قىلىپ ئۈرۈمچىنىڭ پانۇس بايرىمىنى تاماشا قىلدى.

1846 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 26 ـ يىلى) ئات يىلى

3 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئىلىنىڭ جاڭجۈنى سايىڭئانى ئۈرۈمچى رايونى قاتارلىق جايلارنىڭ سۇ ئىنشائاتلىرى ۋە دېخانچىلىق ئېتىزلىرىنىڭ سۇغۇرۇلۇش ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە ئەۋەتتى.

1848 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 28 ـ يىلى) مايمۇن يىلى

2 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى، گەنسۇنىڭ تەپتىشى يۈن لىن لەشكەر بېشى سۈۋىن يۇقۇرىغا دوكلات يوللاپ، ئىئانە پۇل يىغىپ ئۈرۈمچى سېپىلىنى رېمونت قىلىشنى ئىلتىماس قىلدى.

1851 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ شيەنفېڭ 1 ـ يىلى) توڭگۇز يىلى

6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى، ئۈرۈمچىدىكى سۈرگۈنلەردىن 678 نەپىرى قېچىپ كەتكەنلىكتىن، دۇتۇڭ يىڭشۇ چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىدىن ئۈرۈمچىدە باۋجالىق تۈزۈمىنى ئورنىتىپ، سۈرگۈنلەرنى قاتتىق كونتۇرۇل قىلىش نىزامنامىسىنى يۈرگۈزۈشنى تەستىقلاپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى، ئۈرۈمچىنىڭ تىندۇسى گۈيە

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

مىڭ يۇقۇرىغا دوكلات يوللاپ، مىلتىق، زەمبىرەك ياساش ۋە ھەربىي مانېۋىر ئەھۋالىنى مەلۇم قىلدى.

شۇ يىلى، چار روسىيە چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىگە بېسىم ئىشلىتىپ «ئىلى، تارباغاتاي سودا ئالاقىسى نىزامنامىسى»نى تۈزدى، روسىيىلىك سودىگەر ئاچقان «تيەنشىڭ» سودا فىرمىسى ئۈرۈمچىدە تىجارەت باشلىدى.

1852 – يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ شيەنفېڭ 2 – يىلى) چاشقان يىلى

شۇ يىلى، روسىيىلىك سودىگەر ئاچقان «رېنجۇڭشىن» سودا فىرمىسى ئۈرۈمچىدە تىجارەت باشلىدى. 500 مىڭ رۇبلى مەبلەغ سېلىپ شىنجاڭنىڭ يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرىنى ئەرزان باھادا سېتىۋالدى.

1857 – يىلى(چىڭسۇلالىسىنىڭ شيەنفېڭ 7 – يىلى) يىلان يىلى

4 – ئاينىڭ 19 – كۈنى يەرلىكتە تۇرۇشلۇق قوشۇن ئاچقان مىس زاۋۇدى مىس پۇل قۇيۇشتا خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن، چىڭسۇلالىسى ھۆكۈمىتى يۇۋجى يەنلۇغا گۈللۈك پەي تاجا، مىڭبېشى لىكېغا كۆك پەي تاجا ئىنئام قىلدى، خىزمەت كۆرسەتكەن باشقا ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسىنىڭ دەرىجىسىنى ئۆستۈردى.

1859 – يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ شيەنفېڭ 9 – يىلى) قوي يىلى

ئۈرۈمچىدە «باۋدېجۇي»(دىخۇانى ئېچىش ئىدارىسى)

تـەسىس قىلىنىپ‌مىس پۇل قۇيۇپ چىقاردى. 1200 داچەن مىس پۇل بىر سەر كۈمۈش قىممىتىگە باراۋەر كېلەتتى.

1860 ـ يىلـى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ شيەنفېڭ 10 ـ يىلى) مايمۇن يىلى

3 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى، ئۈرۈمچى«خەنچىڭ»(خەنزۇ) قەلئەسىنىڭ ئىسكىلادىغا ئوت‌كېتىپ 189 يەششىك هۆكۈمەت چېيى كۆيۈپ كەتتى.

1861 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ شيەنفېڭ 11 ـ يىلى) توخۇ يىلى

12 ـ ئـاينىڭ 3 ـ كـۈنى، چىڭ سـۇلالىسى هۆكۈمىتى رۇسىيە دۆلەتلىرى مەسلىھەتچى ئامبىلى پىلىڭرۇينى ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭلىقىغا تەيىنلىدى.

شۇ يىلى، روسىيىلىك سودىگەر ئاچقان «جىشاڭتۇڭ» سودا فىرمىسى ئۈرۈمچىدە تىجارەت باشلاپ، مەخسۇس جۇڭگو چېيى سېتىۋالدى ھەمدە ئۆكتەملىك بىلەن خەنكۇدا چاي زاۋۇدى قۇردى.

1862 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجىڭ 1 ـ يىلى) ئىت يىلى

12 ـ ئاينىڭ 28 ـ كـۈنـى، بـارىكۆل ـ دىخۇانىڭ داۋىيىڭى گۇەن يىڭشۇ ماناسنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە بارغاندا شۇ جايداتۇرۇشلۇق قوشۇندىكى لەشكەرلەر تەرىپىدىن تۇتۇۋېلىندى. لەشكەرلەر ئۇنى بۇتخانىغا سۆرەپ كىرىپ يىغىلىپ قالغان ماناشنى بېرىشكـە قىستىدى. پىلىڭ رۇي ئـەسكـەر

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئەۋەتىپ باستۇردى ھەمدە ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى باشلامچىلىق قىلغان لەشكەرگە ئۆلۈم جازاسى بەردى.

شۇ يىلى شەنشىلىك خۇيزۇ ئاخۇن تودىلىن پالچى قىياپىتىدە ئۈرۈمچىگە ئىمقىپ كىردى.

1863 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجىڭ 2 - يىلى) تۇڭگۇز يىلى

3 - ئاينىڭ 3 - كۈنى، پىڭرۇي پادىشاغا مۇنۇلارنى مەلۇم قىلدى: «ئۈرۈمچىگە قاراشلىق ھەر قايسى شەھەرلەردە نەچچە يىلدىن بۇيان ئايلىق مائاش تولۇق تارقىتىلمىغانلىقتىن لەشكەرلەر قىينچىلىقتىن تۇرمۇش كەچۈرۈشكە ئامالسىز قالدى. پېقىر پىڭرۇيىنىڭ نەسىھەت قىلىشى بىلەن ھازىر سودىگەرلەردىن 50 مىڭ سەردىن كۆپرەك ئىئانە كۈمۈش توپلاندى».

4 - ئاينىڭ 13-كۈنى، پىڭرۇي پادىشاغا: «ئۈرۈمچىدىكى نامراتلارنىڭ سانى كۈنسېرەپ ئاشماقتا، ئۇلار ئاچ - يالىڭاچلىق دەردىدە زارقاخشىماقتا. بۇ ئەھۋال كىشىنى ئېچىندۇرىدۇ» دەپ مەلۇم قىلدى. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى «ئىسكىلاتتىكى ئاشلىقنى ئىشلىتىپ قۇتقۇزۇش» نى تەستىقلىدى. بىراق ئىسكىلات قۇرۇق ئىلىپ چىققىدەك ئاشلىق يوق ئىدى.

1864 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجىڭ 3 - يىلى) چاشقان يىلى

4 - ئاينىڭ 14 - كۈنى، ئۈرۈمچىدە يەر تەۋرەپ

نۇرغۇن ئادەملەر زەخىملەندى. يەرلىك دائىرىلەرنىڭ ماددى ياردەم بېرىپ قۇتقۇزۇشقا كۆچى يەتمىدى.

5 ـ ئايدا، پىڭرۇي ھەربى ئاشلىق يىغىش ھەققىدە بۇيرۇق ئېلان قىلىپ، ئۈرۈمچىگە قاراشلىق ھەر قايسى ناھىيىلەرگە مەجبۇرى ئالۋاڭ چاچتى.

6 ـ ئايدا، پىڭرۇي دىخۇا ئوبلاستىنىڭ باشلىغى زافۇغا جىددى ئاشلىق يىغىش ھەققىدە كۆرسەتمە بەردى. «مۇ بىشغا سىپلىنغان ئېغىر ئالۋاڭ، قىيىن ـ قىستاققا ئېلىپ مەجبۇرلاشلار» ئۈرۈمچى ـ نەنسەندىكى خەنزۇ، خۇيزۇ دىخانلارنىڭ ئاشلىق يىغىشقا قارشىلىق كۆرسىتىپ ئىسيان كۆتىرىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. ھەرقايسى ناھىيىلەردىكى دىخانلار بۇنىڭغا ئاۋاز قوشتى.

6 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، پىڭرۇي، نيبوچۇڭكېنى ئاتلىق قوشۇننى باشلاپ نەنسەنگە بېرىپ قوزغىلاڭنى باستۇرۇشقا ئەۋەتتى.

6 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى، خەنزۇ دىخانلار قوشۇنى (团练) نىڭ رەھبىرى شۈيشۆگۇڭ، خۇيزۇ قوشۇنىنىڭ رەھبىري مامىڭ قاتارلىقلار خەنزۇ، خۇيزۇ قوزغىلاڭچى دىخانلارنى باشلاپ «گۇگنىڭ» قەلئەسىگە ھۇجۇم قىلدى. پىڭرۇي ئۆزىنى پارتلىتىپ ئۆلتۈرۈۋالدى.

8 ـ ئايدا، تودېلىن قالايمىقانچىلىق پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۈرۈمچىدە ئۆز ئالدىغا «مۇسۇلمان خانلىغى»نى تىكلەپ، فېڭسۇۋنىڭ ئوغلى سۇخۇەنجاڭنى يۇەنشۇەيلىككە،

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

كاتىپ ماشىڭنى سەردارلىققا تەيىنلىدى.

1865 – يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجىز 4 – يىلى) كالا يىلى

1 – ئايدا، چارروسىيىنىڭ قۇترىتىشى بىلەن قوقاننىڭ ھەربىي ئىشلار قوماندانى ياقۇپ بەگ دۆلىتىمىزنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭ چېگرىسىغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ، «بەخت دۆلىتى» قورچاق ھاكىمىيىتىنى قۇردى.

1870 – يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجىز 9 – يىلى) ئات يىلى

3 – ئايدا، ياقۇپ بەگ تۇرپاندىن ئۈرۈمچىگە تاجاۋۇز قىلىپ كىردى.

1871 – يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجىز 10 – يىلى) قوي يىلى

6 – ئايدا، خەنزۇ، خۇيزۇ دېھقانلار قوشۇنى زىچ ماسلىشىپ، ئۈرۈمچىنىڭ قورچاق مەمۇرى ئەمەلدارى ماجۇڭنى تۇتۇپ ئۆلتۈردى، ھەمدە ياقۇپ بەگنى ئۈرۈمچىدىن قوغلاپ چىقاردى.

12 – ئايدا، سۇخۇەنجاڭ ھەقىقەتكە قايتتى، تودىلىن ماناسقا قاشتى، ياقۇپ بەگ دېھقانلار قوشۇنىنىڭ تودىلىنغا قوغلاپ زەربە بېرىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، 2 – قېتىم ئۈرۈمچىگە تاجاۋۇز قىلىپ كىردى.

1872 – يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجىز 11 – يىلى) مايمۇن يىلى

2 – ئايدا، شۇيشۆگۈك، مانىڭلار بىرلىشىپ ھۇجۇم

قىلىپ، ياقۇپ بەگنى يەنە بىر قېتىم ئۇرۇمچىدىن قوغلاپ چىقاردى.

6 - ئايدا، شۈيشۆگۇڭ ئۇرۇمچىدىكى خەنزۇ قەلئەسىنىڭ شىمالىي دەرۋازىسى سىرتىغا قوشۇنىنى يىغىپ، ياقۇپ بەككە قوغلاپ زەربە بېرىشكە تەييارلاندى. بىراق دۈشمەننىڭ ئۇشتۇمتۇت زەربىسىگە ئۇچراپ شاشەنزىگە چېكىندى.

ياقۇپ بەگ 3 - قېتىم ئۇرۇمچىگە تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ، ھەدەپ قىرغىنچىلىق قىلىپ ئۈچ ئالدى. مامىگىنىڭ ئاكىسىنىڭ تىلىنى كېسىپ، يۈرىكىنى ئويۇۋېلىپ ۋەھشىيانە ئۆلتۈردى.

7 - ئايدا، قىچىپ باركۆلدە تۇرۇۋاتقان ئۇرۇمچىنىڭ دۇتۇڭى جىڭلىيەن، تىدۇ جاڭيۈيچۈننى چىڭ ئەسكەرلىرىدىن 200 نى باشلاپ ئۇرۇمچىگە قايتارما ھۇجۇم قىلىشقا ئەۋەتتى. بىراق ئۇلار ياقۇپ بەگ تەرىپىدىن چېكىندۈرۈلدى.

1873 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجىڭ 12 - يىلى) توخۇ يىلى

3 - ئايدا، بەييەنخۇ شەنشىدە قوزغىلاڭ كۆتىرىپ مەغلۇپ بولغان خۇيزۇلارنى باشلاپ ئۈچكىرىدىن چىقتى.

10 - ئايدا بەييەنخۇ تۇرپانغا كەلگەندە ياقۇپ بەگ تەرىپىدىن بويسۇندۇرۇلدى ھەمدە ئۇرۇمچىگە كىرىپ ياقۇپ بەگ ئۈچۈن گۇمۇدىدىكى شەرقىي لىنىيە بازىسىنى مۇھاپىزەت قىلىشقا قويۇلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

1875 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 1 ـ يىلى) تۇڭگۇز يىلى

5 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى شەنشى، گەنسۇنىڭ زۇڭدۇسى زوزۇڭتاڭنى پادىشاغا ۋاكالىتەن شىنجاڭنىڭ ھەربىي ئىشلىرىنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇشقا، جىن شۇننى شىنجاڭنىڭ ھەربىي ئىشلىرىغا ياردەملىشىشكە، قوشۇمچە ئۇرۇمچىنىڭ دۇتۇڭلىقىغا تەيىنلىدى.

1876 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 2 ـ يىلى) چاشقان يىلى

6 ـ ئايدا، ليۇ جىنتاڭ باش قوماندان، جىن شۇن سەردار بولغان، 100 يىڭ جەمئىي 60 مىڭ كىشىلىك خۇنەن قوشۇنى شىنجاڭغا كىردى.

7 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ئەسكەرلىرى بەي يەنخۇ گۇمۇدىدا قاتتىق ئۇرۇشتى، بەي يەنخۇ مەغلۇپ بولۇپ چېكىندى.

7 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى، چىڭ ئەسكەرلىرى ئۇرۇمچىنىڭ ليۇداۋان تېغىغا چىقىپ ياقۇپبەگ قوشۇنىنى توپقا تۇتتى. ياقۇپبەگ، بەي يەنخۇلار مەغلۇپ بولۇپ داۋانچىڭغا قاچتى. چىڭ ئەسكەرلىرى شەرقىي دەرۋازىدىن دىخۇا شەھرىگە كىرىپ، ياقۇپبەگنىڭ ئورۇنباسار جاڭجۇنى ھۇسەيننى تىرىك قولغا چۈشۈرۈپ ھەر مىللەت ئاممىسىنى خاتىرجەم قىلدى. بۇ ئىشتىن كېيىن ليۇداۋانغا «بىرلا توپقا تۇتۇپ غەلىبە قىلىش» خاتىرە قورغىنىنى ياسىدى.

1877 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 3 - يىلى) كالا يىلى

4 - ئاينىڭ 14 - كۈنى، ليۇ جىنتاڭ ئەسكەر باشلاپ ئۈرۈمچىدىن چىقىپ داۋانچىڭغا ھۇجۇم قىلدى.

4 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، ياقۇپبەگ، بەي يەنخۇلار مەغلۇپ بولۇپ داۋانچىڭدىن چېكىندى.

5 - ئايدا، ياقۇپبەگ كورلىدا ئۆلدى، بەي يەنخۇ جەنۇبىي شىنجاڭ ئارقىلىق روسىيىگە قېچىپ كەتتى.

1878 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 4 - يىلى) يولۋاس يىلى

3 - ئاينىڭ 4 - كۈنى، ئۈرۈمچىنىڭ دىخانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى 80 مىڭ سەر كۈمۈش مەبلەغ ئاجراتتى.

12 - ئاينىڭ 2 - كۈنى، زوزۇڭتاڭ يۇقۇرىدىن شىنجاڭنى ئۆلكە قىلىپ قۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

1879 - يىلى(چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 5 - يىلى) توشقان يىلى

3 - ئاينىڭ 22 - كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچىدىكى قېپقالغان ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، يەرلىك ئەمەلدارلارغا «بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش، قەلئە، قورغانلارنى ياساش، ئېرىق - ئۆستەڭلەرنى ئادالاش، مەكتەپلەرنى تەرتىپكە سېلىش» ھەققىدە يوليورۇق بەردى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

1880 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇي 6 ـ يىلى) بېلىق يىلى

5 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى، كونا دىخۇا قەلئەسىنىڭ شەرقى ـ شىمالىي تەرىپىگە مانجۇ قەلئەسى (ھازىرقى جيەنگو يولى ئەتراپى) ياساش ئۈچۈن مۇقىم تۇرۇشلۇق قوشۇن يۆتكەپ كېلىندى.

12 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى، يېڭىدىن ياسالغان مانجۇ قەلئەسى پۈتۈپ مانجۇ يىڭىدىكى ئەمەلدار ـ ئەسكەرلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تەۋەلىرى كۆچۈپ كىردى. ئەسلىدىكى دىخۇا قەلئەسىگە سودىگەرلەر ئولتۇراقلىشىپ ئۇنى ئادىلاشتۇرۇپ «خەنزۇ قەلئەسى» دەپ ئاتىدى.

شۇ يىلى، روسىيىلىك سودىگەر ئاچقان «جىلى» سودا فىرمىسى ئۈرۈمچىدە تىجارەتكە كىرىشتى. ئۇلار روسىيىنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىغا شىنجاڭنىڭ پاختا، تېرە ـ يۇڭلىرىنى ئالماشتۇرۇپ بىر نەچچە يىلغا بارمايلا مەبلىغى 700 مىڭ رۇبلىغا يەتتى.

1881 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇي 7 ـ يىلى) يىلان يىلى

1 ـ ئايدا، «جۇڭگو روسىيە ئىلى شەرتنامىسى» ئىمزالاندى، ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلار سودا شەھىرى قىلىنىپ، روسىيىنىڭ سودا چەمبىرىكى دائىرىسىگە بۆلۈپ بېرىلدى.

10 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ليۇ جىنتاڭنى پادىشاغا ۋاكالىتەن شىنجاڭنىڭ ھەربى

ئىشلىرىنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇشقا تەيىنلىدى. گۇاڭ-دۇڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيىسىنىڭ ئىدۇسى جاڭ ياۋنى شىنجاڭ-نىڭ ھەربىي ئىشلىرىغا ياردەملىشىشكە يۆتكىدى.

11 - ئاينىڭ 2 - كۈنى، روسىيىگە ئەلچىلىككە چىققان ۋەزىر زېڭجىزې بەي يەنخۇنى قايتۇرۇپ بې-رىشنى تەلەپ قىلدى.

شۇ يىلى، روسىيىلىك سودىگەر ئاچقان «دېخې» سودا فىرمىسى ئۈرۈمچىدە تىجارەتكە كىرىشتى ھەمدە ئۇ-لار ئۈرۈمچىنىڭ نەنسەن رايونىدا يايلاقلارنى ئۆكتەملىك بىلەن ئىگەللىۋېلىپ، چارۋىچىلىق ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىپ نۇرغۇن پايدا ئالدى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇلار-نىڭ مەبلىغى 1 مىليون رۇبلىغا يەتتى.

1882 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي

8 - يىلى) ئات يىلى

3 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، ئۈرۈمچىدە يەر تەۋرىدى. ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭى گۇڭ تاڭ يەرتەۋرەش ئەھۋالىنى خان ئوردىسىغا دوكلات قىلىپ ئەنگە ئالدۇردى.

شۇ يىلى روسىيىلىك سودىگەر ئاچقان «ماۋشېڭ» سودا فىرمىسى ئۈرۈمچىدە تىجارەت باشلىدى ھەمدە ئۇلار ئۈرۈمچىنىڭ نەنسەن رايونىدا يايلاق ۋە تېرىلغۇ يەرلەرنى زورلۇق بىلەن ئىگەللىۋېلىپ، قوشۇمچە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى.

1883 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي

9 ـ يىلى) قوي يىلى

12 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى، ئۈرۈمچىنىڭ دۇتۇڭى جاڭ شۈن، نوپۇس مەھكىمىسىنىڭ«شىنجاڭنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىي ئىككى يولى كەڭ كۆلەمدە بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈشكە جىددى ئېھتىياجلىق» دىگەن تەكلىۋىگە ئاساسەن، ئۈرۈمچىنىڭ بوز يەر ئېچىش ئىشلىرىغا پائال تەييارلىق كۆردى.

شۇ يىلى، روسىيىلىك سودىگەر ئاچقان «دېشىڭ» سودا فىرمىسى تىجارەتكە كىرىشتى ھەمدە نەنلياڭدا يۇڭ يۈيۈش زاۋۇدى قۇرۇپ ئەرزان باھادا سېتىۋالغان قوي يۇڭىنى پىششىقلاپ ئىشلەپ چەتئەلگە يۆتكەپ 1 مىليون 500 مىڭ رۇبىلى پايدا ئالدى. كېيىنچە يۇڭ يۈيۈش زاۋۇدى«ياڭ ماۋخۇ»دەپ ئاتالدى.

1884 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي

10 ـ يىلى) مايمۇن يىلى

11 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى، شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلدى، شۇنىڭ مەھكىمىسى ۋە مالىيە مەھكىمىسى تەسىس قىلىندى. ئۈرۈمچى ئۆلكە مەركىزى بولدى.

11 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى شىنجاڭنىڭ غەربى ئىشلار نازارەتچىسى، ئوڭ قانات سىلاڭ ليۇجىنتاڭنى شىنجاڭنىڭ شۇنفۇلىقىغا تەيىنلەپ، گەنسۇنىڭ مالىيە ئەلچىسى كۇي گۇاڭداۋنى شىنجاڭنىڭ مالىيە ئەلچىلىكىگە يۆتكەپ كەلدى.

شۇ يىلى، تەڭسى، ليۇجىنتاڭ بىلەن بىرگە شىنجاڭـ
غا كېلىپ ۋەزىپە ئۆتىدى. بۇ چاغدا ئۇ 19 ياشتا ئىدى.

1885 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 11 - يىلى) توخۇ يىلى

5 - ئايدا ليۇجىنتاڭ، كوي گۇاڭداۋلار ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئۈرۈمچىگە كېلىپ، شۇنىڭغۇ ۋە مالىيە ئەلچىسى يامۇلىنى قۇردى.

شۇ يىلى، ليۇ جىنتاڭنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئۈرۈمـ چىدە «تەمىرات ئىدارىسى» تەسىس قىلىنىپ، مىتال تاۋلاش ۋە قۇيمىچىلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللاندى.

1886 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 12 - يىلى) ئىت يىلى

شۇ يىلى، ليۇجىنتاڭ ئۈرۈمچىدە باسمىخانا قۇردى.

شۇ يىلى، ئۈرۈمچىنىڭ ئومۇمى ئاھالىسى 7342 تۈتۈن 38 مىڭ 944 ئادەمگەيەتتى. ئۆلكە قورۇلغاندىن كېيىنكى ئېھتىياجغا ماسلىشىش ئۈچۈن، خەنزۇ ۋە مانجۇ قەلئەسى قو- شۇۋېتىلىپ كېڭەيتىپ قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇغى 52 . 11 چاقىرىم كېلىدۇ،
قەلئەنىڭ ئەسلىدىكى 4 دەرۋازىسى 7 گەكۆپـەيتىلدى.

1887 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاگشۈي 13 - يىلى) تۇڭگۇز يىلى

شۇيىلى، ئۈرۈمچى خەلقى، ئۈرۈمچى دەرياسىنىڭ غەربىدىكى «گۇەنخۇ» تەبىئى توختام سۇ كۆلچىكىنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئامماسەيلە قىلىدىغان «جيەنخۇ» كۆلىگە ئۆزگەرتىپ ياسىدى.

1888 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 14 ـ يىلى) چاشقان يىلى

شۇيىلى، چاررۇسىيە ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچىدە كونسۇلخانا تەسىس قىلدى.

1889 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 15 ـ يىلى) كالا يىلى

1 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى، ليۇجىنتاڭ توققان يوقلاش ئۈچۈن رۇخسەت سوراپ يۇرتىغا قايتتى، شۇنىڭلۇق ۋەزىپىنى مالىيە ئەلچىسى كۈي گۇاڭداۋ ۋاكالىتەن ئۆتىدى.

1890 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 16 ـ يىلى) يولۋاس يىلى

شۇيىلى، ئۈرۈمچىدە ھۆكۈمەت پۇل ئىدارىسى تەسىس قىلىنىپ «گۇاڭشۈي پۇلى» قىزىل مىس تەڭگە قۇيۇپ چىقاردى.

1891 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 17 ـ يىلى) توشقان يىلى

4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى شەنشىنىڭ مالىيە ئەلچىسى تاۋمۇنى شىنجاڭنىڭ شۇنىڭلىغىغا تەيىنلىدى.

8 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى، ئۈرۈمچىدە بوغدا بىلىم يۇرتى تەسىس قىلىندى.

1892 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي

18 ـ يىلى) بېلىق يىلى

7 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى بوغدائىلاھىۋە چوڭ ـ كىچىك بوغداكۆلىگە بېغىشلىما تاختىسى ئىنئام قىلدى. بوغدا ئىلاھىغا ئاتالغان تاختىغا:

«ياغدۇرغاچ بوتاغ تۈگىمەس شەپقەت،

چېگراخەلقى چەكمەس ئازاپ ـ كۈلپەت.»

دەپ يېزىلغان. چوڭ ـ كىچىك بوغدا كۆلىگە ئاتالـ غان تاختىغا:

«سۇلىرىڭ كەبى ناۋات،

ياشنىدى جىمى ھايات»

دەپ يېزىلغان.

12 ـ ئاينىڭ 3 ـكۈنى، ئۈرۈمچىدە روسچە مەكتەپ ئېچىلدى.

1894 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي

20 ـ يىلى) ئات يىلى

5 ـ ئاينىڭ 12ـ كۈنى، تاۋمۇ چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىدىن پوچتا ـ تېلېگىراف شىنجاڭ شۆبىسىنى قۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

1895 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي

21 ـ يىلى) قوي يىلى

11 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى، تاۋمۇ شەنشى ـ گەنسۇنىڭ زۇڭدۇلىقىغا تەيىنلەندى. شىنجاڭنىڭ مالىيە ئەلچىسى روۋـ يىڭچى شىنجاڭنىڭ شۇنفۇلىقىغا ئۆستۈرۈلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

1896 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي
22 - يىلى) مايمۇن يىلى

9 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، روس تىللىق مەكتىۋى ئوقۇتۇشتا ئەلا نەتىجە قازانغانلىقى ئۈچۈن، روۋيىسكچى خان ئوردىسىدىن مۇكاپاتلاشنى ئىلتىماس قىلدى.

11 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، ئۈرۈمچى رايونى چېكەتكە ۋە مۆلدۈر ئاپىتىگە ئۇچرىغانلىقتىن، روۋيىسكچى چىڭ سۇلالىسى ئوردىسىدىن ياردەم تەلەپ قىلدى.

شۇ يىلى، ئەنگلىيىلىكلەر شاڭخەيدە ئاچقان «خىرىستىيان دىنى باش جەمئىيتى» پوپ خۇنتارنى (خەنزۇچە ئىسمى خۇجىنجى) ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىپ، ئۈرۈمچىدە «بەخت چېركوسى»نى ئاچتى.

1897 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي
23 - يىلى) توخۇ يىلى

شۇ يىلى ياڭخاڭ مىچىتى ياسالدى.

1901 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي
27 - يىلى) كالا يىلى

شۇ يىلى، يەرلىك دائىرىلەر ھەرقايسى چوڭ سودا دۇكانلىرىنىڭ ئۆز دۇكىنىنىڭ پۇلىنى تارقىتىشىنى تەستىقلىدى.

شۇ يىلى، خان ئوردىسىدىكى پادىشا جەمەتىدىن بولغان ئاقسۆڭەك، «جىنگوگۇڭ» زەيلەن ئۈرۈمچىگە سۈرگۈن قىلىندى.

1902 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 28 - يىلى) يولۋاس يىلى

6 - ئاينىڭ 4 - كۈنى، رووۋىنگچى چىڭ ھۆكۈمىتىگە دوكلات يوللاپ، ئۈرۈمچىدە ھەربى مەكتەپ ئېچىپ، يېڭى ئەسكەرلەر ئېچىدىكى تايانچلارنى تەربىيلەشنى ئىلتىماس قىلدى.

10 - ئاينىڭ 6 - كۈنى، رووۋىنگچىنى ئەنخۇينىڭ شۈنفۇلىغىغا يۆتكەپ، شىنجاڭنىڭ مالىيە ئەلچىسى فەن-شۈۋسۈنى شىنجاڭنىڭ شۈنفۇلىغىغا ئۆستۈردى.

1903 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 29 - يىلى) توشقان يىلى

ئۈرۈمچى «تەمىرات ئىدارىسى» تەسرات شىركىتىگە ئۆزگەرتىلىپ نېفىت، نېفىت مومى، سوپۇن ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەت، ھۈنەر - سەنئەت كارخانىلىرىنى ئاچتى.

شۇ يىلى ئۈرۈمچىدىن شىمالىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا «پوچتا ھارۋىسى» قاتنىدى.

شۇ يىلى، فەن شۈۋسۇ شىمگو مەنزىرە رايونىنى تەرتىپكە سېلىپ رېمونت قىلدۇردى.

1905 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 31 - يىلى) يىلان يىلى

9 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، فەن شۈۋسۇ خىيانەتچىلىك سەۋەبىدىن ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاندى. ئەنخۇينىڭ مالىيە ئەلچىسى ليەنكۈي شىنجاڭنىڭ شۈنفۇلىغىغا

ئۇيغۇر كىتاب تورى بىكىتى
www.uyghurkitap.com

تەيىنلەندى.

1906 – يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 32 – يىلى) ئات يىلى

1 – ئاينىڭ 4 – كۈنى، بۇغدا بىلىم يۇرتى مەكتەپكە ئۆزگەرتىلىپ روس مەكتىۋى بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى.

4 – ئاينىڭ 21 – كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى گەنسۇدىكى پىڭياڭ، چىڭياڭ، جىنچۈەن، شۈخۇا ناھىيىلىرىنىڭ داۋيىگى ۋاڭ شۇنەنىنىڭ ۋەزىپىسىنى ئۆستۈرۈپ شىنجاڭنىڭ مالىيە ئەلچىلىكىگە تەيىنلىدى.

11 – ئاينىڭ 17 – كۈنى، ليەنكۈي چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىدىن شىنجاڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيىسىنى تەشكىللەشنى ئىلتىماس قىلدى.

شۇ يىلى، چار روسىيىنىڭ داۋشېڭ بانكىسى ئۈرۈمچىدە تارماق بانكا ئاچتى.

شۇ يىلى، يەرلىك ئىدارىلار ھۈنەر – سەنئەت تۆگىتىش ئىدارىسى تەسىس قىلىپ، ياغاچچىلىق، كۆنچىلىك، 5 خىل مېتال، ئاغامچا، كىگىز – گىلەم قاتارلىق ھۈنەر – سەنئەت سانائىتىنى ئۆگىتىشنى يولغا قويدى.

شۇ يىلى، ئۈرۈمچى نېفىت شىركىتى تەسىس قىلىنىپ، يەرلىك ئۇسۇلدا نېفىت ئايرىشقا كىرىشتى.

شۇ يىلى، ئۈرۈمچى دەرياسىغا «گۈگىنىڭ» كۆۋرۈكى (ھازىرقى چوڭ كۆۋرۈك ئەتراپى) ياسالدى.

شۇ يىلى نەنگۈەندىكى شەنشى مېچىتى ياسالدى.

1907 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇي 33 - يىلى) قوي يىلى

شۇ يىلى، ئۈرۈمچىدە شىنجاڭ مائارىپ مەھكىمىسى تەسىس قىلىندى ھەمدە ئالى بىلىم يۇرتى ئېچىلدى.

شۇ يىلى، ئۈرۈمچى قۇرۇقلۇق ئارمىيە مەكتىۋى ئېچىلىپ 70 نەپەر ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى.

شۇ يىلى، شىمگودا پۇل قۇيۇش ئىدارىسى ۋە ھۆكۈمەت ئىگىلىگىدىكى سۇ تۈگمىنى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى، مالىيە ئەلچىسى ۋاڭ شۇنەن ئۈرۈمچىدە دېخانچىلىق، ئورمانچىلىق تەجرىبە مەيدانى قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلدى.

1908 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇي 34 - يىلى) مايمۇن يىلى

3 - ئاينىڭ 8 - كۈنى، شىنجاڭ باج خادىملىرىنى تەربىيلەش كۇرسى سىياسى-قانۇن مەكتىۋىگە ئۆزگەرتىلدى.

4 - ئاينىڭ 22 - كۈنى، ھۈنەر - سەنئەت ئىدارىسى تەسىس قىلىنىپ، قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىنى باشقۇردى.

شۇ يىلى، مالىيە ئەلچىسى ۋاڭ شۇنەن شىنجاڭ قەغەز پۇلىنى تارقاتتى ھەمدە چوڭ سودا دۇكانلىرىنىڭ پۇلىنى چەكلىدى.

شۇ يىلى، شىنجاڭ پوچتىخانىسى تەسىس قىلىندى. ئەنگلىيىلىك پوچتا خادىمى بېدىسىن باشقۇرۇشقا

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ياردەملەشتى.

شۇ يىلى، «لاۋسەنىنىڭ ساياھەتخاتىرىسى» دىگەن كىتاپنىڭ ئاپتورى لىيۇئې، چىڭ سۇلالىسى تەرىپىدىن ئۈرۈمچىگە سۈرگۈن قىلىندى. ئۇ چىڭ خۇاڭمياۋنىڭ ئىچىگە ماكانلىشىپ، دورا ئۆسۈملۈكلىرى يىغىپ ۋە كېسەل داۋالاپ جاھاندارچىلىق قىلدى.

1909 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۈەنتۇڭ 1 ـ يىلى) توخۇ يىلى

5 ـ ئاي، قەمەرىيە 4 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى، قىزىل تاغ ئىبادەتخانىسىدا ئېچىلغان يىغىندا يەرلىك دائىرىلەر ئەسكەر ئېلىش مەسىلىسىدە تيەنجىنلىك سودىگەرلەرنى پىرىنسىپسىز قوغدىغانلىقى ئۈچۈن شەنشى ـ گەنسۇلۇق پۇقرالار ۋە ئەسكەرلەر بۇنىڭغا نارازىلىق بىلدۈرۈپ، ئىككى ئوتتۇرىدا توقۇنۇش يۈز بەردى، تيەنجىنلىك سودىگەرلەردىن 7 ـ 8 ئادەم ئۆرۈپ ئۆلتۈرۈلدى.

10 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى لىيەن كۈي ئۈرۈمچى رازۋېتكا مەكتىۋىنى تەسىس قىلدى. بۇ مەكتەپ چارلاش ۋە قوغداش خادىملىرىنى تەربىيىلەش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى.

شۇ يىلى، ئۈرۈمچىدە مەدىنى ئاقارتىش مەكتىۋى تەسىس قىلىندى ھەمدە ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپىدىن 1 نى، ئاددى سىفەن سىنىپىدىن 1 نى ئېچىپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى. ئوقۇش مۇددىتى بىر قىلىپ بەلگىلەندى.

1910 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۈەنتۇڭ 2 ـ يىلى) ئىت يىلى

5 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى، ئۈرۈمچىدە دېخانچىلىق، ئورمانچىلىق تەجرىبە مەيدانى (يەنى «سەيلىباغ» هازىرقى 8 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ كونا ئورنى) قۇرۇلدى. ھەمدە دېخانچىلىق، ئورمانچىلىق بىلىملىرىنى كېڭەيتىش ئورنى تەسىس قىلىندى.

8 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئاتلىق قوشۇنىنىڭ ئەمەلدارى تيەنشىنيەننىڭ خۇيداڭنىڭ ئەسكىرى جاڭ شېڭكۈينى ئېتىپ ئۆلتۈرگەنلىك ۋەقەسى، ۋاڭ گاۋشېڭنىڭ ئوت قويۇش ۋەقەسىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. «بىر ئەر يەڭ تۈرۈپ چىقسا، بارچە ئاۋاز قوشۇپتۇ» دېگەندەك، داشىزى ئەتراپىدىكى سودا دۇكانلىرى كۆيدۈرۈۋېتىلدى.

11 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ شۈنفۇسى يەنداخۇانى شىنجاڭنىڭ شۈنفۇلىقىغا يۆتكەپ كەلدى.

شۇ يىلى، «شىنجاڭ تەزكىرىسى» ئۈرۈمچىدە نەشر قىلىندى.

1911 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۈەنتۇڭ 3 ـ يىلى) توڭگۇز يىلى

4 ـ ئايدا، ئۈرۈمچى باش سودا ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى. ياڭ ۋېيشىن ئۇيۇشمىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

شۇ يىلى 97 سودا دۇكىنى ئۇيۇشمىغا ئەزا بولدى.

10 - ئايدا، گەنسۇنىڭ ماتارىپ ئەلچىسى ياڭزىڭ شىن ئاقسۇنىڭ داۋيىڭلىغىغا تەيىنلىنىپ ئۈرۈمچىگە كېلىپ ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالدى.

10 - ئاينىڭ 22 - كۈنى، ئىنقىلاپچى ليۇشەنجۈن ئۈرۈمچىگە كېلىپ قوراللىق قوزغىلاڭنى تەشكىللىدى.

12 - ئاينىڭ 20 - كۈنى، يەن داخۇا ئىنقىلاپچىلارنى تۇتقۇن قىلىش بۇيرۇغىنى چۈشۈردى. پۈتۈن شەھەردە قاتتىق تۇتقۇن قىلىش ئېلىپ بېرىلدى.

12 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، ليۇشەنجۈن ئۈرۈمچىدىكى ئىنقىلاپچىلارغا رەھبەرلىك قىلىپ قوراللىق قوزغىلاڭ قوزغىدى. قوراللىق قوزغىلاڭ 30 - چىسلا مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى. ئىنقىلاپچىلاردىن 143 نەپىرى قۇربان بولدى. ليۇ شەنجۈنمۇ ھەققانىيەت يولىدا مەردانىلىق بىلەن قۇربان بولدى. شۇ يىلى ئۇ ئەمدىلا 29 ياشتا ئىدى.

شۇ يىلى، روسىيىلىك سودىگەر ئاچقان «دالى» سودا فىرمىسى ئۈرۈمچىدە تىجارەتكە كىرىشتى.

شۇيىلى، شاڭخەيدىكى خىرىستىيان دىنىي باش جەمئىيىتى ئەۋەتكەن ياش پوپ مېسسېر ئۈرۈمچىگە كېلىپ، «بەخت چېركاۋسى» دا ياۋروپاچە داۋالاش ئامبۇلاتورىيىسىنى ئاچتى.

1912 - يىلى (مىنگونىڭ 1 - يىلى) چاشقان يىلى 1 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئىلى جۇمھۇرىيەت ئىنقىلاۋى

غەلىبە قىلدى، خەلق قوشۇنى ئۆلكە مەركىزىگە قاراپ يۈ-
رۈش قىلدى.

1 - ئاينىڭ 19 - كۈنى، يەن داخۇا ھەربى ئەمەلدا-
رى (شىتۇگى) ۋاڭ پىيلەننى ئاتلىق ۋە زەمبىرەكچى قو-
شۇندىن بولۇپ جەمئى 5 يىلك ئەسكەرنى باشلاپ ئۈرۈمچى-
دىن چىقىپ ئىلى خەلق قوشۇنىنىڭشەرققە يۈرۈش يولىنى
توساشقا ئەۋەتتى.

3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، بېيجىڭ پوچتا مىنىستىر-
لىگى يەن داخۇاغا تېلېگىراما يوللاپ، چىڭ سۇلالىسى
خاندانلىقىنىڭ ئاغدۇرۇلغانلىقىنى، جۇمھۇرىيەتنى ئېتىراپ
قىلىشنى ئۇقتۇردى.

3 - ئاينىڭ 27 - كۈنى، يەن داخۇا خىزمەتتىن ئىس-
تىپا بەردى ھەمدە ياڭ زىڭشىنغا سىياسى ۋەزىيەتنى كون-
تۇرۇل قىلىش ھەققىدە كۆرسەتمە بەردى.

5 - ئاينىڭ 18 - كۈنى، بېيجىڭ ھۆكۈمىتى بارىكۆل،
ئۈرۈمچىنىڭ داۋيىگى، قوشۇمچە سوت مەھكىمە باشلىقى
ياڭ زىڭشىننى شىنجاڭنىڭ دۇدۇلىقىغا تەيىنلىدى.

6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى، يەن داخۇا ئۈرۈمچىدىن ئاي-
رىلىپ شەرققە كەتتى.

7 - ئاينىڭ 8 - كۈنى، ئىلى جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمە-
تى ياڭ زىڭشىن بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ 11 ماددىلىق
بىتىم ئىمزالىدى.

10 - ئاينىڭ 9 - كۈنى، بېيجىڭ ھۆكۈمىتى ياڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

زىنكشىنغا 2 ـ دەرىجىلىك جىياخې مۇكاپاتى بەردى ھەمدە ئۇنىڭ دەرىجىسىنى قۇرۇقلۇق ئارمىيە شاڭجياڭلىقىغا ئۆستۈردى.

1913 ـ يىلى (مىنگونىڭ 2 ـ يىلى) كالا يىلى

4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى، ئۈرۈمچى ئاممىۋى كۇتۇپخانىسى تەسىس قىلىندى. كۇتۇپخانىدا 1200 پارچە كىتاپ ساقلانغان بولۇپ يىللىق راسخودى 800 يۈەن ئىدى.

4 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى، ئۈرۈمچى باش سودا ئۇيۇشمىسى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەندى، يى بېڭيۈەن ئۇيۇشمىنىڭ باشلىقلىقىغا سايلاندى. ئىش باشقۇرغۇچىلاردىن 12 ئادەم سايلاپ چىقىلدى. شۇ يىلى شەھەردىكى سودا دۇكانلارنىڭ سانى 1200 گە يەتتى.

9 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى، ياڭ زىڭشىن قۇمۇل دىخانلار قوزغىلىڭىنىڭ داھىسى تۆرمۇر خەلىپىنى ئۈرۈمچىگە ئالداپ ئېلىپ كېلىپ يوشۇرۇن زىيانكەشلىك قىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى، يەرلىك دائىرىلەر ئەپيۇننى چەكلەش ھەققىدە ئومۇمى بۇيرۇق ئېلان قىلدى.

1914 ـ يىلى (مىنگونىڭ 3 ـ يىلى) يولۋاس يىلى

2 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى، ئۈرۈمچىدە ھاۋارايىنى كۆزىتىش، ئۆلچەش ئورنى قۇرۇلدى.

4 ـ ئايدا، جىن شۇرېن گەنسۇدىن ئۈرۈمچىگە كېلىپ، ياڭ زىڭشىن ئۈچۈن خىزمەت قىلدى.

10 - ئاينىڭ 17 - كۈنى، باركۆل - ئۈرۈمچىنىڭ داۋىسىگە جۇرۇيچىڭ ئەپيۇن ئەنزىلىرىنى تەكشۈرۈپ چىقىپ چارە كۆردى.

11 - ئاينىڭ 9 - كۈنى، بېيجىڭ ھۆكۈمىتى 20 نەپەر كاندىدات ناھىيە ھاكىمىنى ۋەزىپە تاپشۇرۇۋېلىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە تەقسىم قىلدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە لى چى (گۇاڭدۇڭلۇق، كېيىن خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان)، جاڭ شىڭ (خۇبېيلىق، كېيىن مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان)، تاۋمىڭيۇ (جېجياڭلىق، كېيىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى بولغان)لار بار.

شۇ يىلى، يەرلىك دائىرىلەر ئەسلىدىكى باسمىخانىنى ھۆكۈمەت ئاخبارات ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىپ، «شىنجاڭ ئاخباراتى» نى نەشر قىلدى.

شۇ يىلى، ئۈرۈمچى مەھكىمىسىنى ئۈرۈمچى ناھىيىسىگە ئۆزگەرتتى.

شۇ يىلى، ئەنگلىيىلىك سودىگەر ئاچقان «ئەنلى» سودا فىرمىسى ئۈرۈمچىدە تىجارەتكە كىرىشتى.

1915 - يىلى (مىنگونىڭ 4 - يىلى) توشقان يىلى

7 - ئاينىڭ 31 - كۈنى، يەرلىك دائىرىلەر ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق قوشۇننى ئەۋەتىپ شىمالىي شەھەر ئەتراپىدىكى دېخانلارنىڭ لىۋداۋان سۇغۇرۇش ئۆستىڭىنى چېپىشقا ياردەم بەردى.

10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، ئۈرۈمچى ناھىيىسىنىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ھاكىمى دۇۋەنپېي سەيپۇدىكى دىخانلارغا 30 چاقىرىم سۇغۇرۇش ئۆستىڭى ياساش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى.

12 - ئاينىڭ 12 - كۈنى، يۈەن شىكەي خانلىق تۈزۈمنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش باياناتى ئېلان قىلدى. ياڭ زىڭشىن بۇنىڭغا قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى ھەمدە 15 بولاق ئالتۇن سوغا قىلدى.

12 - ئاينىڭ 22 - كۈنى، يۈەن شىكەي ياڭ زىڭشىنغا 1 - دەرىجىلىك بەگلىك ئۇنۋانىنى بەردى.

12 - ئاينىڭ 23 - كۈنى، تاڭ جىياۋ قاتارلىقلار يۈننەندە يۈەن شىكەينى ئەيىپلەپ باياناتى ئېلان قىلدى ھەمدە قۇرۇقلۇق ئارمىيىنىڭ خۇيزۇ ئوقۇغۇچىسى مايىنى يۈەن شىكەينى ئەيىپلەشكە ئۈندەش ئۈچۈن شىنجاڭغا ئەۋەتتى. مايى ياڭ زىڭشىن تەرىپىدىن يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈلدى.

12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى، ياڭ زىڭشىن يۈەن شىكەيگە تېلېگراممىا يوللاپ «مىننەتدارلىقىنى» بىلدۈردى ھەمدە تېزرەك تەختكە چىقىشقا ئۈندىدى.

1916 - يىلى (مىنگونىڭ 3 - يىلى) بېلىق يىلى

1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، يۈەن شىكەي بېيجىڭدا تەختكە چىقىپ ئۆزىنى خان دەپ ئېلان قىلدى ھەمدە ئەسلىدىكى يىلنامىنى «خۇڭشۈەن» يىلنامىسىغا ئۆزگەرتتى. شۇ كۈنى ياڭ زىڭشىن ئىنىسى ياڭ زىڭبىڭنى قوتۇرۇپ شىنجاڭدىكى موڭغۇل، ئۇيغۇر ھەر قايسى ۋاڭ، بەگلەرنىڭ نامىنى سۇيىئىستېمال قىلىپ يۈەن شىكەيگە تەبرىك تېلې-

گىرامىسى ئەۋەتتى ھەمدە ياڭ زىڭشىن قەلەم ۋە ئەلەم ئەمەلدارلىرىنى باشلاپ ئۇرۇمچىدىكى «ۋەنشۇگۇڭ» سارىيىدا (ھازىرقى جەنگو يولىدىكى دۇڭ رۇيۋىن ئىبادەتخانىسى) تەبرىكلەش مۇراسىمى ئۆتكۈزدى.

1 - ئاينىڭ 2 - كۈنى، سەيئې يۈننەندە دۆلەتنى قوغداپ، يۈەن شىكەيگەقارشى جازا يۈرۈشى قىلدى. ياڭ زىڭشىن يۈەن شىكەيگە تەبرىكگىرامما يوللاپ، يۈننەندىكى قوزغىلاڭنى قارىلاپ،خانلىق تۈزۈمنى ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

1 - ئاينىڭ 17 - كۈنى، ياڭ زىڭشىن ئومۇمى تېلېگىرامما يوللاپ، يۈننەندىكى دۆلەتنى ھىمايە قىلىپ، يۈەن شىكەيگە قارشى جازا يۈرۈشى قىلىش قوزغىلىڭىنى ئەيىپلىدى.

1 - ئاينىڭ 29 - كۈنى،ياڭ زىڭشىن گومىن يىغىنىنىڭ 28 ۋەكىلىنىڭ نامىنى سۈيئىستىمال قىلىپ، يۈەن شىكەيگە يەنە بىر قېتىم تېلېگىرامما يوللاپ «جۇڭخۇا ئىمپىرىيىسى» خانلىقىنى ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

2 - ئاينىڭ 26 - كۈنى، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا يۈەن شىكەيگە قارشى تۈركۈم - تۈركۈملەپ جازا يۈرۈشى قىلىش باياناتلىرى ئېلان قىلىنغانلىقتىن، ياڭ زىڭشىن باشقىچە ھىلە - مىكىر قوللاندى. تاۋۇز چاغىنى زىياپىتىدە ئۇ مۇھاپىزەت يىگىنىڭ يىگجاگى شادىڭ، ئىشپيونلۇق يىگىنىڭ يىگجاگى لىيىنلارنى ئۆلتۈرۈپ، ئۆز قولى بىلەن بەش خىل رەڭلىك دۆلەت باي-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

رىغىنى ئاستى، بۇنىڭ بىلەن ئۇ، ئۆز گۇنايىنى باشقىلارغا ئارتىپ، يۈەن شىكەينىڭ قويىنىغا ئۆزىنى ئېتىپ ئۇنى خان دەپ جار سالغانلىق جىنايى مەسئۇلىيىتىدىن باش تارتىشقا ئۇرۇندى.

6 – ئاينىڭ 6 – كۈنى، يۈەن شىكەي ئۆلۈپ، لى يۈەنخۇڭ تەختكە چىقتى. ياڭ زىڭشىن شىمالىي مىلىتارىستلار ھۆكۈمىتىگە تېلېگىرامما يوللاپ، لى يۈەنخۇڭنىڭ جۇڭخۇا مىنگونىڭ زۇڭتۇڭلۇقىغا تەيىنلەنگەنلىكىنى ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

7 – ئاينىڭ 6 – كۈنى، شىمالىي مىلىتارىستلار ھۆكۈمىتى ياڭ زىڭشىننى شىنجاڭنىڭ ئۆلكە باشلىقى قوشۇمچە دۇجۈنلىككە تەيىنلىدى.

1917 – يىلى (مىنگونىڭ 6 – يىلى) يىلان يىلى

شۇ يىلى ئۈرۈمچىدىكى خۇيزۇ سودىگەر ماجىڭيۈەن 10 مىڭ سەر كۈمۈش سەرپ قىلىپ روسىيىدىن بىر ئۈن تارتىش ماشىنىسى سېتىۋالدى. ئۇ ئۈن تارتىش ماشىنىسىنى «جەنخۇ» كۆلىنىڭ غەربىي تەرىپىگە قۇراشتۇرۇپ كۈنىگە 5 مىڭ جىڭدىن ئۈن تارتتى.

شۇ يىلى گېرمانىيىلىك سودىگەرلەر ئاچقان «شۇنفا» سودا فىرمىسى ئۈرۈمچى نەنلياڭدا تىجارەتكە كىرىشىپ، يەرلىك قوزا تېرىسى ۋە تۈرلۈك ياۋايى ھايۋاناتلار تېرىسىنى ئەرزان باھادا سېتىۋېلىپ چەتئەلگە يۆتكەپ ساتتى.

شۇ يىلى، ئۈرۈمچىدىكى سەنشى، شەنشى، گەنسۇلۇق

سودىگەرلەر مەبلەغ توپلاپ ئۈچ تەرەپ بىرلەشكەن چىنچاڭ تىياتىرى ئۆمىكىنى ئاچتى.

1918 - يىلى (مىنگونىڭ 7 - يىلى) ئات يىلى

8 - ئايدا ئۈرۈمچىدە ۋابا كېسىلى تارقىلىپ مىڭدىن ئارتۇق ئادەم ئۆلدى.

شۇ يىلى، ئۈرۈمچى جيەنخۇ كۆلى باغچىسى (ھازىرقى خەلق باغچىسى) بىنا قىلىنىشقا باشلىدى.

1919 - يىلى (مىنگونىڭ 8 - يىلى) قوي يىلى

2 - ئاينىڭ 19 - كۈنى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئىگىلىك نازارىتىگە ئۈرۈمچى دېخانچىلىق، ئورمانچىلىق تەجرىبە مەيدانىنى تەرتىپكە سېلىشنى تاپشۇردى ھەمدە شۇي جېڭبىننى مۇدىرلىققا تەيىنلەپ ئەۋەتتى.

5 - ئاينىڭ 2 - كۈنى، ھۆكۈمەت پۇل ئىدارىسى، ئىشچى - دېخانلار بانكىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

5 - ئاينىڭ 14 - كۈنى، ياڭ زېڭشىن قوشۇن ئەۋەتىپ ئالتاي ئالاھىدە رايونىنى ئۆزىگە قارىتىۋالدى.

6 - ئايدا، ئۈرۈمچى دەرياسىغا كەلكۈن كېلىپ، ئۇلاپايدىكى 124 مو تېرىلغۇ يەرنى سۇ بېسىپ كەتتى.

8 - ئايدا، جۇڭخېي سىنىپى ئېچىلىپ، 40 نەپەر ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى. بۇ سىنىپنىڭ ئوقۇش مۇددىتى 3 يىل، يىللىق راسخودى 17893 يۈەن ئىدى.

شۇ يىلى، ئۈرۈمچى، ئىلى، تارباغاتايدىكى تيەنجىنلىك سودىگەرلەر بىرلىشىپ خېبېي باڭزا تىياتىر ئۆمىكى

ئۇيغۇر كىتاب تورى بىكىتى
www.uyghurkitap.com

«تيەن لىبەن»نى ئاچتى.

1920 ـ يىلى (مىنگونىڭ 9 ـ يىلى) مايمۇن يىلى

10 ـ ئايدا، بېيجىڭلىق دوختۇر ماتىرىن ئۈرۈمچىگە كېلىپ ياۋروپاچە داۋالاش ئامبولاتورىيىسىنى ئاچتى. كۆپ ئۆتمەستىن چەتئەل ئىبادەتخانىلىرىنىڭ قىسىشى بىلەن تاقاشقا مەجبۇربولدى.

شۇ يىلى، فەنجېڭ كوچىسى (ھازىرقى مىڭدې يولى) دا ھۆكۈمەت ئىگىلىگىدىكى ئېلېكتىر شىركىتى قۇرۇلدى. بىراق ئۇزۇن ئۆتمەستىن زىيان تارتقانلىق سەۋەبى بىلەن تاقالدى.

شۇ يىلى، تاشيول ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. يەرلىك دائىرىلەر ئۈرۈمچى ــ چىتەي تاشيولىنى ياساش ئۈچۈن 170 مىڭ يۈەن مەبلەغ ئاجراتتى.

شۇ يىلى، ئۈرۈمچى سىمسىز رادىيو ئىستانسىسى قۇرۇلدى.

1921 ـ يىلى (مىنگونىڭ 10 ـ يىلى) توخۇ يىلى

3 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى، ئۈرۈمچىدە ئىجتىمائى ياردەم بېرىش ئورنى تەسىس قىلىندى.

9 ـ ئايدا، تيەنجىندىكى ياڭ لىۇچىڭنىڭ «تۇڭلوبەن» تىياتىر ئۆمىكىدىكى 32 نەپەر ئەرتىس ئۈرۈمچىگە كېلىپ «تيەن لىبەن» تىياتىر ئۆمىكىگە قاتناشتى.

شۇ يىلى، يەرلىك دائىرىلەر خۇسۇس ئىگىلىگىدىكى تۆگە ترانسپورتىنى تەشكىللىدى. ئۇ چاغدا ئۈ-

رۇمچىدە تىرانسپورت تۆگىسىدىن جەمئىي 1400 بار ئىدى.

1922 ـ يىلى (مىنگونىڭ 11 ـ يىلى) ئىت يىلى

2 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى كازانسكىنى ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىپ، ئۆلكە مەركىزىدە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سودا ئىشلىرىنى ۋاكالىتەن بېجىرىش ئورنى تەسىس قىلىشنى تەلەپ قىلدى.

شۇ يىلى، ياڭ زېڭشىن ئۈرۈمچىنىڭ سەندۇڭبى ئەتراپىدىكى تېرىلغۇ يەر، ئوتلاقلارنى قاراشەھەرنىڭ موڭغۇل ۋاڭى مانجۇقجاپقا بۆلۈپ بەردى ھەمدە ئۇنى ئىدارە قىلىشقا ئاسان بولسۇن ئۈچۈن «موڭغۇل مەسلىھەتچى»لىككە تەيىنلىدى.

1923 ـ يىلى(مىنگونىڭ 12 ـ يىلى)تۇڭگۇز يىلى

شۇ يىلى، جيەنخۇ باغچىسى پۈتتى. ياڭ زېڭشىن ئۇنىڭغا تۇڭلې (ھەممەكۆڭۈل ئېچىش)باغچىسىدەپنامبەردى.

شۇ يىلى، ئەنگىلىيە نازارىتى نەنمىنىنىڭ سىرتىدا ھۆكۈمەت ئەنگىلىيەدىكى تېرە زاۋۇدى قۇردى. زاۋۇت 2 يىل تىجارەت قىلىپ زىيان تارتقانلىقتىن تاقالدى.

1924 ـ يىلى(مىنگونىڭ 13 ـ يىلى)چاشقان يىلى

6 ـ ئايدا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى، غەربىي ـ شىمال ئاۋىئاتسىيە كومپانىيىسى قاتناش باشلىغان ھىنجاڭ چېگرىسىدىكى ئۈرۈمچى، شىخۇ،

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئىلى قاتارلىق 3 ئورۇنغا ئايرۇدورۇم ياسىدى.

1925 - يىلى (مىنگونىڭ 14 - يىلى) كالا يىلى

شۇ يىلى، فۇمىن پاختا توقۇمچىلىق شىركىتى جيەنخۇ كۆلىنىڭ غەربىي تەرىپىدە (ھازىرقى شىنخۇا 1 - باسما زاۋۇدى قوراسىنىڭ ئىچىدە) زاۋۇت قۇردى. بىر مىليون سەر كۈمۈش مەبلەغ سېلىپ، تيەنجىندىكى چەتئەلنىڭ «خەيجىڭ» سودا فىرمىسىدىن 3000 توقۇش ئىستانوكى سېتىۋېلىپ قۇراشتۇردى.

شۇ يىلى، ئۈرۈمچىدە دەسلەپكى پوچتا بىناسى قۇرۇلدى.

1926 - يىلى(مىنگونىڭ 15 - يىلى)يولۋاس يىلى

شۇ يىلى، چەتئەلدىن 30 ئاپتوموبىل ئىمپورت قىلىنىپ، ئۈرۈمچى - چۆچەك تاشيول تىرانسپورتى ئېچىلدى.

1927 - يىلى(مىنگونىڭ 16 - يىلى)توشقان يىلى

شۇ يىلى، ئۈرۈمچى تېلېگىراف ئىدارىسى تەسىس قىلىنىپ 500 ۋاتلىق ئېلېكتىر ماشىنىسىدىن بىرسى قۇراشتۇرۇلدى.

شۇ يىلى، ئامېرىكىلىق سودىگەر ئاچقان «بىلى» سودا فىرمىسى ئۈرۈمچىدە تىجارەت باشلىدى.

1928 - يىلى (مىنگونىڭ 17 - يىلى) بېلىق يىلى

7 - ئاينىڭ 29 - كۈنى سىۋىنخودىن تارىخى، مەدىنىي يادىكارلىقلارنى ئوغرىلاش ئۈچۈن 2 - قېتىم شىنجاڭغا كەلدى. ياڭ زېڭشىن جيەنخۇ كۆلىدىكى «يۆۋىي

ساۋتاك» سارىيىدا ئۇنى قارشى ئېلىش زىياپىتى ئۆتكۈزدى.
7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، ياڭ زېڭشىن 5 خىل رەڭ-لىك دۆلەت بايرىقىنى 3 خىل رەڭلىك دۆلەت بايرىقىغا ئۆزگەرتىش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى، بۇنىڭ بىلەن ئۆ-زىنىڭ نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە ئىتائەت قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.
7 - ئاينىڭ 7 - كۈنى، رادىكاللاردىن گۈەنلياۋ فەن دىنەن سىياسى ئۆزگىرىش قوزغاپ ياڭ زېڭشىننى ئېتىپ ئۆلتۈردى.
7 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە ئەزالىرى بىرلىكتە نەنجىڭ ھۆكۈمىتىدىن جىن‌شۇرېننى ئۆلكە رەئىسلىكىگە تەيىنلەشنى تەلەپ قىلدى.
8 - ئاينىڭ 20 - كۈنى، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى تەشكىللەش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈ-شۈردى ھەمدە جىن‌شۇرېننى ئۆلكىنىڭ رەئىسلىك ۋەزى-پىسىنى ۋاقىتلىق ۋاكالىتەن ئۆتەپ تۇرۇشقا تەيىنلىدى.
شۇ يىلى كۈزدە، فۇمىن توقۇمىچىلىق شىركىتى رەس-مى ئىش باشلاپ، كۈنىگە 30 توپ ئاق خەسە، 200 جىڭ پاختا يىپ ئىشلەپ چىقاردى.
شۇ يىلى، يەرلىك دائىرىلەر «يەرلىك دورا ئىدارى-سى»نى تەسىس قىلىپ پۇقرالاردىن كۆپ مىقداردا ئەپيۇن سېتىۋالدى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

1929 ـ يىلى (مىنگونىڭ 18 ـ يىلى) يىلان يىلى

8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، يەرلىك دائىرىلەر 14 نەپەر ئوقۇغۇچىنى ئۈرۈمچىدىن سىرتقا ئوقۇشقا ئەۋەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە 10 نەپىرى گەنسۇ سودا ـ سانائەت مەكتىپىگە بېرىپ يۇڭ توقۇمىچىلىق تېخنىكىسىنى، 4 نەپىرى جىلىندىكى ئاشخې شېكەر زاۋۇدىغا بېرىپ شېكەر ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنى ئۆگەندى.

1930 ـ يىلى (مىنگونىڭ 19 ـ يىلى) ئات يىلى

4 ـ ئايدا، ئۈرۈمچى تېلېفون ئىدارىسى تەسىس قىلىنىپ ھەر قايسى چوڭ ئورگانلارغا تېلېفوندىن 12سى ئورنىتىلدى.

5ـ ئايدا ،شىن سۇي ئاپتوموبىل شىركىتىنىڭ 1 ـ تۈركۈمدىكى تىرانسپورت ئاپتوموبىللىرى ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدى.

10 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى، شىڭ شىسەي ئۈرۈمچىگە كېلىپ، شىنجاڭ دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ شاڭشاۋدەرىجىلىك مەسلىھەتچى مۇدىرلىق ۋەزىپىسىگە تەيىنلەندى.

شۇيىلى، ئۈرۈمچىدە 250 ۋاتلىق قىسقا دولقۇنلۇق رادىيو ئىستانسىسى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى، جىن شۇرېن «كونا تۈزۈملەرنى تەرتىپكە سېلىش»، «ۋاڭ، بەگلەر ئىگىدارچىلىقىدىكى يەرلەرنى ھۆكۈمەتكە قايتۇرۇۋېلىش» سىياسىتىنى يۈرگۈزدى.

شۇيىلى، ئۆلكىلىك بانكا تەسىس قىلىندى.

1931 ـ يىلى (مىنگونىڭ 20 ـ يىلى) قوي يىلى

5 ـ ئايدا، جۇڭگو ـ گېرمانىيە بىرلىشىپ قۇرغان

ياۋروپا ـ ئاسىيا ئاۋئاتسىيە شىركىتى قۇرۇلدى ھەمدە ئۇ-رۇمچى پونكىتى قۇرۇلۇشقا باشلىدى.

5 ـ ئايدا، گومىنداڭ ئارمىيىسى 36 ـ دىۋىزىيىنىڭ دىۋىزىيە باشلىقى ماجۇڭيىڭ قوماندانلىقىدىكى قوشۇن جۇچۇەندىن قوموللاغا كىرىپ بارىكۆلگە ھۇجۇم قىلدى. ئۈرۈمچىنىڭ ۋەزىيىتى كۈنسايىن جىددىيلەشتى.

7 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى، جۇمىينى بىلەن فرانسىيىلىك پۇئەن باشچىلىقىدىكى «جۇڭگو ـ فرانسىيە تەكشۈرۈش ئۆ-مىكى» ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدى.

10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، جىن شۇرېن شىنجاڭ ئۆل-كىلىك ھۆكۈمەتكە ۋاكالىتەن سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى بىلەن تۈزگەن «شىنجاڭ ـ سوۋېت ۋاقىتلىق مال ئالماشتۇ-رۇش كېلىشىمى»گە ئىمزا قويدى.

12 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى، غەربىي ـ شىمال ئاۋئات-سىيە شىركىتىنىڭ لى جېڭسۇڭ باشچىلىقىدىكى يولۇچىلار ئايروپىلانى تۇنجى قېتىم ئۈرۈمچىگە قوندى.

شۇ يىلى، جىن شۇرېننىڭ ئوغلى جىن زودىڭ باشچىلىقىدىكى «بەش چوڭ بەيۋەچچە» گېرما-نىيىگە بېرىپ ھەربىي ئىشلارنى ئۆگىنىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىدىن يولغا چىقتى.

شۇ يىلى، جىن شۇرېن چەتئەلدىن ئاپتوموبىل سېتىۋېلىپ، ماجۇڭيىڭغا قارشى ئۇرۇش تەييارلىقىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، 4 چوڭ نازارەتنىڭ نازىرى ۋە ھاللىق سودىگەر،

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

جاپلارنى قەرز پۇل بېرىشكە مەجبۇرلاپ 1224 سەر ئالتۇن توپلىدى.

1932 - يىلى(مىنگونىڭ 21 - يىلى)مايمۇن يىلى

5 - ئايدا، خۇسۇس ئىگىلىكىدىكى دېيۇەن ئېلېكتىر ئىشلىرى شىركىتى ئۈرۈمچىدە كىنو قويۇشقا باشلىدى.

7 - ئايدا، يەرلىك دائىرىلەر روسچە سىياسى-قانۇن مەكتىۋىدىن چەيخىنىسېن، گويۇڭلۇڭ قاتارلىق 4 ئوقۇغۇچىنى تاللاپ، بۇرھان شەئىدىنىڭ ھەمرالىقىدا گېرمانىيىگە سانائەتنى ئۆگىنىشكە ئەۋەتتى.

9 - ئاينىڭ 9 - كۈنى، يەرلىك دائىرىلەر 9 نەپەر ياشنى تاللاپ، نەنجىڭ مەركىزىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ موڭغۇل، زاڭزۇ سىنىپىغا ئوقۇشقا ئەۋەتتى.

9 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى جىن شۇرېننى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى، قوشۇمچە چېگرا مۇداپىئە دۇبەنلىكىگە رەسمى تەيىنلىدى.

11 - ئاينىڭ 14 - كۈنى، ئايروپىلان گۇرۇپپىسى مۇدىرى شىمىدې باشچىلىقىدا ليوتېچىڭ لۇسى ھەيدىگەن «ياۋروپا - ئاسىيا - 5» يولۇچىلار ئايروپىلانى سىناق قىلىپ ئۈرۈمچىگە ئۇچۇپ كەلدى.

12 - ئاينىڭ 15 - كۈنى، ياۋروپا - ئاسىيا ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ يولۇچىلار ئايروپىلانى ئۈرۈمچىگە رەسمى قاتنىدى.

شۇ يىلى، نوپۇسنى تىزىملاش ئېلىپ بېرىلدى. تى-

زىملىنىشچە ئۈرۈمچىنىڭ شەھەر - يېزا ئومۇمى نوپۇسى 31 مىڭ 80 تۈتۈن، 140 مىڭ 688 ئادەم.

1933 - يىلى (مىنگونىڭ 22 - يىلى) توخۇ يىلى

2 - ئاينىڭ 19 - كۈنى، ماجۇڭيىڭنىڭ بۇيرۇغىغا بىنائەن ماشىمىڭ ئۈرۈمچى ئەتراپىغا بېسىپ كىرىپ، ياۋمو-سەن تېغىنى ئىگەللەپ ئۈرۈمچىنى تورپقا تۇتتى. جىن شۇ-رېن ئۆلكە ئارمىيىسىنى قايتارما زەربە بېرىشكە چىقاردى. ئىككى تەرەپ چوڭ كۆۋرۈك ئەتراپىدا ئۈچ كېچە - كۈندۈز قاتتىق ئۇرۇشۇپ ئاخىرى ماشىمىڭ مەغلۇپ بولۇپ چېكىندى.

3 - ئاينىڭ 6 - كۈنى، ماشىمىڭ ئۈرۈمچىگە قورشاپ ھۇجۇم قىلغانلىقتىن نۇرغۇنلىغان مۇساپىرلار شەھەر ئىچىگە ئېقىپ كىردى. ئۈرۈمچىدىكى ئىجتىمائى زاتلار خەيرىيەت جەمىيىتى قۇرۇپ، 4 ئورۇندا داش قازانلارنى ئورنىتىپ كۈنىگە 1400 ئەتراپىدىكى مۇساپىرلارغا ئۇماچ تارقاتتى.

3 - ئاينىڭ 20 - كۈنى، بىرىنچى تۈركۈمدىكى شەرقىي - شىمال ياپونغا قارشى پىدايىلار قوشۇنى ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدى، يىل ئاخىرىغىچە جەمئى 40 مىڭ ئادەم سوۋېت ئىتتىپاقىنى ئايلىنىپ شىنجاڭغا كەلدى.

4 - ئاينىڭ 12 - كۈنى، «ئاتاقلىق 3 ئەزىمەت» چېن جۇڭ، لى شاۋتيەن، تاۋمىڭيۆلەر ئاق ئورۇسلارنىڭ روس ئارمىيىسىنى ھەركەتلەندۈرۈپ، شەرقىي - شىمال پىدائىلار قوشۇ-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

نىنىڭ ماسلىششى ئارقىسىدا سىياسى ئۆزگىرىش قىلىپ جىن شۇرېننى ھەيدەپ چىقاردى. شۇ كۈنى كەچقۇرۇن روس ئارمىيىسىنىڭ پولك كوماندىرى بابىنگورد قېپقال-غان ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش يىغىنى چاقىردى، يىغىندا مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى ۋاقىتلىق ئۆلكە رەئىسلىكىگە، شەرقىي ـ شىمال پىدائىلار قوشۇنىنىڭ جاڭلىڭى جىن رۇي-چېڭ ۋاقىتلىق ھەربى ئىشلار كومىتېتىنىڭ باشلىقلىقىغا كۆرسىتىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى، لىيۇۋېنلۇڭ جىددى يىغىن چاقىردى، يىغىندا شىڭشىسەي جىن رۇيچېڭنى ۋەزىپىسىدىن ئىستىپا بېرىشكە مەجبۇر قىلدى ھەمدە شىڭشىسەينى چېگرا مۇداپىئە دۇبەنلىكىگە «كۆرسەتتى».

4 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، شىڭشىسەي ھەربى ھوقۇقنى قولغا ئالغاندىن كېيىن ھوقۇقتا تايىنىپ ئىلگىرىكى ئۆلكە-لىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى بىرلىكتە ئىمزا قويۇپ نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە تېلېگىراما يوللاپ، لىيۇۋېنلۇڭ بىلەن شىڭ-شىسەينى رەسمى ۋەزىپىگە تەيىنلەشنى تەلەپ قىلىشقا مەجبۇر قىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى، لىيۇۋېنلۇڭ، شىڭشىسەي، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە تېلېگىراما يوللاپ، «شىنجاڭنى ئوڭشاش ئىرادىسى»نى بىلدۈردى.

4 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى، جىن شۇرېن چۆچەككە قېچىپ بېرىپ، تەختتىن چۈشكەنلىكى ھەققىدە ئومۇمى تېلې-

گىراما ئېلان قىلىپ، شۇ كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسىغا ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقى دائىرىلىرىدىن ئاپتوموبىل سېتىۋېلىشقا بەرگەن 1274 سەر ئالتۇننى سوراپ قايتۇرۇۋېلىپ، سىبىرىيە ئارقىلىق نەنجىڭگە كەتتى.

5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى جىن شۇرېننىڭ «ئىستىپا بېرىشى»نى تەستىقلىدى.

5 - ئاينىڭ 8 - كۈنى، شاڭشىسەي، گۇڭ بىيچېڭنى ماجۇڭيىڭنىڭ ۋەكىلى ياڭ پوچىڭ بىلەن ئۇچرىشىشقا ئەۋەتتى. ئىككى تەرەپ شىنجاڭنىڭ ھاكىمىيەت ھوقۇقىنى تالىشىپ ھېچبىر نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى. ماجۇڭيىڭ چىتەيدىن ئۆلكە مەركىزىگە قاراپ يۈرۈش قىلدى.

5 - ئاينىڭ 26 - كۈنى، شىڭشىسەي 4 مىڭدىن ئارتۇق ئەسكىرىي كۈچىنى باشلاپ شەرقىي يولغا بېرىپ، ماجۇڭيىڭنىڭ قوشۇنىغا يوشۇرۇن زەربە بەردى. زىنچۈەن ئۇرۇشىدا ماجۇڭيىڭنىڭ قوشۇنى چوڭ مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ تۇرپان، پىچان، توقسۇن تەرەپلەرگە چېكىندى.

6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى، شىڭشىسەي ھەر ساھە ۋەكىللىرىنى چىتەيگە بېرىپ ماجۇڭيىڭ بىلەن تەنپەن قىلىشقا ئەۋەتتى. لېكىن يەنىلا ئىككى تەرەپ بىرلىككە كېلەلمەي ھېچقانداق نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى.

6 - ئاينىڭ 10 - كۈنى، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى شىڭشىسەي بىلەن ماجۇڭيىڭنى كېلىشتۈرۈش ئۈچۈن «تەشۋىقات ۋە ھال سوراش ئەلچىسى» خۇاڭمۇسۇڭنى شىنجاڭغا ئەۋەتتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بىكىتى www.uyghurkitap.com

6 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى، شىڭشىسەي «باشقىلارنى قايمۇقتۇرۇپ يوشۇرۇن سۇيىقەست پىلانلىغان» دېگەن جىنايەت بىلەن «12 ـ ئاپرېل» سىياسى ئۆزگىرىشنى پىلانلىغۇچىلار چېن جۇڭ، لى شاۋتيەن، تاۋمىڭيۈ ئۈچىنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلدى.

7 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى، كېلىشتۈرۈشتىن ھېچقانداق نەتىجە چىقمىغاندىن كېيىن، خۇاڭ مۇسۇڭ «ياۋروپا ـ ئاسىيا ـ 2 » يولۇچىلار ئايروپىلانىغا ئولتۇرۇپ، ئۈرۈمچىدىن نەنجىڭگە قايتتى.

7 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى، نەنجىن ھۆكۈمىتى ليۇ ۋېنلۇڭنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىگە، شىڭ شىسەينى چېگرا مۇداپىئە دۇبەنلىكىگە، جاڭ پېييۈەننى ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەلچىسى قوشۇمچە يېڭىدىن تۈزۈلگەن 8 ـ دىۋىزىيىنىڭ دىۋىزىيە كوماندىرلىقىغا تەيىنلىدى.

9 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى تاشقى ئىشلار مىنىستىرى لوۋېنگەننى شىنجاڭ مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلىشقا ئەۋەتتى.

9 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى، لوۋېنگەننىڭ نازارەتچىلىكىدە، شىڭ شىسەي، ليۇ ۋېنلۇڭلار رەسمى خىزمەت تاپشۇرۇۋالدى.

9 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك دائىرىلەرلى رۇڭ، ليۇبىڭ، شىڭ شىچىلارنى لوۋېنگەنگە ھەمرا بولۇپ ماجۇڭيىڭ بىلەن كۆرۈشۈشكە تۇرپانغا ئەۋەتتى.

9 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى، لوۋنىگەن، ماجۇڭيىڭنىڭ ۋەكىللىرى جاڭياشاۋ، ليۇجىشەن، ياۋجىڭپىڭلارغا ھەمرا بولۇپ ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلدى.

9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، شىڭشىسەي، ماجۇڭيىڭنىڭ 3 ۋەكىلىنى نەزەربەنت ئاستىغا ئالدى.

10 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى،ماجۇڭيىڭ داۋانچىڭنى بېسىپ ئۆتۈپ ئۈرۈمچىگە يۈرۈش قىلدى. شىڭ شىسەي قوشۇننى باشلاپ مۇكۇپ تۇرۇپ زەربە بەردى، 17 ـ كۈنى ئۈرۈشتا يېڭىلىپ ئۈرۈمچىگە چېكىنىپ شۇ كۈنى كەچتە شەرقىي ـ شىمال ئارمىيىسىنىڭ جاڭلىڭگى جىن رۇيچېڭ قاتارلىق 14 ئادەمنى قولغا ئالدى.

10 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى لوۋىنگەن ئىلىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنى ئايلىنىپ نەنجىڭگە قايتتى.

12 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى، شىڭ شىسەي «ئۈچ قېتىم سىياسى ئۆزگىرىش قىلماقچى بولغان» دىگەن جىنايەت بىلەن ئۆلكە رەئىسى ليۇۋېنلۇڭنى نەزەربەنت ئاستىغا ئالدى ھەمدە مالىيە نازىرى جۇرۇيچىرنى ئۆلكە رەئىسلىكىنى ۋاكالىتەن ئۆتەشكە كۆرسەتتى.

12 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا، شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتى چېن دېلى، ياۋشۇڭ ئىككىسىنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ، سوۋېت ـ شىنجاڭ سودىسى ۋە باشقا تۈرلۈك ھەمكارلىشىدىغان ئىشلار ئۈستىدە سۆھبەتلىشىشكە ئەۋەتتى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

1934 ـ يىلى (مىنگونىڭ 23ـ يىلى) ئىت يىلى

1 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى، ماجۇڭيىڭ 10 مىڭدىن ئار-تۇق ئەسكىرىي كۈچىنى باشلاپ ئۈرۈمچىگە قورشاپ ھۇجۇم قىلدى. 27 ـ كۈنى شەرقىي ـ شىمال ئارمىيىسىدىن 500 ئەسكەر قايتارمازەربە بېرىش ئۈچۈن شەھەردىن چىقىپ،ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولۇپ قايتىپ كەلدى. شەھەر دەرۋازىسى 46 كۈن تاقىلىپ قالدى. 3 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقى ئەسكەر چىقىرىپ مۇھاسىرىنى تارمار قىلدى. ماجۇڭيىڭ 3 ـ ئاينىڭ 7ـكۈنى كېچىدە مەغلۇپ بولۇپ چېكىندى.

2 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى،شىڭشىسەي ياۋروپا ـ ئاسىيا ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ ئۈرۈمچى بېكىتىنى پېچەتلىدى.

3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، ماجۇڭيىڭ داۋانچىڭدىن جە-نۇبىي شىنجاڭغا چېكىندى.

3 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى، ئاياللار كېڭەشمىسى قۇ-رۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى، مۇۋەققەت ئۆلكە رەئىسى جۇرۇيچىر ۋاپات بولدى.

4 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى، شىڭ شىسەي «8 ماددىلىق خىتاپنامە»نى ئېلان قىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە 1 ـ قېتىملىق ۋەكىللەر يىغىنى ئۈرۈمچىدە چاقىرىلدى.

5 ـ ئايدا، ئۈرۈمچى شەھەرلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلدى. لېكىن شەھەر نوپۇسى 30 مىڭغا يەتمىگەنلىكتىن 37 ـ يىلى

غا بارغاندا ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، شەھەر مەمۇرى كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى.

6 - ئايدا، «ئون چوڭ دوكتۇر» دەپ ئاتالغان، ياپونىيىدە ئوقۇپ كەلگەن شەرقىي - شىماللىق خې يۈيچۇ، لاڭ داۋخېڭ قاتارلىقلار ئۈرۈمچىگە كەلدى.

7 - ئاينىڭ 10 - كۈنى، ماجۇڭيىڭ ئۇلۇقچاتتىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۆتۈپ كەتتى.

7 - ئاينىڭ 15 - كۈنى، شىڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدىكى باش كونسۇلى ئاندىرىسوۋ بىلەن كۆرۈشۈپ ماجۇڭيىڭنى قايتۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى.

8 - ئاينىڭ 1-كۈنى، شىنجاڭ خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى. خې يۈيجۇئىنجرائىيە كومىتېتىنىڭ كومىتېت باشلىقلىقىغا، لاڭ داۋخېڭ باش كاتىپلىققا تەيىنلەندى.

10 - ئاينىڭ 24 - كۈنى، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى لىرۇڭنى شىنجاڭنىڭ ئۆلكە رەئىسلىكىگە تەيىنلىدى.

11 - ئايدا شىڭ شىسەي «9 تۈرلۈك ۋەزىپە»نى ئېلان قىلدى. شۇ ئايدا، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇشقا چىققۇچىلارنىڭ 1 - قاراردىكى 98 ئوقۇغۇچى چەتئەلگە چىقتى.

شۇ يىلى ترانسپورت باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن 400 يۈك ئاپتوموبىلى سېتىۋېلىنىپ، ئۆلكە ئىچىدە ئۇزۇن يوللۇق ترانسپورت ئېچىلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

شۇ يىلى، قاتناش مەكتىۋى ئېچىلىپ، بىرىنچى قا-
راردا 200 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى.

شۇ يىلى، ئوفىتسېرلار مەكتىۋى ئېچىلىپ، 1-قاراردا 300 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى.

شۇ يىلى، شىن شىۋي ئاپتوموبىل شىركىتىنىڭ ئاپتوموبىللىرىنىڭ قومۇلدىن ئۈرۈمچىگە كىرىشى مەنئى قىلىندى.

1935 - يىلى (مىنگو 24 - يىلى) تۇڭگۇز يىلى

1 - ئاينىڭ 7 - كۈنى، روسچە سىياسىي - قانۇن مەكتىۋى شىنجاڭ ئىنىستىتۇتىغا ئۆزگەرتىلدى.

1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، شىڭ شىسەي، لى رۇڭ ئىككىسىنىڭ نامىدا تەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە ھەمدە پۈتۈن مەملىكەتكە ئومۇمىي تېلېگرامما يوللاپ، «شىنجاڭ قىزىللىشىپ كەتتى» دېگەن قاراشلارغا رەددىيە بەردى.

3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، «تىيانشان گېزىتى»بېتىنى ئۆزگەرتىپ 5 - ھەرپتە بەت تىزىپ باستى.

4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە 2 - قېتىملىق ۋەكىللەر يىغىنى ئۈرۈمچىدە ئېچىلدى.

5 - ئايدا، ۋاڭشۇچېڭ، ۋاڭباۋچيەن، ۋەن شيەنىڭ، جاڭ يىنۇ، مەنسۇر قاتارلىق 25 نەپەر كوممۇنىست ئارقا - ئارقىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئۈرۈمچىگە كېلىپ، يەر ئاستى خىزمىتىگە قاتناشتى. شۇ ئايدا، جاھانگىرلىككە قارشى باش ئۇيۇشما 1 - قېتىم ئۆزگەرتىپ تەشكىللەندى،

ۋاڭ شۇچېڭ (يۈي شۇسۇڭ) باش كاتىپلىققا تەيىنلەندى.

7 ـ ئايدا، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلى، ھەربى ئەمەلدار دىڭۋىنىي ئۈرۈمچىگە كېلىپ «شىنجاڭنىڭ سىياسى ۋەزىيىتى»نى كۆزدىن كەچۈردى. شىڭ شىسەي دىڭۋىنىيگە «شىنجاڭ مەركەزدىن ئايرىلمايدۇ، كوممۇنىزىم يولىغا ماڭمايدۇ» دەپ كاپالەت بەردى.

10 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى، نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ئەنگلىيە كونسۇلخانىسى مەسلىھەتچى تىكمانىنى ئەنگلىيىلىك سودىگەرلەرنىڭ شىنجاڭ چېگرىسىغا كىرىپ سوداقىلىشى ۋە ئەپيۈن يۆتكەپ سېتىش مەسىلىسى ئۈستىدە كېڭەشىشكە ئۈرۈمچىگە ئەۋەتتى.

7ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى، شىنجاڭ دائىرىلىرى ئۈرۈمچىدە مەدىنىيەت كىتاپخانىسى تەسىس قىلىپ، ئىچكى ئۆلكىلەردىن ئىلغار كىتاپ ـ ژورناللارنى ئېلىپ كېلىپ ساتتى ھەمدەيېڭىدىن تۈزۈلگەن دەرسلىكلەرنى نەشر قىلدۇردى.

12 ـ ئايدا، شىنجاڭ دائىرىلىرى ئەسلىدىكى «3 چوڭ سىياسەت»نى، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش؛ شورالار ئىتتىپاقى (سوۋېت ئىتتىپاقى) بىلەن دوست بولۇش؛ خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش؛ تېچلىقنى ساقلاش؛ شىنجاڭنى ئىسلاھ قىلىش؛ ھەممە مىللەت ھوقۇقتا باراۋەر بولۇشتىن ئىبارەت «6 بۈيۈك سىياسەت» قىلىپ تولۇقلىدى.

12 ـ ئايدا، سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىنقىپ ئوقۇيدىغان 2 ـ قارادىكى 90 ئادەم چەتئەلگە چىقتى، شۇنىڭ بىلەن

www.uyghurkitap.com

بىرۋاقىتتا ئوغۇل ـ قىز 12 نەپەر ياشنى تاللاپ تاشكەنت-
كە بېرىپ مېدىتسىنانى ئۆگىنىشكە، 15 نەپەر ھەرمىللەت
ياشنى تاللاپ ئۆزبېكىستان ۋە سەمەرقەنتكە بېرىپ مال دوخ-
تۇرلۇق، دېخانچىلىق ـ ئورمانچىلىق، سۇئىشلىرى ئىلمىنى
ئۆگىنىشكە ئەۋەتتى.

شۇيىلى، دارىلمۇئەللىمىندە ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل
3 سىنىپ كۆپەيتىپ ئېچىلدى.

شۇيىلى، ئاپتوموبىل مەكتىۋى قۇرۇلۇپ، 300 نەپەر
رېمونت ئىشچىسى تەربىيەلەندى.

شۇيىلى، شىنجاڭ ئىشچىلىرىنىڭ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش
بىرلەشمىسى ئۈرۈمچىدە قۇرۇلۇپ، كېيىنچە جاھانگىرلىككە
قارشى ئۇيۇشما بىلەن قوشۇلۇپ كەتتى.

1936 ـ يىلى(مىنگونىڭ 25 ـ يىلى) چاشقان يىلى

4 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى، «تىيانشان گېزىتى»، «شىن-
جاڭ گېزىتى»گە ئۆزگەرتىلدى.

5 ـ ئايدا، چېن يۈن، تېڭ دەيىۋەن، فېڭ شۈەن
قاتارلىق يولداشلار جۇڭگو ئىشچى ـ دېخان قىزىل ئارمى-
يىسىنىڭ غەربىي يول باش قوشۇنىغا يېتىشىۋېلىش ئۈچۈن،
سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدى.

8 ـ ئايدا، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە قازاق، قىرغىزۋە-
كىللەر يىغىنى ئۈرۈمچىدە ئېچىلدى.

11 ـ ئايدا، جاڭ شۆلياڭ ياپونغا قارشى تۇرۇش تە-
شەببۇسىغا ئاۋازقوشۇش ئۈچۈن، شىڭ شىسەيگە نەسىھەت

قىلىشقانەن شياگچىك بىلەن دۇك پېيچىڭنى ئۈرۈمچىگە ئەۋەتتى.
11 – ئاينىڭ 19 – كۈنى، شىڭ شىسەي بۇغدا كىتاپخانىسى بىلەن شىنشۈي ئاپتوموبىل شىركىتىنىڭ ئۈرۈمچىدىكى ئىش باشقارمىسىنى پېچەتلىدى.
1937 – يىلى (مىنگونىڭ 26 – يىلى) كالا يىلى
4 – ئاينىڭ 24 – كۈنى، جۇڭگو ئىشچى – دېخان قىزىل ئارمىيىسىنىڭ غەربىي يول ئارمىيە باش قوشۇنى شىڭشىڭشياغا كىردى. شۇ كۈنى، دېموكراتىك زات دۇجۇڭ-يۈەن خەنكۇدىن ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە كەلدى.
4 – ئاينىڭ 26 – كۈنى، لى شەنىيەن، چېڭ شىسەي ئۈرۈمچىدىن شىڭشىڭشياغا باردى.
5 – ئاينىڭ 1 – كۈنى، چېن يۈن، تېڭ دەيىۈەنلەر ئۈرۈمچىدىن شىڭشىڭشياغا باردى.
5 – ئاينىڭ 6 – كۈنى، جۇڭگو ئىشچى – دېخان قىزىل ئارمىيىسى غەربىي يول باش قوشۇنىنىڭ 400 دىن ئارتۇق ئوفىتسېر، جەڭچىلىرى ئۈرۈمچىگە كىردى.
7 – ئايدا، غەربىي يول باش قوشۇنى سىرتقا قارىتا ئىسمىنى «يېڭى ھەربى لاگىر» دەپ ئۆزگەرتىپ، ئاپتوموبىل، زەمبىرەكچى قىسىم، بىرونېۋىك، ئاۋىئاتسىيە ۋە تېلېگراف قاتارلىق ئالاھىدە ئارمىيە تۈرلىرى بويىچە مەشىق قىلىشقا باشلىدى.
9 – ئايدا، 8 – ئارمىيىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئىش

بېجىرىش ئورنى ئۈرۈمچىدە تەسىس قىلىندى، دېڭ فا موسكۋادىن ئۈرۈمچىگە كېلىپ، چېن يۈننىڭ ئورنىغا پارتىيە ۋەكىللىك ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇۋالدى.

10 - ئايدا، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇشقا بارىدىغان 3 - قاراردىكى 80 ئادەم چەتئەلگە چىقتى.

10 - ئايدا، شىڭ شىسەي، 1 - قېتىملىق «توپىلاڭ قىلىشنى قەستلەش ئەنزىسى»نى ئويدۇرۇپ چىقىپ ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ 2000 دىن ئارتۇق ئادەمنى تۇتقۇن قىلدى.

11 - ئايدا، شۇ يىلى 11 - ئايدىن كېيىن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى، شىنجاڭ يەرلىك دائىرىلىرىنىڭ تەلىۋى بويىچە ياپونغا قارشى مىللىي بىرلىكسەپ خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش، شىنجاڭ يەرلىك دائىرىلىرىگە ياردەملىشىپ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ۋە مەدەنىيەت، مائارىپ خىزمەتلىرىنى ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە ئارقا - ئارقىدىن كادىر ئەۋەتتى.

1938 - يىلى (مىنگونىڭ 27 - يىلى) يولۋاس يىلى

1 - ئايدا، جاھانگىرلىككە قارشى باش ئۇيۇشما 2 - قېتىم ئۆزگەرتىپ تەشكىللەندى. كومپارتىيە ئەزاسى خۇاڭ مىنفۇ (خۇاڭ خوچىڭ) باش كاتىپلىققا تەيىنلەندى.

4 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، قورغاس — ئۈرۈمچى — شىڭشىڭشيا خەلقارا تاشيولىنىڭ پۈتۈن لىنىيىسىدە قاتناش باشلاندى. بۇ تاشيولىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1859 كى-

لومېتىر كېلىدۇ.

8 ـ ئايدا، شىڭ شىسەي موسكۋاغا باردى.

10 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى، دۇجۇڭيۈەن، ساكوڭلياۋ بىلەن چېن جىيىڭغا ھەمرا بولۇپ ئۈرۈمچىگە كېلىپ پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە ئوتكۈزۈلگەن 3 ـ قېتىملىق ۋەكىللەر يىغىنىغا قاتناشتى. يىغىندىن كېيىن دۇجۇڭيۈەن شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىنىڭ يۈەنجاڭلىغىغا، ساكوڭلياۋ «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىغىغا تەيىنلەندى. چېن جىيىڭ جۇڭچىڭغا قايتىپ «شىنجاڭغا نەزەر» دىگەن كىتاپنى يازدى.

10ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە 3 ـ قېتىملىق ۋەكىللەر يىغىنى ئۈرۈمچىدە ئېچىلدى.

10 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، ئۈرۈمچى ئاممىۋى مائارىپ سارىيى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى، ئۈرۈمچىدە قىشلىق ئاممىۋى، ئوگىنىش پائالىيىتى قاناتيايدۇرۇلدى.

1939 ـ يىلى(مىنگونىڭ 28 ـ يىلى)توشقان يىلى

1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، شىنجاڭ ئولكىلىك بانكا، شىنجاڭ سودا بانكىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، مالىيە نازىرى جۇبىن (ماۋزېمىن) قوشۇمچە بانكا باشلىقلىغىغا تەيىنلەندى.

3 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى، ئاتاقلىق يازغۇچى ماۋدۇن (شىڭ يەنبىڭ)، ماركسىزىم نەزىرىيىسى خىزمىتىنى ئىشلىگۈچى خادىم جاڭ جۇڭشى ئۈرۈمچىگە كەلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بىكىتى
www.uyghurkitap.com

4 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى، شىنجاڭ مەدەنىيەت جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، شىڭ يەنبىڭ ۋىيىۋەنجاڭلىققا، جاڭ جۇڭشى مۇئاۋىن ۋىيىۋەنجاڭلىققا تەيىنلەندى.

4 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى، ماۋدۈن شىنجاڭ گېزىتىدە، شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىنكى بىرىنچى ماقالىسى «شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتىغا نەزەر»نى ئېلان قىلدى.

5 ـ ئايدا، خۇاڭ مىنفۇنىڭ ۋەزىپىسىنى يۆتكەپ، ئاقسۇ مەمۇرى مەھكىمىنىڭ باشلىقلىقىغا، كومپارتىيە ئەزاسى ۋاڭ باۋچيەننى (جاۋشى) قوشۇمچە جاھانگىرلىككە قارشى باش ئۇيۇشمىنىڭ باش كاتىپلىقىغا تەيىنلىدى.

7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، پۇل چىقىرىشنى ئىسلاھ قىلىپ، ئەسلىدىكى «سەر» بىرلىك قىلىنغان كونا پۇلنى ئەتكەس قىلىپ، «سوم» بىرلىك قىلىنغان يېڭى پۇلنى تارقاتتى.

7 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى، شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىنىڭ يازلىق كانىكولدىكى ئىلىغا ساياھەتكە بېرىش ئۆمىكى ئۈرۈمچىدىن يولغا چىقىپ، يۈرۈپ كەتتى.

7 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، يېڭىدىن ياسالغان چوڭ كۆۋرۈك پۈتۈپ قاتناش باشلاندى.

8 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىدا ئىلغار كىنو خىزمەتچىلىرىدىن جاۋدەن، شۈيتاۋ، جۇجىنمىڭ قاتارلىقلار ئۈرۈمچىگە كېلىپ تەجرىبە تىياتىر ئۆمىكى تەشكىللەپ، ياپونغا

قارشى ئۇرۇشنى مەزمۇن قىلغان چوڭ تىپتىكى خـۋاجـۇي تىياتىرى «كۈرەش»نى ئويناپ چىقتى.

8 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى، شىنجاڭدىكى هـەرمىللەت خەلقى ئىئانە قىلغان «شىنجاڭ نامىلىق» ئون كۈرەش ئاير ۇپىلانى ئۈرۈمچىدىن ۋۇخەننى مۇداپىئە قىلىش ئالدىنقى سېپىگە قـاراپ ئۇچتى.

9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى، شىنجاڭ بويىچە ئۆتكۈزۈلـگەن موڭغۇل، قازاق، قىرغىز ۋەكىللەر يىغىنى ئۈرۈمچىدە چاقىرىلدى.

9 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا، جۇئىنلەي،رېن بىيشى، دېڭ يىڭچاۋلارنىڭ هەمراللىقىدا سوۋېت ئىتتىپاقىـغا بـېرىش سەپىرى ئۈستىدە ئۈرۈمچىدە قىسقا ۋاقىت توختاپ،شىنجاڭـدا ئىشلەۋاتقان بىر قىسىم كومپارتىيە ئەزالىرىنى قـوبۇل قىلدى.

11 ـ ئايدا، جاهانگىرلىككە قارشى تـۇرۇش بـاش ئۇيۇشمىسى ياپونغا قارشى ئۇرۇشقا ياردەم بېرىش ئـۈچۈن ئىئانە توپلاش پائالىيىتىنى قاناتيايدۇردى. ئـۈرۈمـچىدە ئىئانە توپلاش پونكىتى تەسىس قىلىندى. هەرمىللەت خەلـقى قىزغىنلىق بىلەن ئىئانە بەردى.

11 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى، جۇڭگو ـ سـوۋېت مـەدىـنىيەت هەمكارلىق جەمىيىتىنىڭ شىنجاڭ تارماق جەمىيىتى ئۈرۈمچىدە قۇرۇلدى. 300 دىن ئارتۇق هەر مىللەت ئىلغار زاتلىرى جـەمىيەتكە قاتناشتى. ماۋدۇن جەمىيەتنىڭ باشـ

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

لىقلىقىغا سايلاندى.

12 ـ ئايىنىڭ 5 ـ كۈنى، جۇڭگو ـ سوۋېت خەلق ئا-ۋىئاتسىيىسىنىڭ نۆۋەتچى ئايروپىلانى ئالمۇتا — ئۈرۈمچى— چۇگۇچەك لىنىيىسىدە رەسمىي قاتناشقا باشلىدى.

شۇ يىلى، باش قوماندان جۇدې سوۋېت ئىتتىپاقىدىن يەنئەنگە قايتىش سەپىرىدە ئۈرۈمچىنى بېسىپ ئۆتتى.

1940 ـ يىلى (مىنگونىڭ 29 ـ يىلى) بېلىق يىلى

5 ـ ئايىنىڭ 5 ـ كۈنى، ماۋدۇن، جاڭ جۇڭشىلار ئۈ-رۈمچىدىن ئايرىلىپ شىئەن ئارقىلىق يەنئەنگە كەتتى.

5 ـ ئايىنىڭ 18 ـ كۈنى، شىڭ شىسەي 1700 دىن ئارتۇق ئادەمنى تۇتقۇن قىلدى.

8ـئايدا، ماۋزېمىننىڭ خىزمىتىنى يۆتكەپ خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا تەيىنلىدى. ئۇنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئۈرۈمچىدە دورىگەرلىك تېز پۇتتۇرۇش مەكتىۋى ئېچىلىپ، 1 ـ قاراردا 41 نەپەر، 2 ـ قاراردا 52 نەپەر ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۇتتۇردى.

10 ـ ئايدا، ماۋزېمىننىڭ تەشەببۇسى بىلەن رايون، يېزا كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلدى. يېزائەمەل-دارى تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ، دېموكراتىك رايون، يېزا مەھكىمىلىرى قۇرۇلدى.

1941 ـ يىلى (مىنگونىڭ 30 ـ يىلى) يىلان يىلى

1 ـ ئايىنىڭ 30 ـ كۈنى، «شىنجاڭ گېزىتى» 1 ـ ئايىنىڭ 6 ـ كۈنى يۈز بەرگەن «ۋەننەن ۋەقەسى» خەۋىرىنى

ئېلان قىلدى. بۇ خەۋەر پۈتۈن شەھەردىكى ياشلار، ئوقۇ-
غۇچىلار ۋە ئورگان خىزمەتچى خادىملىرىنىڭ ئىنتايىن
قاتتىق غەزەپ - نەپرىتىنى قوزغىدى. ئۇلار توپ - توپ بولۇپ
يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ جىنايى
قىلمىشلىرى ئۈستىدىن شىكايەت قىلدى.
3 - ئايدا، «قۇرۇلۇش زايومى» تارقىتىلدى. يىل
ئاخىرىغىچە پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە ھەر مىللەت، ھەر ساھەدىكى
خەلقنىڭ زايوم سېتىۋېلىش مىقدارى شىنجاڭ پۇلىغا 6
مىليون 655 مىڭ 344 يۈەنگە يەتتى.
6 - ئاينىڭ 14 - كۈنى، ئۈرۈمچى جۇڭگو تەتقىقات
جەمىيىتى قۇرۇلدى.
شۇ يىلى، ئۈرۈمچىدىكى ھەر قايسى ئالى - ئوتتۇرا
مەكتەپلەر ياپونغا قارشى تۇرۇپ دۆلەتنى مۇداپىئە قىلىش
مەزمۇن قىلىنغان چوڭ تىپتىكى خۇاجۈي تىياتىرلىرىنى
ئاكتىپ ئويناپ چىقتى. شىنجاڭ دارىلفۇنۇنى «جىن -
ئالۋاستىلار ئۇۋىسى»، قىزلار دارىلفۇنۇنى «چۈيۈن ناملىق
بايراقچى پاراخوت»، 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ «تەيپىڭ تيەنگو»،
ھەر قايسى مەكتەپلەر بىرلىشىپ «ئوتاقچى» دېگەن خۇاجۈي
تىياتىرلىرىنى ئويناپ چىقتى.
1942 - يىلى (مىنگونىڭ 31 - يىلى) ئات يىلى
3 - ئاينىڭ 29 - كۈنى، شىنجاڭ ماشىنىلاشقان
لۈيىنىڭ لۈيجاڭى، شېڭ شىسەينىڭ 4 - ئىنىسى شېڭ شىچى
ئۆزىنىڭ تۇرالغۇ جايى - جەنۇبىي باغچىدا باشقىلار تەرىپ-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

دىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى. شىڭشىسەي بۇۋەقەنى باناقىلىپ ئاتالمىش «12 ـ ئاپرېل توپىلاڭ قىلىشنى پىلانلاش ئەنزىسى»نى ئويدۇرۇپ چىقىپ، ھەر ساھەدىكى ئىلغار زاتلارنى تۇتقۇن قىلىشنى پىلانلىدى.

7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، شىڭشىسەي جياڭجيېشىغا مەخپى مەكتۇپ يوللاپ، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە بولغان ساداقەتمەنلىكىنى بىلدۈردى.

7 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى، جياڭجيېشىنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن، گومىنداڭ 8 ـ ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى جۇشاۋلياڭ لەنجۇدىن ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ، ئۈرۈمچىگە كەلدى. شىڭشىسەي ئۇنى قىزغىن كۈتۈۋالدى. جۇشاۋلياڭ، شىڭشىسەينىڭ ھاۋالە قىلىشى بىلەن نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە شىنجاڭنىڭ سىياسى ۋەزىيىتىنى دوكلات قىلدى.

7 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى، جۇشاۋلياڭ 2 ـ قېتىم ئۈرۈمچىگە ئۇچۇپ كېلىپ، جياڭجيېشىنىڭ شىڭشىسەيگە بولغان «مېھرىۋانلىقى»نى يەتكۈزدى. شىڭشىسەي جياڭجيېشىغا يەنە بىر قېتىم مەكتۇپ يوللاپ «مىننەتدارلىقى ۋە ئىتائەتمەنلىكى»نى بىلدۈردى.

8 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى، جۇشاۋلياڭ، سۇڭمېيلىڭ ۋە گومىنداڭنىڭ مۇھىم ئەرباپلىرى گۇجۇتۇڭ، لياڭخەنساۋ قاتارلىقلارغا ھەمرا بولۇپ ئۈرۈمچىگە كەلدى. شىڭشىسەي ئايلى بىلەن ئايرودرومغا چىقىپ ئۇلارنى كۈتۈۋالدى.

9 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى، شىڭشىسەي شىنجاڭنىڭ

ھەرقايسى جايلىرىدا خىزمەت قىلىۋاتقان 100 دىن ئارتۇق كومپارتىيە ئەزاسىنى ئۈرۈمچىگە يىغىپ نەزەربەنت ئاستىغا ئالدى.

1943 - يىلى (مىنگونىڭ 32 - يىلى) قوي يىلى

1 - ئاينىڭ 9 - كۈنى، گومىنداڭ شىنجاڭغا خىزمەتكە ئەۋەتكەن 1 - تۈركۈمدىكى خادىملار ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدى؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئامېرىكا، ئەنگلىيە ئۈرۈمچىدە كونسۇلخانا قۇردى.

1 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك داڭبۇسى ئۈرۈمچىدە قۇرۇلغانلىقىنى ئېلان قىلدى. شىڭ شىسەي مۇدىرىيەت ئەزالىقىغا تەيىنلەندى.

2 - ئايدا، ئۈرۈمچىدە نەزەربەنت قىلىنغان 100 دىن ئارتۇق كومپارتىيە ئەزاسى تۈركۈمگە بۆلۈپ تۈرمىگە سولاندى.

3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، گومىنداڭنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق تاشقى ئىشلار، تەپتىش قاتارلىق ئورگانلىرى رەسمى قۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 4 - كۈنى، قۇمۇلدىن چېكىنىپ چىققان «قىزىل 8 - تۇەن» ئۈرۈمچىدىن ئۆتۈپ غەرپكە يۈرۈپ كەتتى.

6 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە خىزمەت قىلىۋاتقان بارلىق مەسلىھەتچى، مۇتەخەسسىسلىرى ئۈرۈمچىدىن ئايرىلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

6 ـ ئايدا، گومىنداڭنىڭ ھەربىي قانۇننى ئىجرا قىلىش باش تەپتىش مەھكىمىسى ئەۋەتكەن «شىنجاڭدا يىغىلىپ قالغان ئالاھىدە جىنايى ئىشلار ئەنزىلىرىنى ئېنىقلاش سوت كوللېگىيىسى» ئۈرۈمچىگە كەلدى.

9 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى، چېن تەنچيۇ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇلار تۈرمىدە مەخپىي ئۆلتۈرۈلدى.

9 ـ ئاينىڭ ئاخىرى، گومىنداڭ مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىقىنىڭ تارماق ئىدارىسى ئۈرۈمچىدە قۇرۇلدى.

1944 ـ يىلى (مىنگونىڭ 33 ـ يىلى) مايمۇن يىلى

1 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

4 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى، شىڭ شىسەي «11 ـ ئاۋغۇست سۇيىقەستلىك ئەنزىسى» نى ئويدۇرۇپ چىقىپ، ئۈرۈمچىدە پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرىنى ئۆتەۋاتقان گومىنداڭنىڭ 720 نەپەر خادىمىنى تۇتقۇن قىلدى.

6 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى، ئامېرىكىنىڭ مۇئاۋىن زۇڭتۇڭى ۋاللېس سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئۈرۈمچىگە كېلىپ، ئىككى كۈن تۇرۇپ سىياسىي ـ ۋەزىيەتنى كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن، 20 ـ كۈنى چۇڭچىڭغا يۈرۈپ كەتتى.

6 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى، شىڭ شىسەي ھەر قايسى ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپلەرنىڭ 1000 دىن ئارتۇق ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلىرىنى دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ غەربىي بىناسىغا يىغىۋېلىپ، «توپىلاڭغا قاتناشقان» لىقىنى ئىقرار

قىلىشقا مەجبۇرلىدى. نەق مەيداندىلا 150 ئادەمنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ قولغا ئالدى. بۇ ئىشتىن كېيىن داۋاملىق تۇردە 1300 دىن ئارتۇق ئادەمنى تۇتقۇن قىلدى.

8 ــ ئاينىڭ 29 ــ كۈنى، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى شىڭ شىسەينى قورچاق مەركىزىي كومىتېتنىڭ دىخانچىلىق، ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرلىكىگە تەيىنلەپ، شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە دۇبەن مەھكىمىسىنى تارقىتىۋەتكەنلىكىنى ئېلان قىلدى. موڭغۇل، زاڭزۇ كومىتېتىنىڭ باشلىقى ۋۇجۇڭشىننى شىنجاڭنىڭ ئۆلكە رەئىسلىكىگە تەيىنلىدى.

9 ــ ئاينىڭ 11 ــ كۈنى، شىڭ شىسەي ئۈرۈمچىدىن ئايرىلىپ چۇڭچىڭغا يۈرۈپ كەتتى.

9 ــ ئاينىڭ 23 ــ كۈنى، «شىنجاڭ گېزىتى» شىڭ شىسەينىڭ «پۈتۈن ئۆلكىدىكى ھەربىي ــ خەلق قېرىنداشلارغا مۇراجەت» نامىسىنى ئېلان قىلىپ، مۇراجەتنامىسىدا «6 بۈيۈك سىياسەتنىڭ سەنمىنجۇيى ئېقىمىغا كىرگەنلىكىنى» ئاشكارا جاكالىدى.

10 ــ ئاينىڭ 1 ــ كۈنى، 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋى پارتىلىدى. زور تۈركۈمدىكى گومىنداڭ قوشۇنى ئۈرۈمچىگە يۆتكەپ كېلىندى.

10 ــ ئاينىڭ 4 ــ كۈنى، ۋۇجۇڭشىن ئۈرۈمچىگە يېتىپ كېلىپ ئۆلكىنىڭ رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇۋالدى ھەمدە شىڭ شىسەي تۇتقۇن قىلىپ تۈرمىگە سولىغان كومپارتىيە ئەزاسى بولمىغان 700 دىن ئارتۇق ئادەمنى باشقى-

لارنىڭ كېپىللىككە ئېلىشى بىلەن قويۇپ بەردى.

11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى، يەر ئاستى ئىنقىلاۋىي تەشكىلاتى «شىنجاڭ كوممۇنىزىمنى ھمايە قىلىش ئىتتىپاقى» (يەنى «كۆرەش تەشكىلاتى») ئۈرۈمچىدە مەخپى قۇرۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، شىنجاڭ كوممۇنىزىمنى ھمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ قول يازما ژورنىلى «بىلىقچى قۇش» چىقىرىلدى.

1945 ـ يىلى(مىنگونىڭ 34 ـ يىلى) توخۇ يىلى

3 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى، ئۈرۈمچى ئاياللار كېڭەشمىسى ئاياللار جەمىيتىگە ئۆزگەرتىپ تەشكىللەندى.

4 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى، جاڭ جىژجۇڭ ئۈرۈمچىگە كېلىپ، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە ۋاكالىتەن 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىي ھۆكۈمىتى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە تەييارلىق كۆردى.

10 ـ ئاينىڭ 12 ـكۈنى، 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىي ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىللىرى ئەخمەتجان قاسىم، ئابباسوپلار ئۈرۈمچىگە كېلىپ، جاڭ جىژجۇڭ قاتارلىقلار بىلەن سۆھبەت ئېلىپ باردى.

12 ـ ئايدا، ئۈرۈمچىدىن ـــ قۇمۇل ـــ گەنسۇغىچە پوچتا ئۇلاپ توشۇش نۆۋەتچى ئاپتوموبىلى قاتنىدى.

1946 ـ يىلى (مىنگونىڭ 35 ـ يىلى) ئىت يىلى

3 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى، شىڭ شىسەي تەرىپىدىن

ئەزەربەنت قىلىنغان شىي لياڭ، خۇزىمىڭ، لويىنجاڭ، شى جاڭليياڭ، لوزۇگۇاڭ قاتارلىق 5 نەپەر مەجرۇھبولغان كوم- پارتىيە ئەزاسى تۈرمىدىن ئۈرۈمچى ئىجتىمائى قوتقۇزۇش ئورنىغا يۆتكەپ كېلىندى. ئۇلار يۆتكەپ كېلىنگەندىن كې- يىن ئىنقىلاۋىي پائالىيەتلەرنى قاناتيايدۇردى.

3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى، ۋۇجۇگشىن ۋەزىپىسىدىن ئىستىپا بېرىپ نەنجىڭگە قايتتى.

6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى، جاڭ جىژجوڭ، شىڭ شىسەي ساقلاپ كەلگەن 40 مىڭ سەردىن ئارتۇق ئەپيۈننى ئۈرۈم- چى مەيدانىدا كۆيدۈرۈۋەتتى.

6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى، نەنجىڭ هۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى بىلەن 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىي هۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى كېلىشىم ئىمزالىدى.

6 - ئاينىڭ 10 - كۈنى، 4 يىل قاماپ قويۇلغان 131 نەپەر كومپارتىيە ئەزاسى ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تەۋەلىرى قويۇپ بېرىلدى. ئۇلار ئۈرۈمچىدىن ئايرىلىپ 7 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ، يەنئەنگە غەلىبىلىك يېتىپ باردى.

6 - ئاينىڭ 27 - كۈنى، يۈي يۇرىن نەنجىڭ هۆكۈمىتىگە ۋاكالىتەن ئۈرۈمچىگە كېلىپ، شىنجاڭ دېمو- كراتىك بىرلەشمە هۆكۈمىتى كومىتېتىنىڭ قەسەم بېرىپ ۋەزىپە تاپشۇرۇۋېلىشىغا نازارەت قىلدى.

7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، شىنجاڭ دېموكراتىك بىرلەشمە هۆكۈمىتى رەسمىي قۇرۇلغانلىقىنى ئېلان قىلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

جاڭجىجۇڭ رەئىسلىككە، ئەخمەتجان ئەپەندى، بۇرھان شەئىدۇللەر مۇئاۋىن رەئىسلىككە تەيىنلەندى. چۈيۈۋ ئۈرۈمچى-نىڭ شەھەر باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى.

10 - ئاينىڭ 22 - كۈنى، كۆپ يىل تاقىلىپ قالغان جۇڭگو - سوۋېت مەدەنىيەت جەمىيىتى ئۈرۈمچىدە پائالىيىتىنى ئەسلىگە كەلتۈردى.

1947 - يىلى(مىنگونىڭ 36 - يىلى) تۇڭگۇز يىلى

2 - ئاينىڭ باشلىرىدا، دۆلەت ۋەكىلى بىلەن سۆھبەتلەشكەن جۇڭگو كۆكچەنداكىنىڭ ئالاقىچىسى پېڭگوئەن يولداش ئاباسوپ بىلەن بىرلىكتە نەنجىڭدىن ئۈرۈمچىگە كېلىپ، يەرئاستى ئىنقىلاۋىي پائالىيەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلدى. 3 ۋىلايەت-نىڭ «دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى»، ئۈرۈمچىدىكى «كوممۇنىزىمنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» بىلەن بىر-لىشىپ «شىنجاڭ دېموكراتىك ئىنقىلاۋىي پارتىيىسى»نى قۇردى.

2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۈرۈمچىدە ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىغا قارشى «25 - فېۋرال» ۋەقەسىنى ئويدۇرۇپ چىقاردى.

3 - ئاينىڭ ئوتتۇرىدا، شىنجاڭ دېموكراتىك بىر-لەشمە ھۆكۈمىتىگە قاتناشقان 3 ۋىلايەت ۋەكىللىرى ئۈرۈم-چىدىن چېكىنىپ ئىلىغا قايتىشقا مەجبۇر بولدى. «شىنجاڭ دېموكراتىك ئىنقىلاۋىي پارتىيىسى»نىڭ باش ئىشتاۋىمۇ شۇنىڭغا ئەگىشىپ ئىلىغا يۆتكەلدى. ئۈرۈمچىدە پەقەت

رايونلۇق كومىتېتلا قىلىپ كۆرەشنى داۋاملاشتۇردى.

5 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى جاڭ جىڭ-جۇگونىڭ شىنجاڭ دېموكراتىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسلىك ۋەزىپىسىدىن ئىستېپا بېرىشىنى تەستىقلىدى.

5 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى مەسئۇتنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىگە تەيىنلىدى. ئۇ-رۇمچىدە مەسئۇتقا قارشى نۇرغۇنلىغان تەشۋىق ۋەرەقىلىرى كۆرۈلدى. بۇنىڭغا ئەگىشىپلا تۇرپاندا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلدى.

6 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى، 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى «دىخۇا كىنوخانىسى» نىڭ سېرىق فىلىملەرنى قويغانلىغىغا نارازىلىق بىلدۈرۈپ، قوراللىق ئىشپىيونلارنىڭ ئوق چىقىرىپ باستۇرۇشىغا ئۇچرىدى. نەق مەيداندىلا بىرسى ئۆلدى، بىرسى ئېغىر يارىلاندى. 10 نەچچىسى قولغا ئېلىندى. بۇ ۋەقە پۈتۈن شەھەردىكى ئالى، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ غەزەپ ـ نەپرىتىنى قوزغىدى. ئۇلارنىڭ بۇ ھەركىتى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنى ئۆلگۈچى ئوقۇغۇچى ئۈچۈن ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە مەجبۇر قىلدى، 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى دەپنە قىلىش نامايىشى ئۆتكۈزدى.

10 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى، يەر ئاستى ئىنقىلاۋىي تەشكىلاتى «ئاۋانگارتلار تەشكىلاتى» مەخپىي قۇرۇلدى ھەمدە يەر ئاستى ژورنىلى «ئاۋانگارت» نى تارقاتتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

1948 ـ يىلى(مىنگونىڭ 37 ـ يىلى)چاشقان يىلى

4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى، تاۋسىيۇ لەنجۇدىن ئۈرۈمچىگە كېلىپ، شىنجاڭ جېڭبېي سىلىڭبۇسىنىڭ باش قوماندانلىق ۋەزىپىسىگە قايتىدىن تەيىنلەندى.

4 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى، جۇڭگو خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى يەنئەننى قايتۇرۇۋالدى. «كۆرەش تەشكىلاتى» جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ «سودا ـ سانائەت سىياستى» نى مەخپىي بېسىپ تارقاتتى.

11 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى، يەر ئاستى ئىنقىلاۋىي تەشكىلاتىنىڭ كۆرەش ھەپتىلىك ژورنىلى نەشر قىلىنىپ تارقىتىلىشقا باشلىدى.

1949 ـ يىلى (مىنگونىڭ 38 ـ يىلى) كالا يىلى

1 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆزگەرتىپ تەشكىللەندى. بۇرھان شەئىدى رەئىسلىككە تەيىنلەندى.

4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، جاڭ جىڭجۇڭ، چۇي ۋۇ قاتارلىقلار بىلەن بىرلىكتە بېيجىڭغا بېرىپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە ۋاكالىتەن جۇڭگو گوڭچەنداڭى مەركىزىي كومىتېتى بىلەن تېنچلىق تەنپەنى ئۆتكۈزۈپ «مەملىكەت ئىچى تېنچلىق كېلىشىمى» نى ئىمزالىدى.

4 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، چۇيۋۇ نەنجىڭگە قايتىپ دوكلات قىلغاندىن كېيىن، لىۋمىڭچۈن بىلەن بىرگە ئۈرۈم-

چىگە قايتىپ كېلىپ، تاۋسىيۇ، بۇرھانلارغا جاڭ جىژجۇڭـ نىڭ ۋەزىيەتكە قارىتا كۆزقارىشىنى يەتكۈزدى.

4 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىدىن 8 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىغىچە بولـ غان ئارىلىقتا، جاڭ جىژجۇڭ سوۋېيۈەن رادىيو ئىستانسىسى ئارقىلىق تاۋسىيۇ، لىيۇمىڭچۈنلەرگە ئىككى قېتىم تېلېگرامـ ما يوللاپ ھەقىقەتكە قايتىش مەقسىدىنى بىلدۈردى.

8 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى، يەرئاستى ئىنقىلاۋىي تەشكىـ لاتى پۈتـۈن شەھەردىكى سودا ـ سانائەت ساھەسىدىكىلەر- نى تەشكىلـلـەپ قـورچـاق ھـۆكۈمەت پـۇلى (جىن يۈەن جۈەن)نى ئىشلىتىشكە قارشىلىق بىلدۈردى. شۇ كۈنى 1500– دىن ئارتۇق ئادەم قورچاق مەركىزىي بـانكىنىڭ ئۈرۈمچى تارمـاق بانكىسىنى قورشـىۋېلـىپ، نەق پۇلغا تىـگىشـىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىشتى، قورچاق مەركىزىي بانكا تىجاـ رەت توختىتىشقا مەجبۇر بولدى.

8 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى لەنجۇ ئازات بولدى. يەرئاســ تى ئىنقىلاۋىي تەشكىلاتـى، لەنجۇنىڭ ئازات قىلىنغانلىقى ھەقـقىدىكى تەشۋىق ۋەرەقىلىرىنى كېچىلەپ بېسىپ،پۈتۈن شەھەرگە تارقاتتى.

8 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى، ئۈرۈمچى يەرئاستى ئىنقىلاۋىي تەشكىلاتى تەكلىپكە بىنائەن لوجىژقاتارلىق نەچچە ئادەمنى بېيجىڭغا بېرىپ، جۇڭگو خەلق سىياسـى مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا قاتنىشىشقـا ئەۋەتتـى. بىـراق ئۇلار يول ئۈستىدە ئايروپىلان ۋەقەسىگە يولۇقۇپ بەختسىزلىككە ئـۇچـرىغانـ

لىقتىن، ئارقىدىن تۇجىزنى ئەۋەتتى.

9 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى يولداش دېڭ لىچۈننى شىنجاڭغا ئەۋەتتى. ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق ئىلىغا، ئاندىن ئۈرۈمچىگە بېرىپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلدى.

9 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى، تاۋسىيۇ سابىق گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قوشۇنىدىكى دىۋىزىيىدىن يۇقىرى ھەربىي ئەمەلدارلىرىنى يىغىپ يىغىن ئېچىپ، تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش مەسىلىسىنى غول ـ غولا قىلدى.

9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى، سابىق گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسمەن ھەربىي ـ مەمۇرى ئەمەلدارلىرى ھەقىقەتكە قايتىشقا قارشىلىق قىلىپ، ئۈرۈمچىدىن سىرتقا قاچتى، شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن، سابىق گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملىرىنىڭ باش قوماندانى ئومۇمى تېلېگىراممىا يوللاپ، ھەقىقەتكە قايتقانلىقىنى ئېلان قىلدى.

9 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى، سابىق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەيئىتى ئومۇمى تېلېگىرامما يوللاپ ھەقىقەتكە قايتىدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى ھەمدە شۇ كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ۋاقىتلىق خەلق ھۆكۈمىتى تەشكىللەندى.

9 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى، رەئىس ماۋزېدۇڭ، باش قو-

ماندان جۇدىلار تىلىنگىراممائەۋەتىپ،شىنجاڭ ھەربىي – مەمۇرىي دائىرىلىرىنىڭ تىچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتقانلىقىنى تەبرىكلىدى.

10 – ئاينىڭ 3 – كۈنى، ئۈمەك باشلىقى چىۋيۇۋ باشچىلىقىدىكى «شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت خەلقى ۋە ھەر قايسى ساھەدىكىلەرنىڭ ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى قارشى ئېلىش ۋەكىللەر ئۈمىكى» ئۈرۈمچىدىن يولغا چىقىپ 5 – كۈنى جۇچۇەنگە يېتىپ بېرىپ، پېڭ دېخۇەي قاتارلىق رەھبىرىي يولداشلارنىڭ قىزغىن قوبۇل قىلىشىغا ئېرىشتى.

10 – ئاينىڭ 20 – كۈنى، جۇڭگو خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ جەڭ ئاپتوموبىلى 5 – تۈەنى ئۈرۈمچىگە كىرىپ ئورۇنلاشتى ھەمدە شۇ كۈنى كەچلىكى شەھەر مۇداپىئەسىنى ئۈتكۈزۈۋالدى.

10 – ئاينىڭ 24 – كۈنى، جۇڭگو خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ 6 – ئارمىيە 17 – دىۋىزىيىسى ھاۋا يولى ئارقىلىق ئۈرۈمچىگە يۆتكەپ كېلىندى.

10 – ئاينىڭ 25 – كۈنى، جۇڭگو خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى، 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىي ئارمىيىسى ۋە گومىنداڭدىن ھەقىقەتكە قايتقان قوشۇن ئۈرۈمچىدە غەلىبىلىك ئۇچراشتى ھەمدە داغدۇغىلىق ئاممىۋى يىغىن ئۆتكۈزۈپ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقى ۋە شىنجاڭنىڭ

www.uyghurkitap.com

تېچ يول بىلەن ئازات قىلىنغانلىقىنى تەنتەنە قىلدى.

11 - ئاينىڭ 7 - كۈنى، قوماندان ۋاڭجېن ئۈرۈمچىگە كەلدى.

12 - ئاينىڭ 17 - كۈنى، ئۆلكىلىك ۋە شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى ئېلان قىلىندى.

ئۈرۈمچى تارىخ ماتېرىياللىرى

(3)

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ئۈرۈمچى شەھەرلىك
كومىتېتى تارىخىي ماتېرىياللار تەتقىقات ھەيئىتى تۈزگەن
«1 - ئاۋغۇست» باسمىخانىسىدا بېسىلدى
تەرجىمە قىلغۇچى: تۇرسۇن ئەمەت
1985 - يىل 8 - ئاي 1 - نەشرى

www.uyghurkitap.com

乌鲁木齐文史资料

维文第三辑

中国人民政治协商会议乌鲁木齐市委员会
文史资料研究委员会编
翻译：吐尔逊·艾买提
七二二〇工厂印刷

1985年10月